

ที่ระลึกงานฉลองสมณศักดิ์

พระครูพิศาลศาสนธรรม

๑๙ มกราคม ๒๕๔๕

นายประทุม นางประชิต จุลสำลี พร้อมด้วยบุตรธิดา
พิมพ์ถวายเป็นธรรมบรรณาการ

ที่ระลึกงานฉลองสมณศักดิ์ พระครูพิศาลศาสนธรรม ๑๙ มกราคม ๒๕๔๕

ธรรมนูญชีวิต

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)

ที่ระลึก

งานฉลองสมณศักดิ์

พระครูพิศาลศาสนธรรม

(สมโภช จิรวํโส แสงคลัง)

วัดคลองภูมิ ยานนาวา กรุงเทพมหานคร

นายประทุม นางประชิต จุลสำลี

พร้อมด้วยบุตรธิดา

พิมพ์ถวายเป็นธรรมบรรณาการ

คลองภูมิในอดีต

❀ ❀ ❀

พระอาจารย์หยุด หรือ **หยด มีคำ** อดีตเจ้าอาวาสวัดคลองภูมิ
นำพระภิกษุสงฆ์สามเณรเดินธุดงค์ "รุกขมูล" (อธิษฐานอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร).

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐
โทร. ๐-๒๒๒๑-๘๘๙๒, ๐-๒๒๒๔-๘๒๑๔, ๐-๒๖๒๓-๕๖๒๓-๔
โทรสาร ๐-๒๖๒๓-๕๖๒๓

มุทิตาสักการะ
แด่ ... พระครูพิศาลศาสนธรรม

ชุลีกรเหนือเกล้าน้อมเคารพ
ประณตนบพระคุณการุณย์แสน
ชาวคลองภูมิและเหล่าศิษย์มิตรต่างแดน
ล้วนแนบแน่นศรัทธาพระคุณเจ้า

พระอธิการสมโภช ที่เคารพ
ทั่วแผ่นภพประจักษ์สลักเสลา
พระคุณท่านสร้างผลงานแต่นานเนา
ตราบจนเท่าทุกวันนี้ ปีต่อไป

ทั้งท่วงท่าวาจามารยาท
ดูผุดผาดงดงามตามวิสัย
บรรพชิตครองผ้ากาสาใด
จิตสดใสหมดจดตลอดกาล

เหล่าบรรดาความดีที่ปรากฏ
อีกทั้งงดสิ่งอบายทุกสถาน
ท่านจึงได้สมณศักดิ์พระราชทาน
เป็นสมภารท่านแรกแห่งวัดเรา

เป็น**พระครูพิศาลศาสนธรรม**
ค่ายิ่งล้ำมุทิตาในวันเสาร์
ที่สิบเก้า มกราคมเป็นร่มเงา
แก่หมู่เรา **ชาวคลองภูมิ** ต่อไป เทอญ

❀ ❀ ❀

๑๙ ม.ค. ๕๖

นายสุรินทร์ มีคำ
ผู้ช่วยผู้อำนวยการเขตยานนาวา
ประพันธ์ในนามชาวคลองภูมิ คณะอุบาสก อุบาสิกา ศิษยานุศิษย์
ที่เคารพนับถือในพระคุณเจ้าพระครูพิศาลศาสนธรรม

คำปรารภ

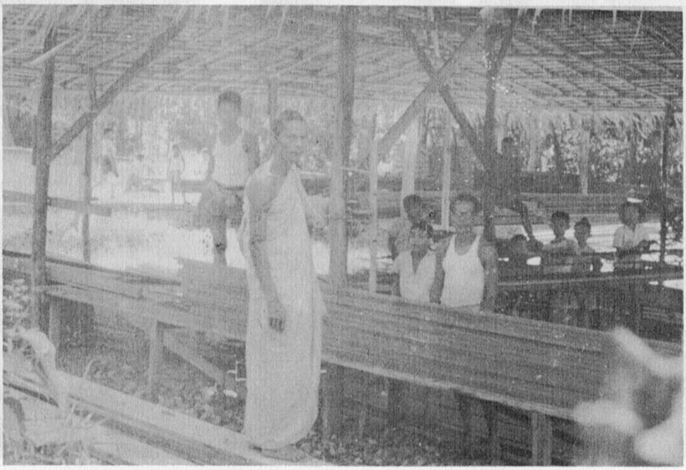
❀ ❀ ❀

ในฐานะที่เป็นเลือดเนื้อเชื้อไขชาวคลองภูมิโดยกำเนิด เมื่อพระเถระผู้ใหญ่ที่งดงามด้วยศีล ด้วยธรรม และนับเป็นชาวคลองภูมิด้วยกัน คือ **ท่านพระอธิการสมโภช จิรวํโส แสงคลัง** น.ธ.เอก ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ พระครูสัญญาบัตรชั้นโท ที่ **"พระครูพิศาลศาสนธรรม"** จึงได้เกิดจิตศรัทธาที่จะแสดงออกซึ่งความเคารพในพระคุณเจ้า และจะแสดงออกซึ่งความกตัญญูกตเวทีต่อแผ่นดินเกิด

คุณพ่อประทุม คุณแม่ประชิต จุลสำลี พร้อมด้วยบุตรธิดา จึงตัดสินใจพิมพ์หนังสือธรรมะและประวัติความเป็นมาของชาวคลองภูมิเท่าที่พอจะระลึกได้มาเล่าสู่กันฟัง ก่อนที่สัญญาความจำได้หมายรู้ของพวกเราชาวคลองภูมิจะเลอะเลือนไปมากกว่านี้

ในการนี้ ขอขอบพระคุณ**ท่านผู้อำนวยการเขตยานนาวา (นายประทีบ เกื้อสกุล) นายสุรินทร์ มีคำ ผู้ช่วยผู้อำนวยการเขตยานนาวา** ในฐานะที่ท่านเป็น **"ลูกคลองภูมิ"** คนหนึ่ง ที่ได้ประพันธ์บทร้อยกรองประกอบหนังสือนี้ และ **นางจิราภรณ์ บานเย็น** อาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัดคลองภูมิ ที่เป็นผู้ให้กำลังใจ และช่วยเหลือให้งานพิมพ์หนังสือครั้งนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี

ศาลาดินวัดคลองภูมิ

ความตั้งที่ที่จะแบ่งปันอดีตของคลองภูมิ : แผ่นดินที่พวกเรารักสุดชีวิตนี้ ให้คนร่วมสมัยและอนุชนรุ่นหลังรับทราบบ้างเป็นความคิดหลัก และหากมีข้อมูลผิดพลาดบกพร่องบ้าง ขอน้อมรับไว้ปรับปรุงในคราวต่อไป และหากจะมีความดีอยู่บ้าง ขอมอบเป็นบุญบารมีแด่ **คุณพ่อประทุม คุณแม่ประชิต จุลสำลี** และชาวคลองภูมิทุกคน

ด้วยจิตคารวะ

ลูก ๆ พ่อทุม แม่ชิต จุลสำลี

บ้านกลางสวนริมคลองหีบ ช่องนนทรี ยานนาวา

คำนิยม

นายประเทิบ เกื้อสกูล

ผู้อำนวยการเขตยานนาวา

เนื่องในวโรกาสที่พระคุณเจ้า **พระอธิการสมโภช จิรวํโส แสงคลัง** น.ธ.เอก เจ้าอาวาสวัดคลองภูมิ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตรเจ้าอาวาสวัดราษฎร์ ชั้นโท ที่ **พระครูพิศาลศาสนธรรม** ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๕ ธันวาคม ๒๕๔๔ เข้ารับจากท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระมหาธีราจารย์ เมื่อวันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๔๔ ที่ผ่านมา และนับเป็นพระครูสัญญาบัตรรูปแรกของวัดอีกด้วย จึงนำมาซึ่งความปลาบปลื้มปิติยินดีกันทั่วไป ในการนี้ ทราบว่า **นายประทุม นางประชิต จุลสำลี พร้อมด้วยบุตรธิดา** ซึ่งเป็นชาวคลองภูมิโดยกำเนิด ได้แสดงเจตจำนงที่จะพิมพ์หนังสือที่ระลึก เพื่อแสดงออกซึ่งความเคารพในพระคุณเจ้าที่ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวครั้งนี้ด้วย อีกทั้งจะเป็นการบันทึกหลักฐาน ประวัติศาสตร์ และความเป็นมาของชาวคลองภูมิไว้เป็นหลักฐานให้อนุชนรุ่นหลังได้สืบค้นต่อไป

ในนามของสำนักงานเขตยานนาวา กระผมมีความชื่นชมยินดีเป็นอย่างยิ่ง ตั้งแต่ได้ทราบว่า พระเถระผู้ใหญ่ของพวกเราท่านนี้ ที่งดงามด้วยศีลาจารวัตร ทรงภูมิธรรม ทรงความรู้ความสามารถในหลาย ๆ ด้าน และทรงไว้ซึ่งเมตตาธรรมอย่างสูงยิ่ง ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ในปีนี้ ขอขอบพระคุณ **นายประทุม นางประชิต จุลสำลี** และครอบครัวที่ได้จัดพิมพ์หนังสือเป็นธรรมบรรณาการร่วมงานฉลองสมณศักดิ์ของท่านพระครูพิศาลศาสนธรรม เพื่อเป็นอาจริยบูชาและธรรมบูชา สืบไป

(นายประทีบ เกื้อสกูล)

ผู้อำนวยการเขตยานนาวา

ชาวคลองภูมิ
จิตใจประเสริฐ เทอดศาสนา
รักษาวัฒนธรรม ไม่เพลี่ยงพล้ำศัตรู

❀ ❀ ❀

นายสุรินทร์ มีคำ

ผู้ช่วยผู้อำนวยการเขตยานนาวา ประพันธ์

คลอง เปรียบลูกแม่น้ำ มีคุณ
ภูมิ ชื่อคลองนำบุญ ห่อหุ้ม
ครอง รักร่วมนำหนุน เทอดศักดิ์
ธรรม ที่ถือ ย่อมคุ้ม ใส่เกล้ารักษา

ข้าพเจ้า กล่าวความ ตามทำนอง
ให้น้องพี่ ที่อ่าน ร่วมภูมิใจ
ไฝ่สอดคล้อง จดจาร คำขานไข
ติดตามนัย สุนทร แต่ก่อนกาล

เหตุใด จึงใช้***คลอง*** เรียกเป็นหลัก
จะค้าขาย เกี้ยวพา หานงคราญ
ที่ประจักษ์ ***คมนาคม*** เป็นรากฐาน
ไปกราบกราน ผู้ใหญ่ มักใช้เรือ

คลองหนึ่งหนึ่ง จึงเป็นย่าน ผสานมิตร
รักษ์ความดี สุดสุด ดุจดั่งเกลือ
สมานจิต ร้อยดวงใจ ไฝ่ช่วยเหลือ
ความเอื้อเฟื้อ ก็บังเกิด ตลอดคลอง

คลองหนึ่งนั้น ชาวบ้าน ภาคภูมิใจ
ชื่อ ***คลองภูมิ*** ภูมิธรรม นำปรองดอง
เดิมกว้างใหญ่ เป็นหนึ่ง ไม่เป็นสอง
เพื่อนพี่น้อง มาสร้างวัด ชัดชัดนาม

ชื่อวัดนี้ ***วัดคลองภูมิ*** เล่ากันว่า
วัดเกิดจาก **ศรัทธา** สง่างาม
พึงสร้างมา ประมาณ รัชกาลที่สาม
ทุกย่ำยาม เขตคามนี้ ไม่มีภัย

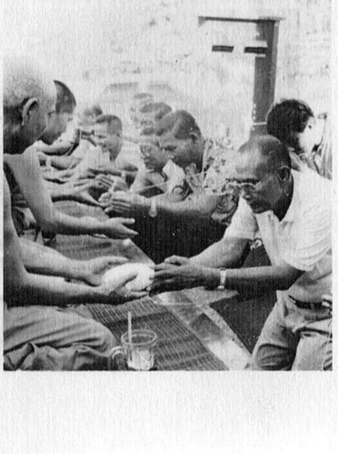

เมื่อเดินทาง ในท้องน้ำ ก็งามสม
ได้ยลชม ทางนที ศรีสมัย
ติดแม่น้ำ เจ้าพระยา ชลาลัย
มื่นฤทัย เมื่อยามพลบ สงบเย็น

ศาลา ท่าน้ำ ดูงามนัก
เหมือนเสาหลัก ชวนสงบ ยามพบเห็น
ที่ร้อนหนัก พักผ่อน ก็ร่มเย็น
ท่านมุ่งเป็น ธุระ ชนะมาร

คุณพ่อ ของข้าพเจ้า ท่านเล่าว่า
วัดนี้หนา เมื่อครั้ง ถูกจองผลาญ
ท่านบวชอยู่ ท่านยัง เป็นสมภาร
สามารถผ่าน สงครามโลก ไม่โศกเลย

สงครามโลก ครั้งนั้น ครั้งที่สอง
ศัตรูปอง ทิ้งระเบิด อยากเฉลย
เมื่อเครื่องบิน บินมา ท่านก็เงย
ดูดังเคย ระเบิดทิ้ง ดิ่งลงมา

เมื่อลงมา เห็นชัด ถูกปัดไป　　ไม่ตกใส่ วัดวา น่าเกรงขาม
ระเบิด เบี่ยงลงน้ำ เสียงตูมตาม　　ที่เขตคาม ก็รอด ปลอดวอดวาย
ท่านผู้อ่าน ช่วยตรอง ลองช่วยคิด　　ไม่แปลกจิต แปลกใจ ไม่ฉงน
วัดคลองภูมิ สร้างมา สาธุชน　　บันดาลดล สร้างวัด ด้วยศรัทธา
ข้าศึก หยาบช้า มาแต่ไหน　　มันผู้ใด คิดล้างชาติ ศาสนา
ฤๅจักมา หาญสู้ เทียมเมฆา　　ที่ศรัทธา สุดเลิศ ประเสริฐธรรม

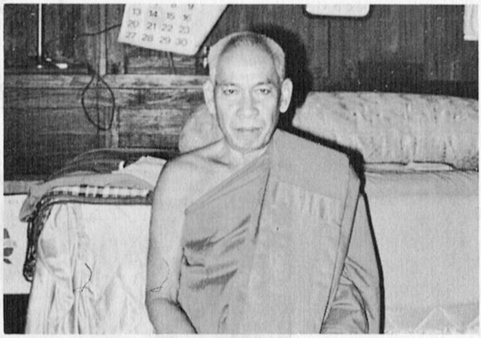
อดีต เจ้าอาวาส แม้นลาลับ
เนิ่นนานนับ แสนคณา ไม่ถล่ำ
พระอาจารย์นุต รูปแรก เป็นผู้นำ
ฉลาดล้ำ นั่นหนา **พระอุปัชฌาย์แคลน**
พระอาจารย์แจ้ง รู้ตลอด
เป็นสุดยอด พระคุณเจ้า ที่ดีแสน
พระอาจารย์เข้ม เป็นแก่นแกน
ดับทุกข์แค้น ให้พบสุข ตลอดกาล

พระอาจารย์หยด หรือหยุดนั้น คุณพ่อผม　　ยังผสม ปรุงยา รักษาสังขาร
ให้หายป่วย ด้วยยา แผนโบราณ　　ศรัทธาท่าน เยียวยา ประชาชน
พระอาจารย์ดัด สากัจฉา　　สนทนา ธรรมะ ไม่สับสน
พระอธิการถวิล ปีนกมล　　เป็นสุขล้น เหนือธรรม ธัมมะธโร

พระอธิการถวัล ท่านประเสริฐ
จนบังเกิด แสงนั้น สุวัณโณ
พระคุณท่าน ที่กล่าว เล่าอักโข
เป็นร่มโพธิ์ เป็นศิษย์ ศาสดา

เมื่อสอง กุมภาพันธ์ นั้นมาถึง
ทางวัดจึง รวมชาวบ้าน สืบศาสนา
จัดทำบุญ บูชาคุณ ตลอดมา
รู้คุณค่า คุณาคุณ กตเวที

บัดเดี๋ยวนี้ เจ้าอาวาส รูปที่เก้า
ของเหล่าเรา นบไหว้ สันตุฏฐี
ด้วยคุณธรรม ของท่าน บรรดามี
กอปร์ศักดิ์ศรี **ชาวคลองภูมิ** ให้ชื่นตา

เป็นสัญลักษณ์ ความร่วมมือ สาธุชน ประกอบผล ความดีไว้ ในศาสนา
จึงเบ่งบาน งามสะพรั่ง ยานนาวา ขอจงมา สานไมตรี ดีต่อต่อกัน

ท่านพระครูพิศาลศาสนธรรม จงมานำ ท้องถิ่นจริง เป็นมิ่งขวัญ
ขอได้โปรด โปรดสัตว์ สั่งสอนธรรม์ แต่ปางบรรพ์ จงคุ้มครอง ป้องภัยเทอญ

นายสุรินทร์ มีคำ
ผู้ช่วยผู้อำนวยการเขตยานนาวา
ประพันธ์

ความประทับใจ

❀❀❀

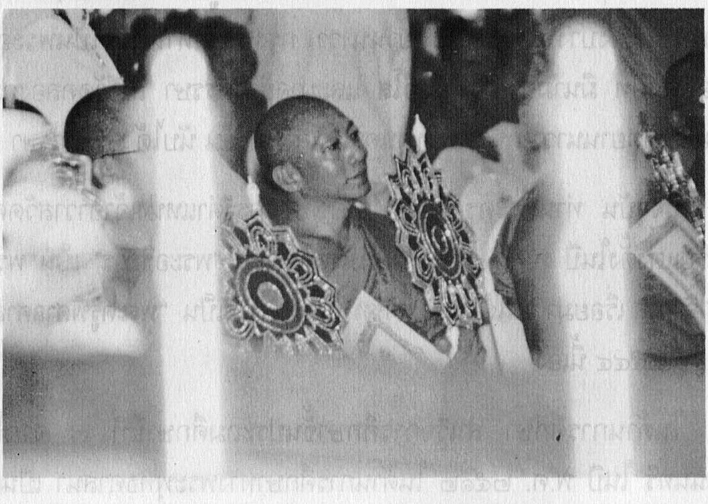
วันพุธที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๔ นับเป็นวันที่ชาวคลองภูมิ มีความชื่นชมยินดีเป็นอย่างยิ่ง ในการที่กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ได้ดำเนินการเสนอขอพระราชทานเลื่อนและแต่งตั้งสมณศักดิ์ถวาย **พระอธิการสมโภช** เจ้าอาวาสวัดคลองภูมิ เป็น **พระครูพิศาลศาสนธรรม จร.ชท.** และในวันนี้ชาวคลองภูมิประกอบด้วย คณะกรรมการวัด, คณะศรัทธา ตลอดจนคณะครูและนักเรียนได้เข้าร่วมพิธีเฉลิมฉลองแสดงมุทิตาจิต โดยการเข้าร่วมขบวนแห่พัดยศของท่านเจ้าอาวาสวัดคลองภูมิเป็นระยะทางร่วม ๓ กม. โดยคณะศรัทธา และผู้เข้าร่วมขบวนแห่ทุกคนไม่แสดงถึงความเหน็ดเหนื่อย เมื่อยล้า ทุกคนมีใบหน้าที่ยิ้มแย้มแจ่มใสโดยทั่วกัน ซึ่งแสดงถึงความเคารพนับถือและศรัทธาในท่านเจ้าอาวาสวัดคลองภูมิเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งท่านเป็นผู้ที่มีความเสียสละ ทำงานเพื่อพระพุทธศาสนาและแผ่นดินของชาวคลองภูมิโดยแท้

นางจิราภรณ์ บานเย็น
อาจารย์ใหญ่ โรงเรียนวัดคลองภูมิ

ประวัติพระครูพิศาลศาสนธรรม
(สมโภช จิรวํโส แสงคลัง)

❀ ❀ ❀

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานสมณศักดิ์ พระครูสัญญาบัตร พัดยศแด่พระสงฆ์ที่ทรงคุณธรรม ความดีเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคม เป็นประจำทุกปีมามิได้ขาด และในปี พ.ศ. ๒๕๔๔ ที่ผ่านมา นับเป็นบุญของวัดคลองภูมิเราที่ท่านเจ้าอาวาสได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ชั้น พระครูสัญญาบัตร เจ้าอาวาสวัดราษฎร์ ชั้นโท ที่ **"พระครูพิศาลศาสนธรรม"**

โดยได้เข้ารับจากท่านเจ้าพระคุณ**สมเด็จพระมหาธีราจารย์** เจ้าคณะใหญ่หนกลาง ณ วัดไร่ขิง สามพราน นครปฐม เมื่อวันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๔๔ ที่ผ่านมา นำความปลาบปลื้มปีติยินดีมายังสาธุชนชาววัดคลองภูมิกันทั่วหน้า

ท่านพระครูใหม่ของพวกเรา เดิมท่านชื่อ **สมโภช** นามสกุล **แสงคลัง** เป็นลูกหลานชาวคลองภูมิโดยกำเนิด เกิดที่บ้านเลขที่ ๒๔ บริเวณปากคลองภูมินี่เอง เป็นบุตรนายสุรินทร์ แสงคลัง กับนางสุดใจ แสงคลัง นามสกุลเดิม เอี่ยมสิน ถือกำเนิดขึ้นมาเมื่อวันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๔๙๘ ปีมะแม ตรงกับวัน ๓ ฯ ๘ ค่ำ (๙) ณ คลองภูมิ แขวงช่องนนทรี เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร และได้เข้าสู่สมณเพศเมื่ออายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๒๐ ปีมะเส็ง โดยมี**พระครูขันตยาภิราม (หลวงพ่อวงษ์)** วัดปริวาศ แขวงบางโพงพาง เขนยานนาวา กรุงเทพมหานคร เป็นพระอุปัชฌาย์ในการอุปสมบท มีนามฉายาว่า **จิรวํโส** และมาอยู่จำพรรษา ณ วัดคลองภูมิ แขวงช่องนนทรี เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร จนถึงปัจจุบัน นับได้ ๒๖ พรรษา (๒๖ ปี)

ปัจจุบัน ท่านพระครู มีอายุ ๔๗ ปี ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดคลองภูมิ โดยได้รับแต่งตั้งในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ มีคำนำหน้าชื่อว่า "พระอธิการ" เป็น พระอธิการสมโภช จิรวํโส เรื่อยมา จนได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็น **"พระครูพิศาลศาสนธรรม"** ในปี พ.ศ. ๒๕๔๔ นี้เอง

ในด้านการศึกษา สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ ๗ จากโรงเรียนวัดช่องนนทรี ในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ ในด้านการศึกษาทางพระพุทธศาสนา เป็นผู้ที่ตั้งใจใฝ่เรียนรู้อยู่เสมอ เห็นได้ชัดจากการที่ท่านเรียนนักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท และนักธรรมชั้นเอก สอบได้ติดต่อกันไม่มีตกเลยใน ๓ ปีแรกของการบวชของท่าน คือในปี ๒๕๒๑-๒๕๒๓ และยังได้ศึกษาธรรมะชั้นสูงคือ คัมภีร์พระอภิธรรม

จากอภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ สำนักเรียนวัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร สำเร็จการศึกษาในชั้นจุฬอภิธรรมมิกเอก (คือสอบได้ชั้นที่ ๓ ในจำนวน ๙ ชั้น) ในปี พ.ศ. ๒๕๓๗

ในด้านความสามารถพิเศษ ท่านพระครูมีความสามารถในด้านนวกรรม เห็นได้ชัดจากการก่อสร้างถาวรวัตถุ เช่น โบสถ์หลังใหม่ กุฏิพระสงฆ์ เป็นต้น ในวัดมีความสวยงาม ได้สัดส่วน และเหมาะสมแก่กรณี นอกจากนี้ ท่านยังมีความสามารถในด้านอิเล็คโทรนิค และเครื่องคอมพิวเตอร์ในระดับนายช่าง ซึ่งอำนวยให้ท่านได้ใช้บำเพ็ญประโยชน์ต่องานวัด และให้คำแนะนำ ช่วยเหลือญาติโยมอยู่เสมอเรื่อยมา และเป็นการช่วยเหลือเอื้ออาทรอย่างจริงใจตลอดมา

ในด้านคุณธรรมที่ญาติโยมและลูกศิษย์ได้พบเห็น สัมผัสและรู้สึกได้ชัดเจน ก็คือ ความเป็นพระเถระที่ดำรงชีวิตเรียบง่าย มีศีลาจารวัตรงดงาม มีจิตใจเอื้ออาทร ชอบช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่เห็นแก่เหน็ดแก่เหนื่อยตลอดมา

ไวยาวัจกร วัดคลองภูมิ

โดยความที่วัดคลองภูมิ เป็นวัดที่คณะศรัทธาญาติโยมร่วมแรงใจสามัคคีกันดีเป็นที่น่ายกย่องตลอดมา จึงมีผู้มาร่วมแรงกายแรงใจทำงานให้วัดในหน้าที่ต่าง ๆ มากมาย

แต่เพื่อให้เป็นไปตามระเบียบกฎหมายของบ้านเมืองจึงมีการแต่งตั้ง

"นายสุวิช ประทุมวินิจ" ข้าราชการบำนาญ เป็นไวยาจักร ของวัดคลองภูมิ ตั้งแต่วันที่ ๒๒ สิงหาคม ๒๕๔๔

เจ้าอาวาสวัดคลองภูมิ

เนื่องจากวัดคลองภูมิ สร้างขึ้นในสมัยนครเขื่อนขันธ์ (สมุทรปราการ) แต่ไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัด สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๗๐) และมีลำดับเจ้าอาวาสที่เจริญศีล เจริญธรรมในวัดคลองภูมิ เท่าที่ระลึกได้จำนวน ๙ รูป ดังนี้

๑. พระอาจารย์นุต
๒. พระอุปัชฌาย์แคลน
๓. พระอาจารย์แจ้ง
๔. พระอาจารย์เข้ม
๕. พระอาจารย์หยด หรือ หยุด มีคำ (บิดา ผช.ผอ.เขตสุรินทร์ มีคำ)
๖. พระอาจารย์ดัด
๗. พระอธิการถวิล ธมฺมธโร พรหมประเสริฐ ๒๔๙๐-๒๕๒๓
๘. พระอธิการถวัล สุวณฺโณ ทองศรี ๒๕๒๔-๒๕๓๗
๙. **พระครูพิศาลศาสนธรรม (สมโภช จิรวํโส แสงคลัง ๒๕๓๘-ปัจจุบัน) เป็นพระครูสัญญาบัตรรูปแรกของวัดคลองภูมิ**

ขบวนแห่สัญญาบัตร พัดยศ พระครูพิศาลศาสนธรรม

คลองภูมิที่ฉัน "ภูมิใจ"

ครูหวาน จุลสำลี

สภาพโดยทั่วไปของ "คลองภูมิ" ในอดีต

ก่อนพุทธศักราช ๒๔๘๗ คลองภูมิตั้งอยู่ ตำบลช่องนนทรี อำเภอบ้านทวาย เขตนครเขื่อนขันธ์ ชาวบ้านทุกคนในละแวกนี้ทุกครัวเรือนมีอาชีพทำสวนผลไม้หลายหลากมากชนิด พื้นดินแถบนี้มีทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์เป็นอเนกอนันต์ ผลไม้ที่ขึ้นชื่อเป็นที่รู้จักกล่าวขานกัน ได้แก่ ลิ้นจี่ ลำไย ส้มเขียวหวาน มะม่วงน้ำดอกไม้ ชมพู่สาแหรก ชมพู่มะเหมี่ยว หมาก และมะนาวแป้นที่มีเปลือกบางเฉียบน้ำมากเหลือหลาย อีกทั้งยังมีมะพร้าวเผาอันลือชื่อน้ำหอมหวาน ส่วนผลไม้ที่ขึ้นชื่อที่สุดคือ **ลิ้นจี่** มีหลายพันธุ์ เช่น กระโถน กะโหลก สาแหรก มีรสชาติถูกอกถูกใจผู้ที่ได้ลิ้มรสเป็นอย่างยิ่ง ราคาจึงแพงเป็นพิเศษ และสิ่งที่จะลืมเสียมิได้คือ น้ำตาลสดอันลือชื่อ ผลผลิตของไม้ผลเหล่านั้นมีมากน่าชื่นใจนัก พื้นดินที่สะอาดปราศจากสารเคมี ส่งผลให้ชาวคลองภูมิมีความอยู่ดีกินดี เมื่อมีมากก็นำไปขาย

ยัง**ตลาดแพตาท้วม** หรือพวกเรามักจะเรียกกันจนติดปากว่า **"หัวถนน"** (คือบริเวณตลาดรุ่งเจริญในปัจจุบันนี้) โดยจะนำผลไม้ต่าง ๆ ใส่หาบแบกคอนกันไปขาย ต้องออกจากบ้านในเวลาตี ๓ ในมือของชาวสวนนั้นจะถือ**คบไฟ**ที่ทำมาจากทางมะพร้าวนำมาผูกเป็นปล้อง ๆ ห่าง ๆ แล้วจุดไฟส่องทางที่มืดมิด บนบ่าก็จะแบกคอนหาบ

อันหนักหน่วงไปด้วยความอดทน อุตสาหะเป็นยิ่งนัก ซ้ำร้ายเมื่อหน้าฝนมาเยือน ความยากลำบากของชาวบ้านยิ่งทวีคูณอีกมากมายหลายเท่านัก พื้นดินที่เป็นดินเหนียวนั้นลื่นจับใจ ชาวบ้านต้องเดินโดยใช้เท้าจิกดินไปตลอดทางเป็นระยะทางเกินกว่า ๑ กิโลเมตร กว่าจะถึงจุดหมายปลายทางซึ่งจะเริ่มค้าขายกันตั้งแต่ตี ๔ ไปสิ้นสุดเอาในราว ๖ โมงเช้า ถ้าใครขายไม่หมด ก็จะเดินทางต่อไปขายยังตลาดวัดไผ่เงิน และอาจจะเดินต่อไปเรื่อย ๆ จนถึงตลาดตรอกจันทร์ ที่อยู่บริเวณสะพาน ๒ ก็จะขายหมดและกลับบ้านได้

การออกไปค้าขายนี้เป็นช่วงที่จะพบปะถามถึงสารทุกข์สุกดิบกัน เพราะผู้คนในละแวกนี้จะเป็นชาวคลองภูมิ, คลองใหม่, บางโพงพาง หรือช่องนนทรีก็ดี ส่วนใหญ่จะเป็นญาติกันไม่ทางตรงก็ทางอ้อม หรือไม่ก็รู้จักมักคุ้นกันเป็นอย่างดียิ่ง ผู้เขียนได้เคยตามพ่อแม่ไปขายของด้วย จึงเห็นถึงความขยันขันแข็งของพ่อแม่ และชาวบ้านได้เป็นอย่างดี และไม่สามารถจะลืมภาพต่าง ๆ นี้ได้เลย นอกจากจะไปค้าขายที่หัวถนนแล้ว ยังสามารถนำผลผลิตประเภท น้ำตาลปึ๊บ และผลไม้จำนวนมาก ๆ ไปขายโดยพายเรือข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาไปยังคลองลัดหลวง (ปากลัด) ได้อีกทางหนึ่ง และตลาดน้ำหน้าวัดปริวาศ ก็พายเรือไปขายกันอย่างอิสระ จะมีชาวสวนนำสิ่งของต่าง ๆ ไปขายกันเป็นทิวแถว แต่ถ้าจะนำน้ำตาลปึ๊บไปส่งร้านก็จะพายเรือไปที่คลองนางลิ้นจี่ เข้าตรงคลังน้ำมันคาร์เท็กซ์ไปยังร้านค้าส่ง จะมีคนจีนที่พวกเราเรียกเขาว่า**เจ็กเหนียว**รับซื้ออยู่ ถ้าร้านเจ็กเหนียวมีมากแล้วไม่รับ ก็จะไปขายได้อีกร้านคือร้าน**ครูไหว** จะรับซื้อหมด หรือส่วนใหญ่ไม่ต้องไปขายถึงที่ **เจ็กเหนียว**จะเป็นผู้พายเรือเข้าคลองมารับถึงบ้าน ๒-๓ วันจะมาที น้ำตาลปึ๊บกิโลละ ๒.๕๐-๓ บาท

พื้นดินที่อุดมสมบูรณ์ ส่งผลให้ชาวคลองภูมิไม่เพียงแต่มีผลหมากรากไม้ที่ขึ้นชื่อลือชาเท่านั้น ในแม่น้ำลำคลองยังมีกุ้ง หอย ปู ปลา จำนวนมาก พอที่จะหาเลี้ยงครอบครัว และนำไปขายเป็นรายได้ ทุกครอบครัวอยู่กันอย่างสุขสบาย เมื่อผู้เขียนยังเป็นเด็กสาวอายุสักราว ๑๗-๑๘ ปี ยังมีกุ้ง หอย ปู ปลา อุดมสมบูรณ์อยู่เลย มีกุ้งที่เรียกว่า **"กุ้งตะกาด"** (มีลักษณะเหมือนกุ้งแชบ๋วยแต่ตัวเล็กกว่า) เมื่อใช้สวิงช้อน

ในท้องร่อง กุ้งจำนวนมากมายก็จะทะลักสวิงวิ่งหลบออกมาจากข้างสวิงอย่างเหลือเชื่อ บ้างก็โดดหยองแหยงไปบนตลิ่งเก็บกันไม่หวาดไหว ชั่วครู่ก็เต็มกระป๋อง เรานำมาตากแห้ง มาทำกุ้งหวาน ต่าง ๆ นานา ส่วนกุ้งใหญ่ก็มีมากจริง ๆ ชอบซุกตัวอยู่ตามกอจาก และที่เป็นโพรงไม้ รากไม้ บางครั้งชาวบ้านจะควานหาโดยไม่มีอุปกรณ์ในการจับดักใด ๆ ทั้งสิ้น ก็สามารถดึงหนวดกุ้งใหญ่แม่น้ำขึ้นมาได้ทีละหลาย ๆ ตัวทีเดียว กุ้งใหญ่และกุ้งก้ามกรามจำนวนมากนั้น นำมาทำอาหารได้สารพัดชนิด เช่น การทำข้าวเหนียวหน้ากุ้ง ก็จะใช้กุ้งใหญ่สับล้วน ๆ ไม่มีการนำเอามะพร้าวขูดมาผสมแต่อย่างใด ไม่เจือปนสี จะใช้สีของมันกุ้งแท้ ๆ เลยทีเดียว ทำให้ **"ข้าวเหนียวหน้ากุ้ง"** มีรสชาติอร่อยเหลือหลายจริง ๆ

นอกจากนั้น **กุ้งฝอย**ที่มีมากเหลือเกิน และมีโดยทั่วไปชุกชุมไปหมด ชาวบ้านแถบคลองภูมิไม่เคยอดอยากสัตว์น้ำ เพียงแต่ลงท้องร่องกั้นทำนบทั้งสองข้างในบริเวณที่ต้องการ แล้วกวนน้ำให้ขุ่นสักครู่เดียว กุ้งฝอยจำนวนมากมายจะลอยหัวตาแจ๋ว บ้างก็กระโดดโหยงเหยงขึ้นไปบนตลิ่ง เก็บกันจนเพลินเสียอีก ตัวไหนเล็ก ๆ เราก็ไม่เก็บ เมื่อได้ตามความต้องการแล้ว เราก็ทำลายทำนบเสีย ให้กุ้งและปลาที่เหลือเป็นอิสระต่อไป

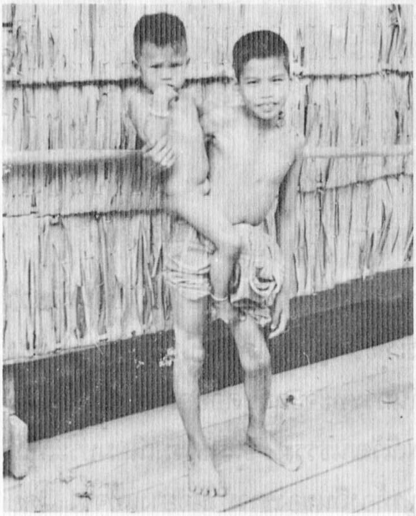
ส่วนอาหารประเภท**ปลา**นั้น ชาวสวนคลองภูมิไม่เคยขาดแคลนปลาแม้แต่วันเดียว ขึ้นชื่อว่าผืนแผ่นดินไทย **"ในน้ำมีปลา"** นั้นถูกต้องจริง ๆ ปลาช่อน ปลาบู่มีมากมาย **ปลาบู่**นั้นมีหลายชนิด เช่น ปลาบู่ลื่น ปลาบู่เมือง ปลาบู่หนุน ปลาบู่ทราย ที่นิยมตกกันมากเห็นจะได้แก่**ปลาบู่ลื่น**ที่มีชุกชุมมากในบริเวณคลองหรือร่องสวนยิ่งบริเวณใกล้ครัว เมื่อน้ำขึ้นมาจะยุบยับไปหมด ผู้เขียนจะเป็นเซียนตกปลาบู่ลื่นตกได้ทีละมาก ๆ บางครั้งไปตกโดยมีเหยื่อเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ปลาก็จะติดเบ็ดโดยการกัดหางแย่งเหยื่อกันถึงทีละ ๓ ตัว เห็นได้ชัดว่า ความอุดมสมบูรณ์ของสภาพน้ำในลำคลองดีเพียงใด แล้วเราก็นำปลาบู่ลื่นมาทำทอดมันได้อย่างเอร็ดอร่อยมากเลย เนื้อของปลาบู่ลื่นนี่หวานจริง ๆ บ่อยครั้งที่ผู้เขียนไปตกปลาบู่มาได้จำนวนมาก เพราะความเพลิดเพลิน พอกลับมาบ้านก็เกียจคร้านที่จะทำ มักจะเกี่ยงกับพี่สาวเสมอ

เพราะปลาบู่ลื่นทำยาก ต้องเอาขี้เถ้ามาคลุกที่ตัวปลาบู่ไม่ให้ลื่น จึงจะขอดเกล็ดได้ ทำบ่อย ๆ ก็เบื่อ ทิ้งปลาบู่ไว้อย่างนั้น จนพ่อของผู้เขียนเห็นปลาบู่ตายหมดเริ่มเน่าเลยต้องเอาไปหมักใส่ตุ่มเพื่อทำปุ๋ยรดต้นพลูอยู่เป็นประจำ ทำให้ต้นพลูงามดีสามารถนำไปขายได้อีกด้วย แต่ในปัจจุบันนี้ ปลาบู่ทุกชนิดได้สูญพันธุ์จนหมดสิ้นแล้ว ไม่ใช่สาเหตุมาจากการกินของชาวบ้าน แต่เป็นเพราะน้ำเน่าเสียนั่นเอง อีกทั้งปลาตีน ปลาจุมพรวด ที่สูญพันธุ์ไปจากแผ่นดินของชาวสวนคลองภูมิอีกเช่นกัน แต่ก็ยังคงมีอยู่ที่แถบย่านสมุทรปราการ และอื่น ๆ อยู่บ้าง ผู้เขียนขอภาวนาอย่าให้ปลาตีนและปลาจุมพรวด ได้สูญพันธุ์ไปจากผืนแผ่นดินไทยเลย

สัตว์น้ำประเภท **ปู** นั้น ชาวสวนคลองภูมิ รู้ดีว่าปูทะเลมีเนื้อแน่นอร่อยสักเพียงใด ตัวใหญ่ก้ามใหญ่ ๆ พวกชาวบ้านโดยเฉพาะพวกผู้ชายจะออกไป **"ล้วงปู"** ที่ขุดรูอยู่บริเวณริมลำประโดง หรือริมท้องร่องสวน เวลาล้วงตามรู จะใช้เหล็กยาว ๆ งอเป็นตะขอล้วงเข้าไป ถ้าได้ยินเสียง "คล็อกแคล็ก" ก็เชื่อได้เลยว่าในนั้นมีปูตัวใหญ่จริง ๆ และก็ได้ปูกลับบ้านมาทำอาหารเลี้ยงครอบครัวได้จริง ๆ บางทีล้วง "รูปู" แทนที่จะได้ "ปู" กลับได้ "งู" แทน ก็เผ่นกันคนละทิศคนละทางพอหายตกใจ ก็เริ่มล้วงกันใหม่ แต่แปลกที่คนสวนทุกคนจะเคยชินกับสภาพของธรรมชาติ จะไม่กลัวงู หรือสัตว์ร้ายใด ๆ เลย ซึ่งสามารถลุยโคลน เลน หรือลุยน้ำได้อย่างสบายใจ ไม่หวาดหวั่น ส่วน**ปูเปรี้ยว**นั้นจะเกาะเกะกะ น่ารักอยู่ริมคลอง ปูเปรี้ยวไม่มีผู้นิยมรับประทานกัน มีแต่พวกเด็ก ๆ ชอบนำเอา**ดอกภู่ระหงษ์**มาผูกเชือกทำเป็นเหยื่อตกปูเปรี้ยวอย่างสนุกสนาน แต่เด็ก ๆ รวมถึงผู้เขียนด้วยขณะนั้นไม่รู้เลยว่า **"นั่นมันบาปเหลือหลาย"** เพราะตกมาแล้วก็หวังเพียงสนุกอย่างเดียว เอามาใส่กระป๋องไว้เฉย ๆ บางตัวก้ามหลุดหัก นั่นหมายถึงการหาอาหารครั้งต่อไปปูเปรี้ยวไม่สามารถจะหยิบจับอาหารได้เลย ที่เล่นอย่างนั้นเพราะสมัยก่อนไม่มีอะไรจะเล่นจริง ๆ

และยังมีปูอีกประเภทหนึ่ง เป็นปูประเภทสวยงาม ตัวเล็ก ๆ ก้ามใหญ่ ๆ น่ารักเหลือเกิน เรียกกันว่า **"ปูสี"** ซึ่งมีลักษณะแปลกมาก มีมากมาย และมีสีสัน

สะดุดตา เช่น สีขาว สีฟ้า สีชมพู สีส้ม สีคราม สีเขียว สีม่วง สีแดง ใครเห็นก็ตื่นตาตื่นใจ ปูชนิดนี้ทานไม่ได้ จะวิ่งเล่นอยู่ริมตลิ่ง วิ่งได้ว่องไวมาก แต่ขณะนี้ **"ปูสี"** ได้สูญพันธุ์จนหมดสิ้น ชาวบ้านสวนทุกคนรู้สึกเสียดาย ความมีสีสันที่เกิดขึ้นริมตลิ่ง มันเป็นสิ่งมหัศจรรย์คู่กับชาวสวนเลยทีเดียว เพราะเมื่อมองดู **"ปูสี"** ทีไร สุขภาพจิตก็แจ่มใส แช่มชื่น ขึ้นมาอย่างประหลาด มันเป็นปูสีที่จรรโลงความรู้สึกได้ดียิ่ง นับแต่บัดนี้ต่อไป แม้จะอยากเห็น "ปูสี" อีกครั้ง ก็ได้แต่พูดถึงความหลังที่มันเป็นภาพติดตรึงใจ และตรึงตาอยู่อย่างไม่รู้ลืมเสียแล้ว

บ้านเรือนในสมัยนั้นมีบางตาไม่หนาแน่นต่างก็อยู่ห่างกันออกไป ชนิดว่าไม่เห็นหลังคาเรือนกันเลย นาน ๆ จะพบบ้านสักหลังหนึ่ง แต่ทุกครัวเรือนก็รู้จักมักคุ้นกันเป็นอย่างดี มีความรักใคร่เอื้ออาทรต่อกันสมัครสมานสามัคคีกัน ไม่เคยมีโจรผู้ร้ายอยู่อย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย อุปนิสัยของผู้คนชาวคลองภูมิ เป็นคนดีมีน้ำใจ ใจบุญสุนทานเป็นยิ่งนัก หมั่นทำบุญสร้างกุศลเป็นประจำอย่างสม่ำเสมอ เมื่อมีงานบุญต่าง ๆ ทุกครัวเรือนก็จะละงานละหน้าที่ประจำวันของตนมาช่วยกัน ทำนุบำรุงพระศาสนาโดยพร้อมเพรียงกันอยู่เนือง ๆ เช่น**งานสงกรานต์** ชาวบ้านจะรวมตัวกันออกไปช่วยงานวัด ในสมัยนั้น การทำครัว

ทุกคนต้องไปช่วยกัน**โขลกน้ำพริก** ซึ่งครกที่ใช้เป็นครกหินขนาดใหญ่ ที่ชาวบ้านมีจิตศรัทธาบริจาคให้แก่วัด เวลาโขลกน้ำพริกที จะดังสนั่นหวั่นไหวไปหมด เพราะใช้ที่ละหลาย ๆ ครก ยิ่งการ**ขูดมะพร้าว**ด้วยแล้ว ต้องขูดด้วยมือ โดย**นั่งกระต่าย**ขูดกันเป็นร้อย ๆ ลูก เสียงดังลั่นไปหมด แต่ทุก ๆ คนมีความสุขสนุกสนานและช่วยเหลือกันอย่างเต็มอกเต็มใจ และมะพร้าวที่ขูดนั้นก็ได้จากการที่ชาวบ้านนำออกไปร่วมทำบุญนั่นเอง ไม่ได้ซื้อหาแต่ประการใดเลย พวกที่หุงข้าวเก่ง ๆ ก็จะเป็นคนนำ **"กระทะใบบัว"** (คือกระทะที่มีขนาดใหญ่มาก มีความกว้างเป็นเมตร ทำด้วยเหล็ก) ในสมัยนั้นผู้เขียนเห็นว่า **"ลุงประเสริฐ นาคสัมฤทธิ์"** เป็นผู้ที่หุงข้าวกระทะใหญ่ ๆ ได้เก่งเป็นอันดับ ๑ ของชาวคลองภูมิเลยทีเดียว เมื่อหุงข้าวเสร็จก้นกระทะจะถูกขูดออกมาทำเป็นข้าวตังได้อีกด้วย สิ่งต่าง ๆ ส่งผลให้เห็นถึงประเพณีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของชาวคลองภูมิ ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้านอย่างแท้จริง โดยไม่มีเครื่องอำนวยความสะดวกสบายเลย แต่ชาวบ้านก็มีความสมัครสมานสามัคคีกันเป็นอย่างดียิ่ง และยิ่งงานบวชนาคด้วยแล้ว เจ้าภาพจะเดินบอกบุญกับเพื่อนบ้าน แม้บ้านเรือนจะอยู่ห่างไกลกันสักเพียงไหนก็ตาม จะเดินไปบอกจนถึงบ้านด้วยตนเองในเชิงปรึกษาหารือฉันพี่น้อง โดยไม่มีการออกการ์ดเชิญเหมือนในปัจจุบันนี้ แสดงให้เห็นว่าชาวคลองภูมิมีจิตใจเอื้ออาทรต่อกันเพียงใด และสิ่งนี้ก็ยึดถือรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีนี้มาตลอดจวบจนปัจจุบัน แต่จะแตกต่างกันตอนมีการ์ดเชิญติดตัวไปด้วยเท่านั้น

เมื่อพูดถึงงานบวชก็ต้องขอย้อนกลับไปว่า เมื่อมีงานบวชนาค ชาวบ้าน

จะจัดกันที่บ้าน ทำการโขลกน้ำพริก ขูดมะพร้าว หั่นหมู หั่นเนื้อ ล้างผัก หั่นผักกันอย่างโกลาหล แยกไปอยู่คนละมุมระหว่างของหวานกับของคาว ไม่มาปะปนกัน ของคาวที่ขึ้นชื่อก็จะเป็นพวกแกงมัสมั่นเนื้อ หมี่กรอบ แกงส้มปลาช่อน แกงบอน และยังมีอีกมากที่เด่นดัง อร่อยชนิดลืมอิ่มเลยทีเดียว แต่จะขาดเสียไม่ได้คือ **"แกงเขียวหวานกรุบมะพร้าวกับกุ้ง"** ถือว่าเป็นอาหารพื้นบ้านของชาวคลองภูมิ ซึ่งเป็นชาวสวน กรุบมะพร้าวนี้ใช้กะลามะพร้าวอ่อนนำมาปอกเปลือกให้หมด แล้วหั่นเป็นชิ้นบาง ๆ ยาว ๆ เวลารับประทานจะกรุบบอร่อยมากจริง ๆ และกุ้งก็ใช้ในท้องร่องสวนนั่นเอง

ส่วนของหวาน ก็จะมีทีมงานจำนวนมากมายเช่นกัน จะช่วยกันปั้นเม็ดขนุน โรยฝอยทอง หยอดทองหยอด ขนมหม้อแกง ทำสังขยาไข่ ขนมชั้น ลูกตาลเชื่อม พุทราเชื่อม รวมทั้งทองหยิบ และอื่น ๆ อีกมากมาย รวมทั้ง**เกสรลำเจียก**ขึ้นชื่อมาก ล้วนแล้วแต่คนทำฝีมือดีทั้งนั้น ที่พอจะจำได้ในรสมือขนมหวานก็มี **ยายเจิม แสงสวัสดิ์ ยายส่วน นาคสัมฤทธิ์ ยายแป้น ปานดิษฐ์ ยายแป้ว ดำสวัสดิ์ ยายบุญ นนทพงษ์** ล้วนแล้วแต่เป็นผู้เชี่ยวชาญของหวานทั้งสิ้น

ส่วนจำพวกอาหารคาวก็มี **ยายชำ นิ่มทองคำ ยายจำรัส ตัณฑ์ชูวงศ์ ยายสำเนียง ช้างทอง ตาบุญรอด ดวงพัตรา** ส่วน**ยายจำเนียร ดำสวัสดิ์**นั้นแกทำได้ทั้งของหวานและของคาวเลยทีเดียว ถ้าใครได้ชิมรสมือของพวกคุณตาคุณยายชาวคลองภูมิแล้ว เรียกว่า **"ลืมคลองภูมิไม่ลง"** เลยเชียวละ

งานประเพณีสงกรานต์ประจำปี
เป็นงานหนึ่งที่ชาวบ้านร่วมกันจัดขึ้นมามีการทำบุญใส่บาตร๓วันในช่วงสงกรานต์หลังจากทำบุญพระสงฆ์จะทำพิธีมาติกาบังสุกุลอัฐิของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ชาวบ้านกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศล เมื่อทำบุญที่วัดวันสุดท้ายเสร็จลงจะมีสถานที่รวมกลุ่มชาวบ้านที่เป็นชุมชนเล็ก ๆ ทุกคนในย่านนี้ก็รู้จักกันดีคือ **บ้านกลาง** (ปัจจุบันคือสะพานบริเวณคลองภูมิ ที่สุดตรอกนอกเขต ถนนนนทรีหรือบริเวณฝั่งตรงข้ามคลองของอาคารออนป้า) ในช่วงบ่าย จะมารวมตัวกันบริเวณบ้านกลาง เพื่อจะมาร่วมกันทำกิจกรรม โดยการนำของ **คุณตา บุญรอด ดวงพัตรา** ซึ่งเป็นผู้ร่วมชักชวนชาวบ้านย่านนี้จัดขบวนแห่ผ้าห่มครององค์ หลวงพ่อโต พระประธานอุโบสถ จากบ้านกลางออกที่วัด เพื่อทำพิธีถวายและเปลี่ยนเป็นประจำทุกปี

และด้านอาหารหวานคาวอันลือชื่อของชาวคลองภูมินี้ ยังอยู่ในความทรงจำของผู้ที่ได้ลิ้มลองตลอดไป และในปัจจุบันนี้ ได้มีผู้ที่สืบสานตำนานดั้งเดิมเรื่องอาหารการกิน โดย **อาระเบียบ นิ่มทองดำ** หรือ **"แม่ย่า"** ของชาวคลองภูมิ ท่านได้เป็นแกนนำในการทำอาหารอันเลิศรส เพื่อเป็นการสานต่อวัฒนธรรมการกินของชาวคลองภูมิอย่างเด่นชัดอีกด้วย

ในตอนกลางคืนก็จะมีการทำขวัญสอนนาคที่บ้าน คนจะมาร่วมงานกันมากมาย ชาวบ้านจะปลูกบ้านหลังใหญ่ ๆ ไว้เพื่อเวลามีงานจะได้มีที่รับรองแขกเหรือที่จะมาช่วยงานนั่นเอง และชาวคลองภูมิเราก็มีดีอยู่มาก เรามีผู้นำการทำขวัญที่ชำนาญการ ชื่อว่า **"ตาอ่อน ยั่งยืน"** หรือชาวบ้านมักเรียกว่า **"ตาอ่อน ยักคิ้ว"** เพราะขณะทำขวัญ หรือจะคุยกับใครก็ตาม คิ้วของตาอ่อนจะยัก คะยิก ๆ ตลอดเวลา บางคนคิดว่าตาอ่อนยักคิ้วให้เสียด้วยซ้ำไป ตาอ่อนจึงมีคนรู้จักมากมายเพราะคิ้วของแกนั่นเอง

และก็จะมี **"ปู่หวอด คงเที่ยง"** ที่เป็นคุณพ่อของ **"ครูหวี"** หรือท่านอาจารย์รังสรรค์ คงเที่ยง นั่นเอง ท่านถนัดในด้านการทำขวัญ ทั้งทำขวัญนาค และทำขวัญจุกเลยทีเดียว "ปู่หวอด" นี้ ท่านก็มีลักษณะพิเศษในตัวเองเช่นกัน คือเวลา "ปู่หวอด" ทำขวัญนาค แกจะอุดหูตัวเองไว้ข้างหนึ่งเสมอ แล้วจะทำขวัญไพเราะและสนุกสนานมากทีเดียว

การแต่งตัวของเด็กสาวในยุคนั้นเพื่อจะไปยกของเครื่องบวชนาค จากบ้านงานไปยังวัด

การสาธารณูปโภค

ในท้องถิ่นของชาวคลองภูมิ และในละแวกใกล้เคียงกัน ไม่มีเครื่องอำนวยความสะดวกสบายเลย ยามค่ำคืนทุกวันจะใช้ตะเกียงกระป๋อง, ตะเกียงลาน, ตะเกียงรั้ว หรือตะเกียงเจ้าพายุ ตามสภาพและฐานะของตนเองเป็นสำคัญ ถ้าจะไปเที่ยวดูหนัง หรือไปขายพืชพันธุ์ธัญญาหารต่าง ๆ ก็จะ**จุดคบทางมะพร้าว**ที่มีแสงไฟแดงวาบ ๆ ไปตลอดทาง และจะถือไปอีกอันหนึ่งเพื่อใช้ในตอนขากลับเวลาหนังหรือลิเกเลิก โดยการนำไปซุกไว้ข้างทาง แต่บางครั้งเมื่อเดินกลับมาหาคบที่ซุกไว้ ปรากฏว่าอันตรธานหายไปแล้วก็มี เพราะคนที่กลับก่อนเอาไปเสียแล้ว ก็เป็นการสร้างกุศลอีกวิธีหนึ่งเหมือนกัน **การไฟฟ้า**เริ่มเข้ามาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐ โดยเข้ามาทางซอยนาคสุวรรณ ทั้งนี้ในแกนนำของ**คุณพ่อ**ของผู้เขียนเองร่วมกับ**ชาวบ้านคลองภูมิ**ที่อยู่**ซอยคลองหีบ**ทั้งหมดทำการปักเสาไฟมาตามริมคลอง โดยมาสุดทางที่บ้าน**น้าวงค์ รักวิถี** เพราะในสมัยนั้น ถนนพระราม ๓ ยังไม่ตัดผ่าน ส่วน**การโทรศัพท์**นั้นบ้านแรกของชาวคลองภูมิ ที่มีโทรศัพท์ใช้เป็นเครื่องแรก คือ **บ้านคุณพ่อของผู้เขียนเอง**ในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ เป็นเบอร์แรกที่ชาวคลองภูมิรู้จัก ถ้าทางวัดคลองภูมิมีเรื่องอะไรก็จะใช้บริการ ถ้าชาวบ้านลูกใครยังไม่กลับ ใครกลับดึก ใครเป็นอะไรนานับประการต้องโทรศัพท์เข้ามาและขอร้องให้วิ่งไปบอกที และผู้เขียนก็เป็นผู้หนึ่งที่เป็น **"ม้าเร็ว"** ประจำบ้าน เรียกได้ **"บริการทุกระดับ ประทับใจ"** เลยทีเดียว

การใช้น้ำในการบริโภค ได้จากน้ำฝนและน้ำคลองหากหน้าแล้ง ประมาณเดือนมิถุนายน ถึงเดือนเมษายน น้ำเค็มจะเข้ามายังเลือกสวนของชาวบ้านในละแวกนี้ทั้งหมดเกิดวิกฤตที่ยากลำบาก น้ำขาดแคลนในการดำรงชีวิต ชาวคลองภูมิทุกครอบครัว ได้หลั่งไหลกันไปที่วัดคลองภูมิ ซึ่งในขณะนั้นทางวัดคลองภูมิมีปั้มน้ำขนาดใหญ่ เพื่อให้ในกิจการของสงฆ์ ปั้มน้ำนั้นเป็นปั้มน้ำบาดาลต้องใช้มือโยก จึงจะได้น้ำขึ้นมา มีชาวบ้านสวนคลองภูมิทุกครัวเรือนได้นำตุ่ม ปีบ กระป๋อง หรือภาชนะที่พอหาได้ หรือแม้กระทั่งเอาน้ำบรรจุใส่ท้องเรือไปเข้าคิวรอรับน้ำ ปั้มน้ำนั้นอยู่บริเวณข้างศาลาการเปรียญใหญ่ ทางด้านทิศเหนือ หน้าบ้านของ**ป้าถนอม สุริยวงค์** ชาวบ้าน

ได้ใช้น้ำบาดาลของวัดทั้งอาบ ทั้งกิน และได้หอบเอาเสื้อผ้าไปซักที่วัดอีกด้วย การไปรับน้ำรอแถวเข้าคิวตามลำดับก่อนหลังนี้ต้องรอนานมาก ไปตั้งแต่ ๖ โมงเย็นกว่าจะได้น้ำกลับมาบ้านก็ดึกดื่นค่อนคืนถึงตี ๒ ตี ๓

ร่มบุญของวัดคลองภูมินี้ใหญ่หลวงนัก พวกเราชาวคลองภูมิ ตระหนักดีถึงความเอื้ออาทรของท่านเจ้าอาวาสที่มีต่อชาวบ้านเป็นยิ่งนัก และภาพของการโยกน้ำการต่อแถวรอคอยนั้น เป็นภาพที่ชาวบ้านคลองภูมิ มิอาจลืมเลือนไปจากความทรงจำได้เลย ถ้ามีโอกาสที่จะทดแทนบุญคุณกับศาสนาแล้วชาวคลองภูมิจะตั้งอกตั้งใจกระทำกิจนั้นได้เป็นอย่างดียิ่ง

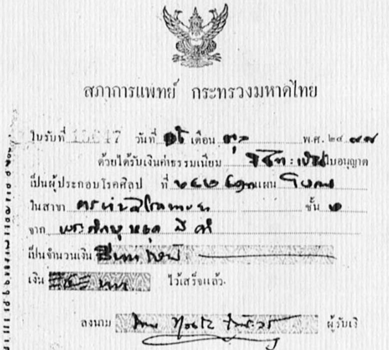

ครั้นเมื่อยามที่ชาวบ้านเจ็บไข้ได้ป่วย สถานพยาบาลในละแวกย่านคลองภูมินั้นไม่มีเลย ต้องพึ่งหมอกลางบ้าน ดังมีชื่อที่ควรจดจำและระลึกถึงดังนี้

หมอตำแยมี ยายชำ นิ่มทองคำ และ **ยายแถบ แม่ของคุณครูสวัสดิ์ กุญชรจันทร์** เป็นผู้ใหญ่ที่ชาวบ้านให้การเคารพนับถือ มีความรู้ในเรื่องการทำคลอด เมื่อชาวบ้านเจ็บท้องไม่มีสถานพยาบาลใดในสมัยนั้น ตามที่กล่าวมาแล้ว ผู้เป็นสามีจะวิ่งไปตาม**หมอตำแย** มาทำการช่วยเหลือ จะดึกดื่นค่อนคืนสักเพียงใด ยายชำ และยายแถบ ก็จะมาช่วยเหลืออย่างเต็มอกเต็มใจ การทำคลอดในสมัยนั้น เมื่อเด็กคลอดออกมาแล้ว จะเอาเด็กอาบน้ำและใส่กระด้งและตัดสายสะดือด้วย

ไม้ไผ่ หลาวจนคมตัดทีเดียวขาด ผู้เขียนเคยแอบเห็นเมื่อน้องชายคลอด เพราะห่างกัน ๗ ปี จึงจำความได้ดี แต่ไม่เห็นทุกอย่างหลอก เพราะผู้ใหญ่เขาไม่ให้ดู มาเรียนรู้ภายหลังว่าไม้ไผ่ที่หลาวจนคมนั้นสะอาดปลอดภัยดีที่สุด นี่คือภูมิปัญญาของชาวบ้านโดยแท้อีกอย่างหนึ่ง และหมอตำแยยังช่วยเหลือ**ด้านประคบ** และ**การอยู่ไฟ**อีกด้วย ผู้เขียนจดจำภาพที่แม่อยู่ไฟได้อย่างแม่นยำ เล่าได้เองโดยไม่ต้องถามใครเลยทีเดียว การอยู่ไฟในสมัยนั้นเรียกว่า **"กระดานไฟ"** จะเป็นไม้แผ่นใหญ่ ๆ ประมาณพอตัวนอนได้ อีกข้างหนึ่งจะก่อไฟลุกโพลงจนเป็นถ่านแดง ๆ แล้วแม่ก็ต้องนอนพลิกซ้าย พลิกขวาอยู่บนไม้นั้น ดูแล้วสงสารจับใจ เพราะไฟนั้นร้อนมากเหลือเกิน แต่คนที่เข้าไปเยี่ยมจะไปทักทายว่า **"ร้อนจัง"** หรือถามว่า **"ไม่ร้อนหรือ"** ไม่ได้ทีเดียว โบราณเขาห้ามไว้ไม่ให้ซักไม่ให้ถามใด ๆ ทั้งสิ้น ถ้าถามก็จะเกิดร้อน มีเม็ดผื่นขึ้นตามตัวแม่และเด็กในทันที จะทุกข์ทรมานมากจะต้องนอนอยู่บนนั้นนานเป็นสิบ ๆ วัน เชียวละ ผลดีของการอยู่ไฟคือให้มดลูกเข้าอู่เร็ว ๆ และร่างกายไม่เหี่ยวย่นก่อนกำหนดอันควร

- **หมอหยด หรือ หมอหยุด มีคำ** คุณพ่อของท่านผู้ช่วยผู้อำนวยการเขตยานนาวา**คุณสุรินทร์ มีคำ** ท่านจะจัดยาให้คนไข้ได้อย่างดี ยิ่งเป็นงูสวัด หรือไข้ทับฤดูด้วยแล้ว ท่านหมอหยด จะรักษาได้อย่างชะงัดนัก

สภาการแพทย์ กระทรวงมหาดไทย

ใบรับที่ ..... วันที่ ..... เดือน ..... พ.ศ. ๒๔ .....

ด้วยได้รับเงินค่าธรรมเนียม ..... ใบอนุญาต

เป็นผู้ประกอบโรคศิลป ที่ ..... แผน .....

ในสาขา ..... ชั้น .....

จาก .....

เป็นจำนวนเงิน .....

เงิน ..... ไว้เสร็จแล้ว.

ลงนาม ..... ผู้รับเงิน

ลงบัญชีหน้า ..... วันที่ ..... เดือน ..... พ.ศ. ๒๔ .....

ใบอนุญาตที่ ๑๕๒๔๑๑

สภาการแพทย์ โดยอำนาจที่ได้รับไว้ตามพระราชบัญญัติ
การแพทย์ พระพุทธศักราช ๒๔๖๖ มาตรา ๙ อนุญาตให้

[illegible]

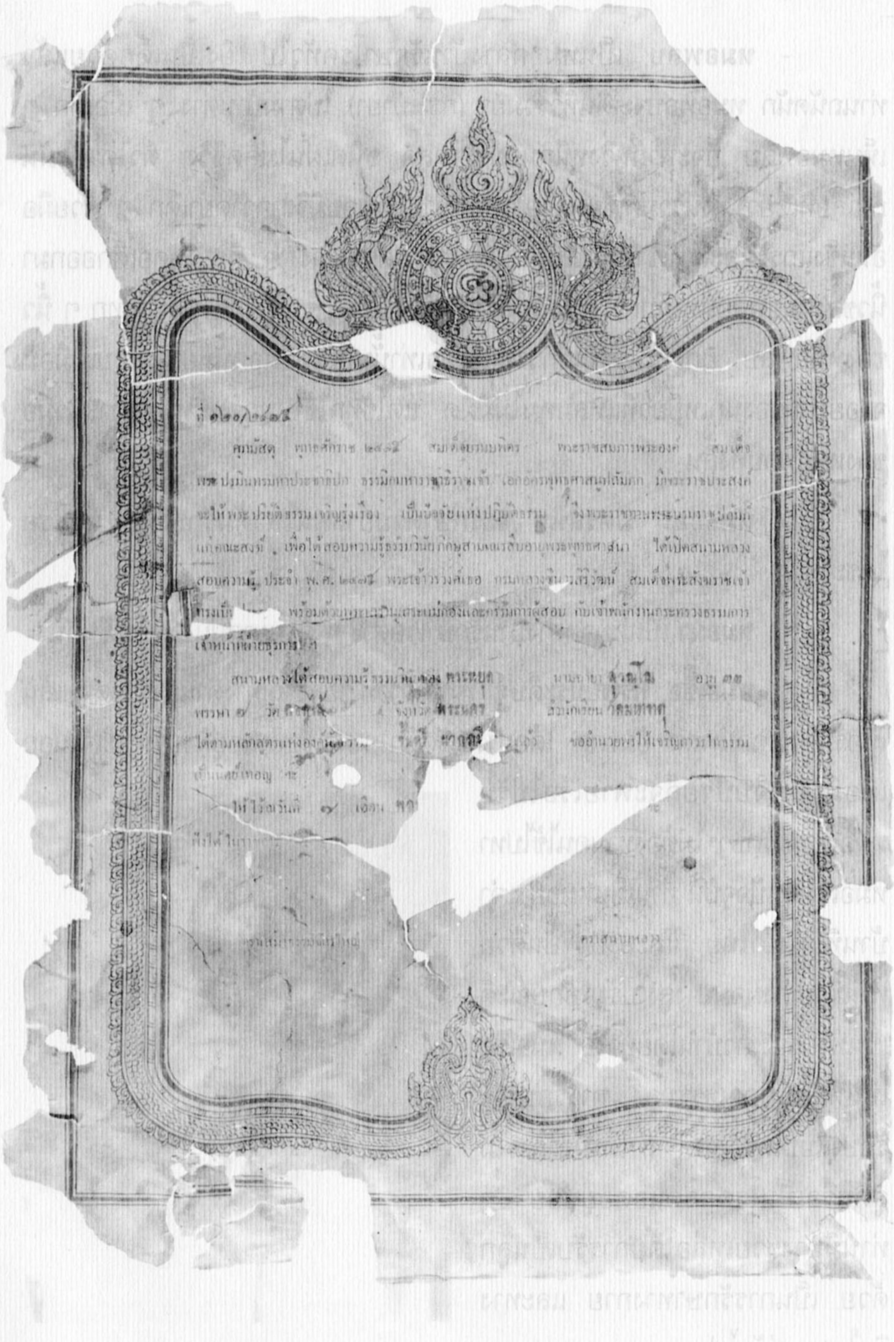
เป็นผู้ประกอบโรคศิลปในสาขา การบำบัดโรคทางยา
แผน โบราณ ชั้น ๒ ตามกฎเสนาบดี ข้อ ๒๗
โดยมีเขตต์จำกัดดั่งกล่าวไว้ในกฎเสนาบดี ข้อ ๒๙ (ข)
ตามความในมาตรา ๑๖ แห่งพระราชบัญญัตินี้ มีกำหนด ๓ ปี
ตั้งแต่ วันที่ ๑๕ เดือน ตุลาคม พระพุทธศักราช ๒๔๙๓

[illegible]

เลขาธิการนายทะเบียน　　　　　　สภานายก

ต่ออายุ

วันที่ .... เดือน .... พ.ศ. ....
วันที่ .... เดือน .... พ.ศ. ....
วันที่ .... เดือน .... พ.ศ. ....
วันที่ .... เดือน .... พ.ศ. ....
วันที่ .... เดือน .... พ.ศ. ....

ที่ ๑๒๐/๒๔๗๕

ศุภมัสดุ พุทธศักราช ๒๔๗๕ สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก ธรรมิกมหาราชาธิราชเจ้า เอกอัครพุทธศาสนูปถัมภก มีพระราชประสงค์จะให้พระปริยัติธรรมเจริญรุ่งเรือง เป็นปัจจัยแห่งปฏิบัติธรรม จึงพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์แก่คณะสงฆ์ เพื่อได้สอบความรู้ธรรมวินัยภิกษุสามเณรสืบอายุพระพุทธศาสนา ได้เปิดสนามหลวงสอบความรู้ ประจำ พ.ศ. ๒๔๗๕ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้าทรงเป็นประธาน พร้อมด้วยพระเถรานุเถระแม่กองและกรรมการผู้สอบ กับเจ้าพนักงานกระทรวงธรรมการเจ้าหน้าที่ฝ่ายธุรการ ฯลฯ

สนามหลวงได้สอบความรู้ธรรมวินัยของ พระหยด นามฉายา สุวณฺโณ อายุ ๓๓ พรรษา ๗ วัด [illegible] จังหวัด พระนคร สำนักเรียน วัดมหาธาตุ ได้ตามหลักสูตรแห่งองค์นักธรรม ชั้นตรี [illegible] แล้ว ขออำนวยพรให้เจริญงามในธรรมเป็นนิตย์เทอญ ฯ

ให้ไว้ ณ วันที่ ๗ เดือน พฤ[illegible]

ที่ให้ไว้ในงาน [illegible]

[illegible]แม่กองใหญ่ [illegible]สนามหลวง

- **หมอพลบ** เป็นหมอกลางบ้านรักษาโรคทั่วไป ยิ่งเป็นเด็กด้วยแล้วท่านถนัดนัก หมอพลบจะเดินหิ้วร่วมยา (กระเป๋ายา) ไปตามบ้านต่าง ๆ เมื่อเด็ก ๆ เห็นหมอพลบ ก็จะพากันวิ่งหนีกันอย่างอุตลุด ชนิดเผ่นไม่คิดชีวิต ตัวใครตัวมันกันเลยทีเดียว ทั้งนี้รวมผู้เขียนด้วย เพราะว่าหมอพลบมีวิชากวาดยาเด็ก ๆ ด้วยมืออันแข็งแกร่ง จะล้วงเข้าไปถึงลิ้นไก่ เพื่อจะกวาดซางต่าง ๆ ที่อยู่ในคอเด็กออกมา นิ้วของหมอพลบนี้หยาบกระด้างด้วยลอยกัดของเด็ก ๆ จนแข็งเป็นไต และทุก ๆ นิ้วของหมอพลบ ยกเว้นนิ้วชี้ที่ใช้กวาดคอเด็กเท่านั้นที่สั้น นอกนั้นยาวเฟื้อยเหมือนจงอยปากของนกเหยี่ยวที่แหลมคมไม่มีผิด แต่ไข้ทุกไข้ในทุกคนก็หายเพราะนิ้วมือของหมอพลบทั้งสิ้น

- **หมออ่อน มิตรสนิท** จะรักษาด้วยยาสมุนไพรต้มรักษาทุก ๆ โรคได้ชะงัดนัก

- **หมอมา** เป็นหมอกลางบ้านรักษาโรคต่าง ๆ ด้วยยาสมุนไพรต้มเช่นกัน

- **หมอเชื้อ ทรัพย์ประดิษฐ์** ท่านมีความเชี่ยวชาญทางด้านการนวดจับเส้นเพื่อรักษาโรคอัมพฤต อัมพาต ได้อย่างชะงัดนัก หมอเชื้อท่านอยู่ฝั่งบางกระเจ้านอกเมื่อมีใครเจ็บป่วยก็จะพายเรือไปรับหมอเชื้อมารักษา ไม่ต้องหามคนไข้ไปหาหมอเหมือนปัจจุบัน ท่านเป็นหมอประจำบ้านที่มีทั้งยาไทย และยาปัจจุบันด้วย ท่านมีรูปร่างผอมบางสูงโปร่ง ลักษณะดีเป็นที่รักของชาวบ้านโดยทั่วไป หมอเชื้อเป็นหมอที่มีคุณธรรมสูง การรักษาจะรักษาแบบเครือญาติ ถ้าใครมีอาการไม่สู้ดีหรือเป็นโรคออดแอดอยู่บ่อย ๆ ท่านมีทางช่วยเหลือโดยการรับเป็นลูกด้วย. เป็นการรักษาทางกาย และทางจิตใจควบคู่กันไป

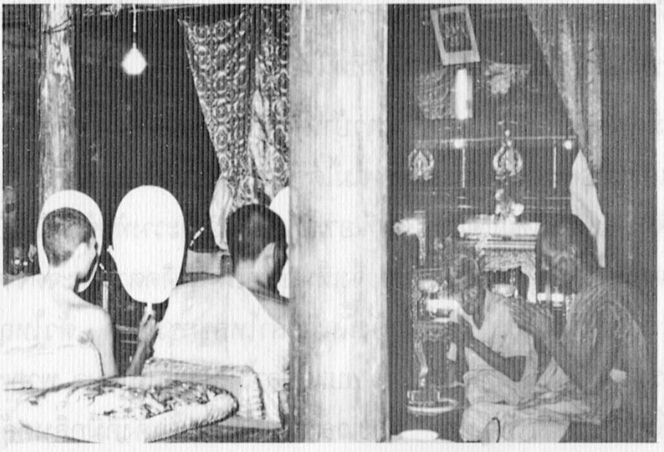
หมอกลางบ้านที่กล่าวนามมาแล้วนั้น ล้วนแล้วแต่เป็น**หมอรักษาชีวิตคน** ทำงานด้วยชีวิตจิตใจ มีคุณธรรมอย่างเด่นชัด ช่วยเหลือด้วยจริงใจ ส่วนค่าจ้างเป็นเรื่องที่ท่านให้ความสำคัญน้อยที่สุด มุ่งเกื้อกูลกันจริง ๆ ชาวคลองภูมิทุกคนยังทราบซึ้งในน้ำใจไมตรีของหมอแต่ละคนอย่างไม่จืดจาง แต่ถ้าต้องการเย็บบาดแผลก็ต้องพากันลงเรือหอบหิ้วกันไปฝั่งพระประแดง จะมีคลีนิคเล็ก ๆ ของ**หมอเมี้ยน** ประจำอยู่ที่นั่น แต่ถ้าอาการสาหัสเกินกว่าจะเยียวยารักษาได้ หรือปล่อยไว้นานเกินไป การเจ็บการตายก็มาถึงเป็นเรื่องธรรมดาที่หนีไม่พ้น

เมื่อพูดถึงการตายแล้ว ชาวบ้านได้นำศพไปบำเพ็ญกุศลที่วัดคลองภูมิ ในสมัยนั้นการเก็บศพจะเก็บที่โกดัง ศพไม่ได้รับการฉีดยาเหมือนสมัยนี้ โรงโกดังที่ว่าเป็นสังกะสีทั้ง ๔ ด้านใหญ่โตมาก ศพที่เอาเข้าไปเก็บไว้ จะวางทับซ้อนกันเป็นทิวแถว บางโรงก็แตกหักบ้าง ผู้เขียนเคยเข้าไป จึงเห็นภาพนั้น ๆ ติดตา และจดจำจนกระทั่งปัจจุบัน มีผู้ใหญ่เล่าว่า ในโรงโกดังนั้นมีปลาไหลชุกชุมมาก ตัวใหญ่เท่าแขน บางทีเปิดโรงศพออกมาไม่เหลือศพเลย พบแต่ปลาไหลยุบยับไปหมด พวกเราเลยรู้ว่าทำไมปลาไหลถึงได้ตัวใหญ่นัก และเวลาเดินผ่านโรงโกดังก็มีกลิ่นคลุ้งไปหมด เวลาเดินผ่านต้องตั้งท่ากลั้นลมหายใจ ถ้าคิดมากยิ่งเหม็น ไม่คิดก็ไม่ได้ ทั้งกลัวทั้งวังเวง ประดังกันเข้ามาทับถมในจิตใจ ชาวคลองภูมิทุกคนมีความรู้สึกไม่แตกต่างไปจากกันสักเท่าใดเลย แต่ชาวบ้านทุกคนก็จะต้องเดินผ่านทางนั้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ในสมัยก่อนเมรุเผาศพไม่มี คงมีแต่เชิงตะกอนหรือกองฟอน ซึ่งทำด้วยเหล็กเส้นขนาดใหญ่ ๆ คล้ายเหล็กเผามะพร้าว มีอิฐก่อขึ้นมาเป็นรูปเตาสี่เหลี่ยมใหญ่ ๆ สูงสักประมาณแต่เอว ข้างล่างเป็นที่ใส่ฟืน เวลาเผาศพจะเอาศพไว้ข้างบนเหล็กนั้น เมื่อถูกความร้อนศพก็จะงอขึ้นลง เดี๋ยวเท้ากระดก เดี๋ยวตัวกระดก เมื่อกระดกขึ้นมา สัปเหร่อจะใช้เหล็กทิ่มลงไป ผู้เขียนเคยไปยืนดูเขาเผาผีเลยจำได้อย่างไม่ลืมเลือน และสัปเหร่อในสมัยนั้นชื่อ**ตาชาย โชเจริญ** พวกเด็ก ๆ จะกลัวตาชายเป็นที่สุดด้วยเช่นกัน

กำเนิดโรงเรียนวัดคลองภูมิ

ในขณะนั้นที่ใกล้บริเวณโรงโกดัง จะเป็นสวนส้ม สวนชมพู่สาแหรก ทางวัดให้**ป้าสาคร ป้ามณี และป้าทองสุข โชเจริญ** ๓ พี่น้องได้เช่าถืออยู่ ท่านเจ้าอาวาสวัดคลองภูมิในสมัยนี้ คือ **พระอธิการถวิล ธัมธโร** ท่านได้เดินทางมาบริเวณนั้น และ

ได้ปรารภกับคุณพ่อของผู้เขียนเองว่า พื้นที่บริเวณตรงนั้นน่าจะก่อสร้างโรงเรียนประจำของชาวคลองภูมิ เหตุผลเพราะว่าชาวคลองภูมิจะต้องเดินไปเรียนยังที่ไกล ๆ เช่นต้องนั่งเรือข้ามฟากไปยังฝั่งพระประแดง เมื่อถึงหน้าฝนการเดินทางลำบากมาก เนื่องจากต้องเดินทางออกจากสวนเป็นระยะทางเป็นกิโลเมตร อีกทั้งร่องสวนเป็นดินเหนียว เมื่อฝนตกจะลื่นมาก เด็ก ๆ ต้องหกล้ม หกลุก ชุดนักเรียนได้เปลื้อนเปรอะเลอะเทอะหมด หรือไม่ก็ต้องเดินทางไปยังโรงเรียนวัดช่องนนทรีหนทางลำบากด้วยเช่นกัน การที่ท่านเจ้าอาวาสท่านได้เล็งเห็นการไกลในอนาคต ทำให้**คุณพ่อของผู้เขียน**ได้ไปปรึกษาหารือกับ**คุณลุงบุญชู จันทร์พุ่ม** และ**คุณลุงจำนงค์ ประทุมวินิจ** และชาวบ้าน ได้ตระหนักถึงความยากลำบากที่ต้องส่งบุตรหลานไปศึกษาเล่าเรียนไกลพื้นที่ จนในที่สุดท่านผู้ใหญ่ของชาวคลองภูมิทั้ง ๓ ท่าน ได้เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการจัดตั้งโรงเรียนประจำหมู่บ้านสำเร็จ โดยมอบที่สวนส้มดังกล่าวจำนวน

เนื้อที่ ๒ ไร่ ๓ งาน ๕๐ ตารางวา ให้กับกรุงเทพมหานครในปี พ.ศ. ๒๕๑๐ ทำการก่อสร้างโรงเรียนจนแล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ เป็นอาคารไม้ ๒ ชั้น ๘ ห้องเรียน ใช้งบประมาณหกแสนบาทถ้วน เปิดทำการสอนในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ มี**อาจารย์อุไร ทิมมาศย์** เป็นครูใหญ่ มีนักเรียนในปีแรก ๓๕ คน โดยมี**คุณครูเสวก พงษ์สิทธิผล** เป็นคุณครูคนแรกของโรงเรียนวัดคลองภูมิ

ในสมัยนั้นโรงเรียนวัดคลองภูมิ ยังไม่มีไฟฟ้าใช้ ยังคงสภาพการใช้ตะเกียงกระป๋องอยู่ บริเวณแถบข้างโรงเรียนทั้งหมด รวมถึงบริเวณที่สร้างถนนพระราม ๓ นั้นเป็น**ป่าจากรกทึบ** และเป็นเลือกสวนทั้งสิ้น และต่อมา **ถนนพระราม ๓** ได้ตัดผ่านในปี พ.ศ. ๒๕๑๘ จึงต้องถากถางบริเวณที่เป็นป่าจากทั้งหมด ไม่เหลือให้เห็นของเดิมอยู่เลย และจากตะเกียงกระป๋อง ทางโรงเรียนวัดคลองภูมิได้วิวัฒนาการมาเป็นเครื่องปั่นไฟฟ้าใช้ และ**การไฟฟ้า**ได้ก็เข้ามาระยะไล่เลี่ยกันในปีนั้นนั่นเอง ส่วน**โทรศัพท์**เครื่องแรกและยังใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ เป็นเครื่องติดต่อสื่อสารที่ใช้การได้ดี ได้จากการร่วมแรงร่วมใจของชาวคลองภูมิอีกเช่นกัน แม้กระทั่ง การขุดดินปักเสาโทรศัพท์ชาวบ้านเป็นต้นว่า **ลุงจำนงค์ ประทุมวินิจ ลุงชู จันทร์พุ่ม อาหาญ จันทร์ขจร อาตุ้ย ส่องแสง รวมถึงคุณพ่อของผู้เขียนเอง** เป็นผู้ลงมือปฏิบัติทั้งสิ้น

วิวัฒนาการเริ่มเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมเดิมทั้งหมดเกือบจะไม่มีอะไรเหลือไว้เลย บ้านเรือนที่ห่างไกลกันไม่หนาแน่น บัดนี้แปรสภาพไปจนไม่มีเหลือล่องลอยของเก่าให้อนุชนรุ่นหลังได้จดจำเลย ผู้เขียนยังเล็งเห็นสภาพที่เป็นสวนของเดิมอยู่ ในปัจจุบันนี้มีเพียง ๓ แห่งเท่านั้นกลางใจกรุงเทพมหานครแห่งนี้ ซึ่งบอกได้เต็มปากเลยว่า เป็น**หัวใจของชาวยานนาวา**โดยแท้จริง ที่จะบ่งบอกให้เห็นถึงความเป็น **"คลองภูมิย้อนยุค"** ที่จะระลึกถึงผืนดินที่อุดมสมบูรณ์ ในอดีตได้ คือ บริเวณข้าง**สวนอาหารช้างทอง**ตลอดแนวถึงบ้าน**พี่นิคม คล้ายวิจิตร** และอีกที่หนึ่งที่ยังคงสภาพเดิมอยู่อย่างมาก คือบริเวณ**ซอยคลองหีบ** ส่วนแหล่งที่ ๓ นี้ เป็นบริเวณริมน้ำ ซึ่งคงอนุรักษ์ธรรมชาติไว้ได้เป็นอย่างดี คือ**บ้านของคุณครูหวี** (อาจารย์รังสรรค์ คงเที่ยง) เท่านั้นเอง

การเล่าเรื่อง**คลองภูมิที่ฉัน "ภูมิใจ"** นี้ เพื่อมุ่งหวังที่จะดึงอดีตให้กลับคืนมาสู่จิตใจของทุกคน มองให้เห็นถึงสภาพที่แท้จริงของบ้านเกิด ผืนแผ่นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีความรักความเอื้ออาทรต่อกันฉันพี่น้อง มีความเอื้ออาทรต่อบวรพุทธศาสนา เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้ค้นหาอดีตที่ผ่านมาได้อย่างถ่องแท้ ถ้ามีสิ่งหนึ่งสิ่งใดผิดพลาด หรือขาดตกบกพร่องด้วยประการทั้งปวง ผู้เขียนขอน้อมรับความผิดนั้น และจะพยายามศึกษาต่อไปอย่างไม่หยุดยั้งเพื่อมอบแด่ **"คลองภูมิที่ฉันภูมิใจ"** ผืนนี้

ครูหวาน
จารุภัทร จุลสำลี
อาจารย์ ๓ ระดับ ๘
โรงเรียนวัดคลองภูมิ สำนักงานเขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร

เดินแห่ภาพมัจฉา

ธรรมนูญชีวิต

พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)

คำปรารภ

หนังสือ *ธรรมนูญชีวิต* นี้ เมื่อแรกเรียบเรียงขึ้นและพิมพ์ครั้งแรก ใน พ.ศ. ๒๕๑๙ มีชื่อว่า *คู่มือดำเนินชีวิต* ผู้เรียบเรียงได้แก้ไขปรับปรุงเนื้อหาและเปลี่ยนเป็นชื่อปัจจุบัน เมื่อพิมพ์ครั้งที่ ๔ ในเดือนมกราคม ๒๕๒๒ ต่อมาในเดือนเมษายน ๒๕๒๓ ได้แก้ไขปรับปรุงให้อ่านง่ายจำง่ายยิ่งขึ้น และนับแต่นั้นได้มีการพิมพ์ซ้ำเรื่อยมาจนใน พ.ศ. ๒๕๓๓ นับได้เกินกว่า ๑๐๐ ครั้ง แต่ต่อจากนั้นไม่นานก็เลิกติดตามสถิติการพิมพ์ เพราะเป็นการยากที่จะนับครั้งได้ครบถ้วน

ในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ อาจารย์บรูส อีแวนส์ (Bruce Evans) แห่งมูลนิธิพุทธธรรมได้แปล *ธรรมนูญชีวิต* เป็นภาษาอังกฤษ และหลังจากได้ตรวจสอบคำแปลแล้ว ก็ได้ตีพิมพ์ทั้งฉบับแปลภาษาอังกฤษ และฉบับสองพากย์เป็นครั้งแรก ในเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๓๙

ครั้นถึง ปี ๒๕๔๐ นี้ อาจารย์บรูส อีแวนส์ เห็นว่าธรรมนูญชีวิตฉบับแปลที่ทำไว้เดิม เป็นการแปลแบบจับความ เมื่อมีการพิมพ์ทั้งพากย์ภาษาไทยและพากย์ภาษาอังกฤษรวมเป็นเล่มเดียวกัน ควรจะให้คำแปลนั้นตรงกับภาษาไทยอย่างแม่นยำและสมบูรณ์มากขึ้น จึงชำระคำแปลใหม่ตลอดเล่ม

ระหว่างรอการสอบทานคำแปลก่อนจัดพิมพ์ ผู้เรียบเรียงเห็นเป็นโอกาสอันควรที่จะเพิ่มเนื้อหาบางอย่างที่คิดไว้ เพื่อให้ฉบับแปลนั้นใกล้ความสมบูรณ์มากที่สุด จึงได้เพิ่มหลักธรรมสำคัญเรื่อง*บุพนิมิตแห่งการเกิดขึ้นของมรรค*เข้ามา และจัดเป็นบทแรกของหนังสือ ให้ชื่อว่า “คนผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ” กับทั้งได้เปลี่ยนชื่อ *บทนำ* ใหม่ จาก “คนเต็มคน” เป็น “คนกับความเป็นคน” พร้อมนั้นก็ได้แทรกเสริมเพิ่มความปรับสำนวนในที่

อื่นๆ อีกหลายแห่ง เพื่อให้หนังสือได้ความครบถ้วนทางธรรม และสำเร็จประโยชน์แก่ผู้อ่านมากขึ้น

อาจารย์บรูส อีแวนส์ ได้ตั้งใจทำงานแปลนี้ด้วยฉันทะวิริยะ และอาศัยความชำนาญในการแปล งานจึงสำเร็จด้วยดี นอกจากนั้น ในระหว่างตรวจชำระและสอบทานคำแปล ก็ยังได้ปรับปรุงขัดเกลาถ้อยคำข้อความและสำนวนไปเรื่อยๆ ด้วยฉันทเจตนาที่จะให้ธรรมนูญชีวิตฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษนี้มีความถูกต้อง แม่นยำ น่าอ่าน และง่ายที่ผู้อ่านจะเข้าถึงคุณค่าของธรรมได้ดีที่สุด จึงขออนุโมทนาอาจารย์บรูส อีแวนส์ไว้ในที่นี้เป็นอย่างยิ่ง

อนึ่ง ระหว่างนี้ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ผู้เรียบเรียงมีงานต่างๆ คั่งค้างมากและอาพาธบ่อยๆ ดร.สมศีล ฌานวังศะ รองศาสตราจารย์ แห่งสถาบันภาษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยความเอื้อเฟื้อประสานงานของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และโดยอนุมัติของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้มีน้ำใจมาช่วยให้กำลังร่วมมือสนับสนุนผ่อนเบาภาระในการทำงานทางวิชาการ ข้อเสนอแนะต่างๆและการร่วมพิจารณา ของ ดร.สมศีล ฌานวังศะ ได้อำนวยประโยชน์แก่งานนี้อย่างมาก ขออนุโมทนาความมีน้ำใจเกื้อหนุนของ ดร.สมศีล ฌานวังศะ ไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ส่วนในการจัดเตรียมต้นแบบเพื่อการตีพิมพ์ โดยเฉพาะฉบับสองพากย์ไทย-อังกฤษ ได้อาศัยพระครูปลัดปิฎกวัฒน์ (อินศร จินฺตาปญฺโญ) ช่วยดำเนินการจนเสร็จเรียบร้อย จึงขออนุโมทนาพระครูปลัดปิฎกวัฒน์เป็นอย่างมาก

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

๒๗ สิงหาคม ๒๕๔๐

บทนำ*

เมื่อพูดถึงเรื่องทั่วๆ ไปเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตประจำวัน ศาสนาทั้งหลายมีแนวปฏิบัติแตกต่างกันเป็น ๒ แบบ กล่าวคือ แบบหนึ่ง ไม่ใส่ใจเรื่องอย่างนั้นเลยโดยสิ้นเชิง มุ่งเน้นเฉพาะแต่การบรรลุจุดหมายที่สูงส่ง คือการเข้ารวมเป็นหนึ่งเดียวกับพระผู้เป็นเจ้า หรือเข้าถึงปรมัตถสัจจะ ส่วนอีกแบบหนึ่งก็สั่งสอนข้อปฏิบัติเกี่ยวกับชีวิตประจำวันนั้นเสียอย่างละเอียดพิสดาร โดยกำหนดแก่เราว่าจะต้องคิดหมายใคร่ทำอะไรๆ แค่ไหนอย่างไร จะต้องกินอาหารอะไร จะต้องสวมใส่เสื้อผ้าแบบไหน ศาสนาสองแบบนี้น่าจะเป็นสุดโต่ง ๒ ด้าน

พระพุทธศาสนาเป็นคำสอนสายกลางหรือสอนความพอดี ในเรื่องนี้ก็เช่นเดียวกับเรื่องอื่นๆ คำสอนในพระพุทธศาสนาดำเนินสายกลางระหว่างการเพิกเฉยไม่ใส่ใจเสียเลยต่อเรื่องที่จะต้องปฏิบัติในชีวิตประจำวัน กับการตราบทบัญญัติเป็นกฎข้อบังคับที่เคร่งตึงตายตัว พระพุทธศาสนาสอนแนวทางความประพฤติตามหลักสัจธรรมที่เป็นอกาลิโก ว่าด้วยประโยชน์สุขที่พึงได้ อันเกิดจากการอยู่ร่วมสัมพันธ์กันโดยใช้ปัญญาด้วยเมตตากรุณา และพร้อมกันนั้นก็มุ่งให้บรรลุถึงอิสรภาพทางจิตปัญญาที่เป็นจุดหมายสูงสุดถึงขั้นที่ทำให้อยู่ในโลกได้โดยไม่ติดโลกหรืออยู่เหนือโลก

เนื้อหาในหนังสือนี้ได้รวบรวมจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาทั้งหลาย ซึ่งเป็นคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา (ยุคแรก) สายเถรวาท ที่ทุกวันนี้ยังใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิต และถือปฏิบัติกันอยู่ ในประเทศไทยและประเทศอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คำสอนนี้มีอายุเกินกว่า ๒๕๐๐ ปี

---

* บทนำนี้ Mr.Bruce Evans ได้เขียนขึ้นสำหรับ *ธรรมนูญชีวิต* ฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ ในที่นี้ เมื่อนำทั้งสองพากย์มาพิมพ์ไว้คู่กัน จึงแปลไว้เพื่อให้ทั้งสองพากย์เท่ากันครบถ้วน

แล้ว แต่มิได้คร่ำคร่าล้าสมัยแต่ประการใด ในสังคมปัจจุบันยุคถือหลักความเสมอภาค ที่แบบแผนความประพฤติต่างๆ ตามที่ถือสืบๆ กันมาแต่เดิม ได้ถูกล้มล้างลงไป หรือถูกตั้งข้อสงสัยไปหมด และทั้งๆ ที่มีแนวคิดภูมิปัญญาชนิดที่ว่า "รู้แจ้งเจนจบ" แพร่สะพัดไป แต่ชีวิตของผู้คนกลับสับสนวุ่นวายยิ่งกว่ายุคสมัยใดๆ ในสภาพเช่นนี้ คำสอนของพระพุทธศาสนาที่ย้อนยุคสมัยมีมาแต่ครั้งที่อะไรๆ ยังเป็นไปตามธรรมดาสามัญกว่านี้อย่างมากมายนั้น จะเป็นเสมือนกระแสอากาศสดชื่นบริสุทธิ์ที่ผ่านเข้ามาในห้องที่มีผู้คนแออัด บางทีอาจจะถึงเวลาแล้วที่เราจะหวนกลับไปหาคุณค่าที่ว่าเก่าๆ แต่คงทนดีกว่า

เมื่อการดำเนินชีวิตและกิจการต่างๆ ยึดหลักความเอื้ออาทรเห็นอกเห็นใจกัน มากกว่าจะมุ่งหาผลประโยชน์ให้แก่ตน ก็จะเห็นผลปรากฏว่าชีวิตและกิจการเหล่านั้นมิใช่จะเลวร้ายอย่างที่เราเคยคิด และที่แท้แล้วมันจะช่วยให้ชีวิตของเราโปร่งโล่งเบาสบายขึ้นด้วย ลองนำแนวคิดของคนสมัยนี้จำนวนมากที่มองสังคมเป็นสนามชิงผลประโยชน์ที่ขัดแย้งกันระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง กับคำสอนง่ายๆ ว่าด้วย "การปฏิบัติต่อกันระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง" หน้า ๕๒ มาเทียบกันดูซิว่าเป็นอย่างไร

คนปัจจุบันจำนวนมากมองชีวิตทุกวงการเป็นการต่อสู้ระหว่างผลประโยชน์ที่ขัดกัน เกิดเป็นฝ่ายนายจ้างกับลูกจ้าง รัฐบาลกับราษฎร คนมีกับคนจน และแม้แต่หญิงกับชาย หรือลูกกับพ่อแม่ เมื่อคนถือเอาทรัพย์และอำนาจเป็นจุดหมายของชีวิต สังคมก็กลายเป็นสนามต่อสู้ระหว่างผลประโยชน์ส่วนตัวที่ขัดกัน เราก็เลยต้องเที่ยวหาจริยธรรมสำหรับมาปกป้องผลประโยชน์เหล่านั้น นี่คือ "จริยธรรมเชิงลบ" กล่าวคือ สังคมยึดหลักผลประโยชน์แบบเห็นแก่ตัว โดยถือ "สิทธิของแต่ละคนที่จะแสวงหาความสุข" แล้วเราก็เลยต้องหาจริยธรรมดังเช่น "สิทธิมนุษยชน" มาคอยกีดกั้นกันและกันไว้ ไม่ให้คนมาเชือดคอหอยกัน ในระหว่างที่กำลังวิ่งหาความสุขนั้น

หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็น “จริยธรรมเชิงบวก” ประโยชน์สุขคือจุดหมาย หาใช่ทรัพย์และอำนาจไม่ พระพุทธศาสนาถือว่า สังคมเป็นสื่อกลาง ที่ช่วยให้ทุกคนมีโอกาสอันเท่าเทียมกันที่จะพัฒนาตนเอง และเข้าถึงประโยชน์สุขได้มากที่สุด และนำเอาจริยธรรมมาใช้เพื่อเกื้อหนุนจุดหมายที่กล่าวนี้

คำสอนที่แสดงไว้ในหนังสือนี้ ยึดถือตามหลักธรรมที่เป็นความจริงอันไม่จำกัดกาล กล่าวคือ กรุณา เมตตา สามัคคี สังคหะ และปัญญา คนสมัยใหม่ที่มองธรรมชาติคนว่าเห็นแก่ตัว อาจจะรู้สึกว่าคำสอนเหล่านี้เป็นเพียงอุดมคติ แต่ก็มิใช่สิ่งที่เป็นไปไม่ได้ หลักธรรมเหล่านี้สามารถนำมาปฏิบัติได้จริง อย่างไรก็ตาม จะต้องระลึกไว้ว่า คำสอนเหล่านี้เก่าแก่ถึง ๒,๕๐๐ ปีแล้ว อาจจะมีอยู่ ๒-๓ อย่าง ที่จะต้องนำมาแปลความหมายให้เข้ากับสภาพปัจจุบัน แต่ข้าพเจ้ามีความรู้สึกว่า คำสอนเหล่านั้นง่ายพอที่ผู้อ่านจะกลั่นกรองความหมายเอามาใช้ได้ด้วยตนเอง ขอให้หลักธรรมดังกล่าวอำนวยประโยชน์แก่ท่านผู้อ่าน เหมือนดังที่ได้อำนวยประโยชน์แก่ชาวพุทธจำนวนมากมายทั่วทั้งโลก

อักษรย่อชื่อคัมภีร์*

เรียงตามอักขรวิธีแห่งมคธภาษา

(ที่พิมพ์ตัว *เอนหนา* คือ คัมภีร์ในพระไตรปิฎก)

องฺ.อ.	องฺคุตฺตรนิกาย อฏฺฐกถา (มโนรถปูรณี)
องฺ.อฏฺฐก.	***องฺคุตฺตรนิกาย อฏฺฐกนิปาต***
องฺ.เอก.	***องฺคุตฺตรนิกาย เอกนิปาต***
องฺ.เอกาทสก.	***องฺคุตฺตรนิกาย เอกาทสกนิปาต***
องฺ.จตุกฺก.	***องฺคุตฺตรนิกาย จตุกฺกนิปาต***
องฺ.ฉกฺก.	***องฺคุตฺตรนิกาย ฉกฺกนิปาต***
องฺ.ติก.	***องฺคุตฺตรนิกาย ติกนิปาต***
องฺ.ทสก.	***องฺคุตฺตรนิกาย ทสกนิปาต***
องฺ.ทุก.	***องฺคุตฺตรนิกาย ทุกนิปาต***
องฺ.นวก.	***องฺคุตฺตรนิกาย นวกนิปาต***
องฺ.ปญฺจก.	***องฺคุตฺตรนิกาย ปญฺจกนิปาต***
องฺ.สตฺตก.	***องฺคุตฺตรนิกาย สตฺตกนิปาต***
อป.อ.	อปทาน อฏฺฐกถา (วิสุทฺธชนวิลาสินี)
อภิ.ก.	***อภิธมฺมปิฏก กถาวตฺถุ***
อภิ.ธา.	***อภิธมฺมปิฏก ธาตุกถา***
อภิ.ป.	***อภิธมฺมปิฏก ปฏฺฐาน***
อภิ.ปุ.	***อภิธมฺมปิฏก ปุคฺคลปญฺญตฺติ***
อภิ.ยมก.	***อภิธมฺมปิฏก ยมก***
อภิ.วิ.	***อภิธมฺมปิฏก วิภงฺค***
อภิ.สํ.	***อภิธมฺมปิฏก ธมฺมสงฺคณี***
อิติ.อ.	อิติวุตฺตก อฏฺฐกถา (ปรมตฺถทีปนี)
อุ.อ.,อุทาน.อ.	อุทาน อฏฺฐกถา (ปรมตฺถทีปนี)
ขุ.อป.	***ขุทฺทกนิกาย อปทาน***
ขุ.อิติ.	***ขุทฺทกนิกาย อิติวุตฺตก***
ขุ.อุ.	***ขุทฺทกนิกาย อุทาน***
ขุ.ขุ.	***ขุทฺทกนิกาย ขุทฺทกปาฐ***
ขุ.จริยา.	***ขุทฺทกนิกาย จริยาปิฏก***
ขุ.จู.	***ขุทฺทกนิกาย จูฬนิทฺเทส***
ขุ.ชา.	***ขุทฺทกนิกาย ชาตก***
ขุ.เถร.	***ขุทฺทกนิกาย เถรคาถา***
ขุ.เถรี.	***ขุทฺทกนิกาย เถรีคาถา***
ขุ.ธ.	***ขุทฺทกนิกาย ธมฺมปท***
ขุ.ปฏิ.	***ขุทฺทกนิกายปฏิสมฺภิทามคฺค***
ขุ.เปต.	***ขุทฺทกนิกาย เปตวตฺถุ***
ขุ.พุทฺธ.	***ขุทฺทกนิกาย พุทฺธวํส***
ขุ.ม.,ขุ.มหา.	***ขุทฺทกนิกาย มหานิทฺเทส***
ขุ.วิมาน.	***ขุทฺทกนิกาย วิมานวตฺถุ***
ขุ.สุ.	***ขุทฺทกนิกาย สุตฺตนิปาต***
ขุทฺทก.อ.	ขุทฺทกปาฐ อฏฺฐกถา (ปรมตฺถโชติกา)
จริยา.อ.	จริยาปิฏก อฏฺฐกถา (ปรมตฺถทีปนี)
ชา.อ.	ชาตกฏฺฐกถา
เถร.อ.	เถรคาถา อฏฺฐกถา (ปรมตฺถทีปนี)
เถรี.อ.	เถรีคาถา อฏฺฐกถา (ปรมตฺถทีปนี)

---

*คัมภีร์ที่สำคัญได้นำมาลงไว้ทั้งหมด แม้ว่าบางคัมภีร์จะมิได้มีการอ้างอิงในหนังสือนี้

ที.อ.	ทีฆนิกาย อฏฺฐกถา (สุมงฺคลวิลาสินี)
ที.ปา.	*ทีฆนิกาย ปาฏิกวคฺค*
ที.ม.	*ทีฆนิกาย มหาวคฺค*
ที.สี.	*ทีฆนิกาย สีลกฺขนฺธวคฺค*
ธ.อ.	ธมฺมปทฏฺฐกถา
นิทฺ.อ.	นิทฺเทส อฏฺฐกถา (สทฺธมฺมปชฺโชติกา)
ปญฺจ.อ.	ปญฺจปกรณ อฏฺฐกถา (ปรมตฺถทีปนี)
ปฏิสํ.อ.	ปฏิสมฺภิทามคฺค อฏฺฐกถา (สทฺธมฺมปกาสินี)
เปต.อ.	เปตวตฺถุ อฏฺฐกถา (ปรมตฺถทีปนี)
พุทฺธ.อ.	พุทฺธวํส อฏฺฐกถา (มธุรตฺถวิลาสินี)
ม.อ.	มชฺฌิมนิกาย อฏฺฐกถา (ปปญฺจสูทนี)
ม.อุ.	*มชฺฌิมนิกาย อุปริปณฺณาสก*
ม.ม.	*มชฺฌิมนิกาย มชฺฌิมปณฺณาสก*
ม.มู.	*มชฺฌิมนิกาย มูลปณฺณาสก*
มงฺคล.	มงฺคลตฺถทีปนี
มิลินฺท.	มิลินฺทปญฺหา
วินย.	*วินยปิฏก*

วินย.อ.	วินย อฏฺฐกถา (สมนฺตปาสาทิกา)
วินย.ฏีกา	วินยฏฺฐกถา ฏีกา (สารตฺถทีปนี)
วิภงฺค.อ.	วิภงฺค อฏฺฐกถา (สมฺโมหวิโนทนี)
วิมาน.อ.	วิมานวตฺถุ อฏฺฐกถา (ปรมตฺถทีปนี)
วิสุทฺธิ.	วิสุทฺธิมคฺค
วิสุทฺธิ.ฏีกา	วิสุทฺธิมคฺค มหาฏีกา (ปรมตฺถมญฺชุสา)
สงฺคณี อ.	ธมฺมสงฺคณี อฏฺฐกถา (อฏฺฐสาลินี)
สงฺคห.	อภิธมฺมตฺถสงฺคห
สงฺคห.ฏีกา	อภิธมฺมตฺถสงฺคห ฏีกา (อภิธมฺมตฺถวิภาวินี)
สํ.อ.	สํยุตฺตนิกาย อฏฺฐกถา (สารตฺถปกาสินี)
สํ.ข.	*สํยุตฺตนิกาย ขนฺธวารวคฺค*
สํ.นิ.	*สํยุตฺตนิกาย นิทานวคฺค*
สํ.ม.	*สํยุตฺตนิกาย มหาวารวคฺค*
สํ.ส.	*สํยุตฺตนิกาย สคาถวคฺค*
สํ.สฬ.	*สํยุตฺตนิกาย สฬายตนวคฺค*
สุตฺต.อ.	สุตฺตนิปาต อฏฺฐกถา (ปรมตฺถโชติกา)

สารบัญ

สารบัญพิสดาร

หมวดนำ
คนกับความเป็นคน

☆*☆

๑. คนผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ
(สมาชิกในสังกัดมนุษยชาติ)

มนุษย์เป็นสัตว์พิเศษ ซึ่งแตกต่างจากสัตว์ทั้งหลายอื่น สิ่งที่ทำให้มนุษย์เป็นสัตว์พิเศษ ได้แก่ *สิกขา* หรือการศึกษา คือการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนา มนุษย์ที่ฝึก ศึกษา หรือพัฒนาแล้ว ชื่อว่าเป็น "สัตว์ประเสริฐ" เป็นผู้รู้จักดำเนินชีวิตที่ดีงามด้วยตนเอง และช่วยให้สังคมดำรงอยู่ในสันติสุขโดยสวัสดี

มนุษย์ที่จะชื่อว่าฝึก ศึกษา หรือพัฒนาตน โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนผู้เป็นสมาชิกใหม่ของมนุษยชาติ พึงมีคุณสมบัติที่เป็นต้นทุน ๗ ประการ ที่เรียกว่า ***แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดีงาม*** หรือ ***รุ่งอรุณของการศึกษา*** ซึ่งเป็นหลักประกันของชีวิตที่จะพัฒนาสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ผู้เป็นสัตว์ประเสริฐอย่างแท้จริง ดังนี้

๑. *กัลยาณมิตตตา* (มีกัลยาณมิตร) แสวงแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี คือ อยู่ร่วมหรือใกล้ชิดกัลยาณชน เริ่มต้นแต่มีพ่อแม่เป็นกัลยาณมิตรในครอบครัว รู้จักคบคน และเข้าร่วมสังคมกับกัลยาณชน ที่จะมีอิทธิพลชักนำและชักชวนกันให้เจริญงอกงามในการพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา โดยเฉพาะให้เรียนรู้และพัฒนาการสื่อสารสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ด้วยเมตตา มีศรัทธาที่จะดำเนินตามแบบอย่างที่ดี และรู้จักใช้ปัจจัยภายนอก ทั้งที่เป็นบุคคล หนังสือ และเครื่องมือสื่อสารทั้งหลาย ให้เป็นประโยชน์ในการแสวงหาความรู้และความดีงาม เพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาชีวิต แก้ปัญหา และทำการสร้างสรรค์

๒. *สีลสัมปทา* (ทำศีลให้ถึงพร้อม) **มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต** คือ รู้จักจัดระเบียบความเป็นอยู่กิจกรรมกิจการและสิ่งแวดล้อมให้เอื้อโอกาสแก่การพัฒนาชีวิต อย่างน้อยมีศีลขั้นพื้นฐาน คือมีพฤติกรรมที่ถูกต้องในความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม ด้วยการอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์อย่างเกื้อกูลไม่เบียดเบียนกัน และในความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ ด้วยการกินใช้ปัจจัย ๔ ตลอดจนอุปกรณ์เทคโนโลยีทั้งหลาย ในทางที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิต เกื้อหนุนการศึกษา การสร้างสรรค์ และระบบดุลยสัมพันธ์ของธรรมชาติ

๓. *ฉันทสัมปทา* (ทำฉันทะให้ถึงพร้อม) **มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์** คือ เป็นผู้มีพลังแห่งความใฝ่รู้ ใฝ่ดี ใฝ่ทำ ใฝ่สร้างสรรค์ ใฝ่สัมฤทธิ์ ใฝ่ความเป็นเลิศ อยากช่วยทำทุกสิ่งทุกคนที่ตนประสบเกี่ยวข้องให้เข้าถึงภาวะที่ดีงาม ไม่หลงติดอยู่แค่คิดจะได้จะเอาและหาความสุขจากการเสพบริโภค ที่ทำให้จมอยู่ใต้วังวนแห่งความมัวเมาและการแย่งชิง แต่รู้จักใช้อินทรีย์ มีตาที่ดู หูที่ฟัง เป็นต้น ในการเรียนรู้ หาความสุขจากการศึกษา และมีความสุขจากการทำสิ่งดีงาม ด้วยการใช้สมองและมือในการสร้างสรรค์

๔. *อัตตสัมปทา* (ทำตนให้ถึงพร้อม) **มุ่งมั่นฝึกตนจนเต็มสุดภาวะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้** คือ ระลึกอยู่เสมอถึงความจริงแท้แห่งธรรมชาติของมนุษย์ผู้เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และต้องฝึก ซึ่งเมื่อฝึกแล้วจะประเสริฐเลิศสูงสุด แล้วตั้งใจฝึกตนจนมองเห็นความยากลำบากอุปสรรคและปัญหา เป็นดุจเวทีที่ทดสอบและพัฒนาสติปัญญาความสามารถ มีจิตสำนึกในการพัฒนาตนยิ่งขึ้นไป จนเต็มสุดแห่งศักยภาพ ด้วยการพัฒนาที่พร้อมทุกด้าน ทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา

๕. *ทิฏฐิสัมปทา* (ทำทิฏฐิให้ถึงพร้อม) **ถือหลักเหตุปัจจัยมองอะไรๆตามเหตุและผล** คือ ตั้งอยู่ในหลักความคิดความเชื่อถือที่ดีงามมีเหตุผล อย่างน้อยถือหลักเหตุปัจจัย ที่จะนำไปสู่การพิจารณาไตร่ตรองสืบสวนค้นคว้าเป็นทางเจริญปัญญา และเชื่อการกระทำว่าเป็นอำนาจใหญ่สุดที่บันดาล

ชะตากรรม กับทั้งมีพฤติกรรมและจิตใจที่อยู่ในอำนาจเหตุผล แม้จะใฝ่ทำให้สำเร็จและดีงามสูงสุด ก็รู้เท่าทันความเป็นไปได้ภายในขอบเขตของเหตุปัจจัยที่มีและที่ทำ ถึงสำเร็จก็ไม่เหลิงลอย ถึงพลาดก็ไม่หงอยงง ดำรงจิตผ่องใสเป็นอิสระได้ ไม่วู่วามโวยวายเอาแต่ใจตน ตลอดจนไม่ปล่อยตัวเลื่อนไหลไปตามกระแสความตื่นข่าวและค่านิยม

๖. *อัปปมาทสัมปทา* (ทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม) **ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท** คือ มีจิตสำนึกในความไม่เที่ยง มองเห็นตระหนักถึงความไม่คงที่ ไม่คงทน และไม่คงตัว ทั้งของชีวิตและสิ่งทั้งหลายรอบตัว ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยทั้งภายในและภายนอกตลอดเวลา ทำให้นิ่งนอนใจอยู่ไม่ได้ และมองเห็นคุณค่าความสำคัญของกาลเวลา แล้วกระตือรือร้นขวนขวายเร่งศึกษาและป้องกันแก้ไขเหตุปัจจัยของความเสื่อม และเสริมสร้างเหตุปัจจัยของความเจริญงอกงาม โดยใช้เวลาทั้งคืนวันที่ผ่านไปให้เป็นประโยชน์มากที่สุด

๗. *โยนิโสมนสิการสัมปทา* (ทำโยนิโสมนสิการให้ถึงพร้อม) **ฉลาดคิดแยบคายให้ได้ประโยชน์และความจริง** คือ รู้จักคิด รู้จักพิจารณา มองเป็น คิดเป็น เห็นสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นไปในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย โดยใช้ปัญญาพิจารณาสอบสวนสืบค้นวิเคราะห์วิจัย ไม่ว่าจะเพื่อให้เห็นความจริง หรือเพื่อให้เห็นแง่ด้านที่จะใช้ให้เป็นประโยชน์ กับทั้งสามารถแก้ไขปัญหาและจัดทำดำเนินการต่างๆให้สำเร็จได้ด้วยวิธีการแห่งปัญญาที่จะทำให้พึ่งตนเองและเป็นที่พึ่งของคนอื่นได้

(สํ.ม. ๑๙/๑๒๙-๑๓๖/๓๖-๓๗)

๒. คนสมบูรณ์แบบ
(สมาชิกแบบอย่างของมนุษยชาติ)

คนสมบูรณ์แบบ หรือมนุษย์โดยสมบูรณ์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นสมาชิกที่ดีมีคุณค่าอย่างแท้จริงของมนุษยชาติ ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นคนเต็มคน ผู้สามารถนำหมู่ชนและสังคมไปสู่สันติสุขและความสวัสดี มีธรรมหรือคุณสมบัติ ๗ ประการ ดังต่อไปนี้

๑. *ธัมมัญญุตา* **รู้หลักและรู้จักเหตุ** คือรู้หลักการและกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลาย ที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิต ในการปฏิบัติกิจหน้าที่และดำเนินกิจการต่าง ๆ รู้เข้าใจสิ่งที่ตนจะต้องประพฤติปฏิบัติตามเหตุผล เช่น รู้ว่า ตำแหน่ง ฐานะ อาชีพ การงานของตน มีหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างไร มีอะไรเป็นหลักการ จะต้องทำอะไรอย่างไร จึงจะเป็นเหตุให้บรรลุถึงผลสำเร็จที่เป็นไปตามหน้าที่และความรับผิดชอบนั้น ๆ ดังนี้เป็นต้น ตลอดจนชั้นสูงสุดคือรู้เท่าทันกฎธรรมดาหรือหลักความจริงของธรรมชาติ เพื่อปฏิบัติต่อโลกและชีวิตอย่างถูกต้อง มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิตนั้น

๒. *อัตถัญญุตา* **รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล** คือรู้ความหมาย และความมุ่งหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์ของกิจการที่ตนกระทำ รู้ว่าที่ตนทำอยู่อย่างนั้น ๆ ดำเนินชีวิตอย่างนั้น เพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร หรือควรจะได้บรรลุถึงผลอะไร ที่ให้มีหน้าที่ ตำแหน่ง ฐานะ การงานอย่างนั้น ๆ เขากำหนดวางกันไว้เพื่อความมุ่งหมายอะไร กิจการที่ตนทำอยู่ขณะนี้ เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้าง เป็นผลดีหรือผลเสียอย่างไร ดังนี้เป็นต้น ตลอดจนถึงขั้นสูงสุด คือ รู้ความหมายของคติธรรมดา และประโยชน์ที่เป็นจุดหมายแท้จริงของชีวิต

๓. *อัตตัญญุตา* **รู้ตน** คือ รู้ตามเป็นจริงว่า ตัวเรานั้น ว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้เท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสม และทำการต่างๆ ให้สอดคล้องถูกจุด ที่จะสัมฤทธิ์ผล ตลอดจนแก้ไขปรับปรุงตนให้เจริญงอกงามถึงความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป

๔. *มัตตัญญุตา* **รู้ประมาณ** คือ รู้จักพอดี เช่น รู้จักประมาณในการบริโภค ในการใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักความพอเหมาะพอดี ในการพูด การปฏิบัติกิจ และทำการต่างๆ ตลอดจนการพักผ่อนนอนหลับและการสนุกสนานรื่นเริงทั้งหลาย ทำการทุกอย่างด้วยความเข้าใจวัตถุประสงค์เพื่อผลดีแท้จริงที่พึงต้องการ โดยมิใช่เพียงเพื่อเห็นแก่ความพอใจ ชอบใจ หรือเอาแต่ใจของตน แต่ทำตามความพอดีแห่งเหตุปัจจัยหรือองค์ประกอบทั้งหลาย ที่จะลงตัวให้เกิดผลดีงามตามที่มองเห็นด้วยปัญญา

๕. *กาลัญญุตา* **รู้กาล** คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่พึงใช้ในการประกอบกิจ ทำหน้าที่การงาน ปฏิบัติการต่างๆ และเกี่ยวข้องกับผู้อื่น เช่น รู้ว่า เวลาไหน ควรทำอะไร อย่างไร และทำให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะเวลา ให้ถูกเวลา ตลอดจนรู้จักกะเวลาและวางแผนการใช้เวลาอย่างได้ผล

๖. *ปริสัญญุตา* **รู้ชุมชน** คือ รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมนุม และชุมชน รู้การอันควรประพฤติปฏิบัติในถิ่นที่ชุมนุม และต่อชุมชนนั้นว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา ควรต้องทำกิริยาอย่างนี้ ควรต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้มีระเบียบวินัยอย่างนี้ มีวัฒนธรรมประเพณีอย่างนี้ มีความต้องการอย่างนี้ ควรเกี่ยวข้อง ควรต้องสงเคราะห์ ควรรับใช้ ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้อย่างนี้ๆ เป็นต้น

๗. *ปุคคลัญญุตา* **รู้บุคคล** คือ รู้จักและเข้าใจความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอัธยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ใครๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไร และรู้จักที่จะปฏิบัติต่อบุคคลอื่นๆ ด้วยดีว่า ควรจะคบหรือไม่ ได้คติอะไร จะสัมพันธ์เกี่ยวข้อง จะใช้ จะยกย่อง จะตำหนิ หรือจะแนะนำสั่งสอน

อย่างไร จึงจะได้ผลดี ดังนี้ เป็นต้น

ธรรม ๗ ข้อนี้ เรียกว่า **สัปปุริสธรรม*** *แปลว่า ธรรมของสัปปุริสชน คือ คนดี หรือคนที่แท้ ซึ่งมีคุณสมบัติของความเป็นคนที่สมบูรณ์*

(องฺ.สตฺตก. ๒๓/๖๕/๑๑๔)

*ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑ หน้า ๖๗

หมวดหนึ่ง

คนกับสังคม

☆✻☆

๓. คนมีศีลธรรม

(สมาชิกในหมู่อารยชน)

คนมีศีลธรรม หรือมีมนุษยธรรม ที่เรียกได้ว่าเป็นอารยชน มีธรรม คือ คุณสมบัติ ดังนี้

*ก. **มีสุจริตทั้งสาม** คือ มีความประพฤติดีประพฤติชอบ ๓ ประการ*

๑. *กายสุจริต* ความสุจริตทางกาย ทำสิ่งที่ดีงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยกาย

๒. *วจีสุจริต* ความสุจริตทางวาจา พูดสิ่งที่ดีงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยวาจา

๓. *มโนสุจริต* ความสุจริตทางใจ คิดสิ่งที่ดีงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยใจ

(ที.ปา. ๑๑/๒๒๘/๒๒๗)

*ข. **ประพฤติตามอารยธรรม** โดยปฏิบัติถูกต้องตามทางแห่งกุศลกรรม ๑๐ ประการ คือ*

• ทางกาย ๓

๑. ละเว้นการฆ่า การสังหาร การบีบคั้นเบียดเบียน; มีเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลสงเคราะห์กัน

๒. ละเว้นการแย่งชิงลักขโมย และการเอารัดเอาเปรียบ; เคารพสิทธิในทรัพย์สินของกันและกัน

๓. ละเว้นการประพฤติผิดล่วงละเมิดในของรักของหวงแหนของผู้อื่น; ไม่ข่มเหงจิตใจ หรือทำลายลบหลู่เกียรติและวงศ์ตระกูลของกัน

• **ทางวาจา ๔**

๔. ละเว้นการพูดเท็จ โกหกหลอกลวง; กล่าวแต่คำสัตย์ ไม่จงใจพูดให้ผิดจากความจริงเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ใดๆ

๕. ละเว้นการพูดส่อเสียด ยุยง สร้างความแตกแยก; พูดแต่คำที่สมานและส่งเสริมสามัคคี

๖. ละเว้นการพูดคำหยาบคาย สกปรกเสียหาย; พูดแต่คำสุภาพนุ่มนวลควรฟัง

๗. ละเว้นการพูดเหลวไหลเพ้อเจ้อ; พูดแต่คำจริง มีเหตุมีผล มีสารประโยชน์ ถูกกาลเทศะ

• **ทางใจ ๓**

๘. ไม่ละโมบ ไม่เพ่งเล็งคิดหาทางเอาแต่จะได้; คิดให้ คิดเสียสละ ทำใจให้เผื่อแผ่กว้างขวาง

๙. ไม่คิดร้ายมุ่งเบียดเบียน หรือเพ่งมองในแง่ที่จะทำลาย; ตั้งความปรารถนาดี แผ่ไมตรี มุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่กัน

๑๐. มีความเห็นถูกต้อง เป็นสัมมาทิฏฐิ เข้าใจในหลักกรรมว่า ทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว; รู้เท่าทันความจริงที่เป็นธรรมดาของโลกและชีวิต มองเห็นความเป็นไปตามเหตุปัจจัย

ธรรม ๑๐ ข้อนี้ เรียกว่า ***กุศลกรรมบถ*** *(ทางทำกรรมดี) บ้าง* ***ธรรมจริยา*** *บ้าง* ***อารยธรรม*** *บ้าง เป็นรายละเอียดขยายความสุจริต ๓ ข้อ ข้างต้นด้วย คือ ข้อ ๑-๓ เป็น กายสุจริต ข้อ ๔-๗ เป็น วจีสุจริต ข้อ ๘-๑๐ เป็น มโนสุจริต*

(ม.มู. ๑๒/๔๘๕/๕๒๓)

ค. อย่างต่ำมีศีล ๕ หลักความประพฤติ ๑๐ ข้อต้นนั้น เป็นธรรมจริยา และเป็นอารยธรรมที่ครบถ้วนสมบูรณ์ ทำคนให้เจริญขึ้นพร้อม ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ แต่ผู้ใดยังไม่มั่นคงในอารยธรรม ท่านสอนว่าผู้นั้นพึงควบคุมตนให้ได้ในทางกายและวาจาก่อนเป็นอย่างน้อย ด้วยการประพฤติตามหลัก **ศีล ๕** *ที่เป็นส่วนเบื้องต้นของธรรมจริยา ๑๐ ประการนั้น ก็ยังจะได้ชื่อว่าเป็นคนมีศีลธรรม คือ*

๑. **เว้นจากปาณาติบาต** ละเว้นการฆ่าการสังหาร ไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกาย

๒. **เว้นจากอทินนาทาน** ละเว้นการลักขโมยเบียดบังแย่งชิง ไม่ประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน

๓. **เว้นจากกาเมสุมิจฉาจาร** ละเว้นการประพฤติผิดในกาม ไม่ประทุษร้ายต่อของรักของหวงแหน อันเป็นการทำลายเกียรติภูมิและจิตใจตลอดจนทำวงศ์ตระกูลของเขาให้สับสน

๔. **เว้นจากมุสาวาท** ละเว้นการพูดเท็จโกหกหลอกลวง ไม่ประทุษร้ายเขาหรือประโยชน์สุขของเขาด้วยวาจา

๕. **เว้นจากสุราเมรัย** ไม่เสพเครื่องดองของมึนเมาสิ่งเสพติด อันเป็นเหตุให้เกิดความประมาทมัวเมา ก่อความเสียหายผิดพลาดเพราะขาดสติ เช่น ทำให้เกิดอุบัติเหตุ แม้อย่างน้อยก็เป็นผู้คุกคามต่อความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยของผู้ร่วมสังคม

(องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๑๗๒/๒๒๗)

๔. คนมีคุณแก่ส่วนรวม

(สมาชิกที่ดีของสังคม)

สมาชิกที่ดีผู้ช่วยสร้างสรรค์สังคม มีธรรม คือ หลักความประพฤติ ดังนี้

ก. ***มีพรหมวิหาร*** *คือ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐหรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวางดุจพระพรหม ๔ อย่าง ต่อไปนี้*

๑. *เมตตา* **ความรัก** คือ ความปรารถนาดี มีไมตรี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข

๒. *กรุณา* **ความสงสาร** คือ อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง

๓. *มุทิตา* **ความเบิกบานพลอยยินดี** เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุข ก็มีใจแช่มชื่นเบิกบาน เมื่อเห็นเขาทำดีงามประสบความสำเร็จก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย พร้อมที่จะช่วยส่งเสริมสนับสนุน

๔. *อุเบกขา* **ความมีใจเป็นกลาง** คือ มองตามเป็นจริง โดยวางจิตเรียบสม่ำเสมอ มั่นคง เที่ยงตรงดุจตาชั่ง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดี หรือชั่วสมควรแก่เหตุที่ตนประกอบ พร้อมที่จะวินิจฉัย วางตน และปฏิบัติไปตามหลักการ เหตุผล และความเที่ยงธรรม*

(ที.ม. ๑๐/๑๘๔/๒๒๕)

---

*กรณีสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ใช้อุเบกขา คือ เมื่อเห็นคนที่ตนดูแล เป็นอยู่ดี ต่างขวนขวายในกิจหน้าที่ของตน ก็รู้จักวางทีเฉยคอยดูโดยสงบ ไม่เข้าชี้จู้จี้ ไม่ก้าวก่ายแทรกแซง ท่านแสดงอุปมาข้อหนึ่งว่า อุเบกขานั้นเหมือนดังนายสารถี เมื่อม้าวิ่งถูกทางเรียบสนิทดี ก็นั่งคุมสงบนิ่งคอยดูเฉยอยู่ โดยนัยนี้ จึงแสดงความหมายของอุเบกขาอย่างคลุมความว่า ความรู้จักวางทีเฉยดู เมื่อเห็นเขารับผิดชอบตนเองได้ หรือในเมื่อเขาควรต้องได้รับผลสมควรแก่ความรับผิดชอบของตน

ดู วิสุทฺธิ. ๓/๔๑; วิสุทฺธิ.ฏีกา ๒/๑๓๖; ๓/๑๑๒

เมื่อมีคุณธรรมภายในเป็นพื้นฐานจิตใจเช่นนี้แล้ว พึงแสดงออกภายนอกตามหลักความประพฤติ ต่อไปนี้

ข. บำเพ็ญการสงเคราะห์ *คือ ปฏิบัติตามหลักการสงเคราะห์ หรือธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจคน และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี ที่เรียกว่า* **สังคหวัตถุ ๔** *อย่าง ดังต่อไปนี้*

๑. *ทาน* **ให้ปัน** คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือสงเคราะห์ ด้วยปัจจัยสี่ ทุน หรือทรัพย์สินสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจ และศิลปวิทยา

๒. *ปิยวาจา* **พูดอย่างรักกัน** คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ชี้แจงแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผล เป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงาม หรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคี เกิดไมตรี ทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๓. *อัตถจริยา* **ทำประโยชน์แก่เขา** คือ ช่วยเหลือด้วยแรงกาย และขวนขวายช่วยเหลือกิจการต่างๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไขปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

๔. *สมานัตตตา* **เอาตัวเข้าสมาน** คือ ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอกันต่อคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบ และเสมอในสุขทุกข์ คือ ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

พูดสั้นๆ ว่า: ช่วยด้วยทุนด้วยของหรือความรู้; ช่วยด้วยถ้อยคำ; ช่วยด้วยกำลังงาน; ช่วยด้วยการร่วมเผชิญและแก้ปัญหา

(ที.ปา. ๑๑/๑๔๐/๑๖๗)

๕. คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของหมู่ชน

(สมาชิกที่ดีของชุมชน)

คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของหมู่ชน ซึ่งจะช่วยให้หมู่ชนอยู่ร่วมกันด้วยดีมีธรรม คือ หลักความประพฤติ ดังนี้

ก. พึ่งตนเองได้ *คือ ทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนได้ พร้อมที่จะรับผิดชอบตนเอง ไม่ทำตัวให้เป็นปัญหาหรือเป็นภาระถ่วงหมู่คณะ หรือหมู่ญาติ ด้วยการประพฤติธรรมสำหรับสร้างที่พึ่งแก่ตนเอง (เรียกว่า* ***นาถกรณธรรม****)* ๑๐ *ประการ คือ*

๑. *ศีล* **ประพฤติดีมีวินัย** คือ ดำเนินชีวิตโดยสุจริต ทั้งทางกาย ทางวาจา มีวินัย และประกอบสัมมาชีพ

๒. *พาหุสัจจะ* **ได้ศึกษาสดับมาก** คือ ศึกษาเล่าเรียนสดับตรับฟังมาก อันใดเป็นสายวิชาของตน หรือตนศึกษาศิลปวิทยาใด ก็ศึกษาให้ช่ำชอง มีความเข้าใจกว้างขวางลึกซึ้ง รู้ชัดเจนและใช้ได้จริง

๓. *กัลยาณมิตตตา* **รู้จักคบคนดี** คือ มีกัลยาณมิตร รู้จักเลือกเสวนา เข้าหาที่ปรึกษาหรือผู้แนะนำสั่งสอนที่ดี เลือกสัมพันธ์เกี่ยวข้องและถือเยี่ยงอย่างสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี ซึ่งจะทำให้ชีวิตเจริญงอกงาม

๔. *โสวจัสสตา* **เป็นคนที่พูดกันง่าย** คือ ไม่ดื้อรั้นกระด้าง รู้จักรับฟังเหตุผลและข้อเท็จจริง พร้อมที่จะแก้ไขปรับปรุงตน

๕. *กิงกรณีเยสุ ทักขตา* ***ขวนขวายกิจของหมู่*** คือเอาใจใส่ช่วยเหลือธุระและกิจการของชนร่วมหมู่คณะ ญาติ เพื่อนพ้อง และของชุมชน รู้จักใช้ปัญญาไตร่ตรองหาวิธีดำเนินการที่เหมาะ ทำได้ จัดได้ ให้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดี

๖. *ธรรมกามตา* **เป็นผู้ใคร่ธรรม** คือ รักธรรม ชอบศึกษา ค้นคว้า สอบ

ถามหาความรู้หาความจริง รู้จักพูด รู้จักรับฟัง สร้างความรู้สึกสนิทสนม สบายใจ ชวนให้ผู้อื่นอยากเข้ามาปรึกษาและร่วมสนทนา

๗. *วิริยารัมภะ* **มีความเพียรขยัน** คือ ขยันหมั่นเพียร พยายามหลีกละความชั่ว ประกอบความดี บากบั่น ก้าวหน้า ไม่ย่อท้อ ไม่ละเลยทอดทิ้งธุระหน้าที่

๘. *สันตุฏฐี* **มีสันโดษรู้พอดี** คือ ยินดี พึงพอใจแต่ในลาภผล ผลงานและผลสำเร็จต่างๆ ที่ตนสร้างหรือแสวงหามาได้ด้วยเรี่ยวแรงความเพียรพยายามของตนเองโดยทางชอบธรรม และไม่มัวเมาเห็นแก่ความสุขทางวัตถุ

๙. *สติ* **มีสติคงมั่น** คือ รู้จักกำหนดจดจำ ระลึกการที่ทำ คำที่พูด กิจที่ทำแล้ว และที่จะต้องทำต่อไปได้ จะทำอะไรก็รอบคอบ รู้จักยับยั้งชั่งใจ ไม่ผลีผลาม ไม่เลินเล่อ ไม่เลื่อนลอย ไม่ประมาท ไม่ยอมถลำลงในทางผิดพลาด ไม่ปล่อยปละละเลยทิ้งโอกาสสำหรับความดีงาม

๑๐. *ปัญญา* **มีปัญญาเหนืออารมณ์** คือ มีปัญญาหยั่งรู้เหตุผล รู้ดีรู้ชั่ว คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ มองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้จักพิจารณาวินิจฉัยด้วยใจเป็นอิสระ ทำการต่างๆ ด้วยความคิดและมีวิจารณญาณ

(ที.ปา. ๑๑/๓๕๗/๒๘๑)

ข. อยู่ร่วมในหมู่ด้วยดี *ในด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่นที่เป็นเพื่อนร่วมงานร่วมกิจการ หรือร่วมชุมชน ตลอดจนพี่น้องร่วมครอบครัว พึงปฏิบัติตามหลักการอยู่ร่วมกัน ที่เรียกว่า* **สาราณียธรรม** *(ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน) ๖ ประการ คือ*

๑. *เมตตากายกรรม* **ทำต่อกันด้วยเมตตา** คือ แสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการ ร่วมชุมชน ด้วยการช่วยเหลือกิจธุระต่างๆ โดยเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒. *เมตตาวจีกรรม* **พูดต่อกันด้วยเมตตา** คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอนหรือแนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ

แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓. *เมตตามโนกรรม* **คิดต่อกันด้วยเมตตา** คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

๔. *สาธารณโภคี* **ได้มาแบ่งกันกินใช้** คือ แบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน

๕. *สีลสามัญญตา* **ประพฤติให้ดีเหมือนเขา** คือ มีความประพฤติสุจริตดีงาม รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจ หรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

๖. *ทิฏฐิสามัญญตา* **ปรับความเห็นเข้ากันได้** คือ เคารพรับฟังความคิดเห็นกัน มีความเห็นชอบร่วมกัน ตกลงกันได้ในหลักการสำคัญ ยึดถืออุดมคติหลักแห่งความดีงาม หรือจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน

(ที.ปา. ๑๑/๓๑๗/๒๕๗)

๖. คนมีส่วนร่วมในการปกครองที่ดี
(สมาชิกที่ดีของรัฐ)

สมาชิกของรัฐผู้มีส่วนร่วมให้เกิดการปกครองที่ดี โดยเฉพาะคนในสังคมประชาธิปไตย พึงรู้หลักและปฏิบัติดังนี้

***ก. รู้หลักอธิปไตย** คือ รู้หลักความเป็นใหญ่ที่เรียกว่า* **อธิปไตย ๓** *ประการ** ดังนี้

๑. *อัตตาธิปไตย* **ถือตนเป็นใหญ่** คือ ถือเอาตนเอง ฐานะ ศักดิ์ศรี เกียรติภูมิ ของตนเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารภตนและสิ่งที่เนื่องด้วยตนเป็นประมาณ ในฝ่ายกุศล ได้แก่ เว้นชั่วทำดีด้วยเคารพตน

๒. *โลกาธิปไตย* **ถือโลกเป็นใหญ่** คือ ถือความนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่ หวั่นไหวไปตามเสียงนินทาและสรรเสริญ กระทำการด้วยปรารภจะเอาใจหมู่ชน หาความนิยม หรือหวั่นกลัวเสียงกล่าวว่าเป็นประมาณ ในฝ่ายกุศล ได้แก่เว้นชั่วทำดี ด้วยเคารพเสียงหมู่ชน

๓. *ธรรมาธิปไตย* **ถือธรรมเป็นใหญ่** คือ ถือหลักการ ความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารภสิ่งที่ได้ศึกษาตรวจสอบตามข้อเท็จจริง และความคิดเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวางแจ้งชัด และพิจารณาอย่างดีที่สุด เต็มขีดแห่งสติปัญญาจะมองเห็นได้ด้วยความบริสุทธิ์ใจว่า เป็นไปโดยชอบธรรม และเพื่อความดีงาม เป็นประมาณอย่างสามัญ ได้แก่ ทำการด้วยความเคารพหลักการ กฎ ระเบียบ กติกา

เมื่อรู้อย่างนี้แล้ว ถ้าต้องการรับผิดชอบต่อรัฐประชาธิปไตย พึงถือหลักข้อ ๓ คือ ธรรมาธิปไตย

(ที.ปา. ๑๑/๒๒๘/๒๓๑)

---

*ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๒ หน้า ๖๗

ข. มีส่วนในการปกครอง *โดยปฏิบัติตามหลักการร่วมรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกันความเสื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองโดยส่วนเดียว ที่เรียกว่า* **อปริหานิยธรรม ๗** *ประการ คือ*

๑. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ พบปะปรึกษาหารือกิจการงาน (ที่พึงรับผิดชอบตามระดับของตน) โดยสม่ำเสมอ

๒. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจทั้งหลายที่พึงทำร่วมกัน

๓. ไม่ถืออำเภอใจใคร่ต่อความสะดวก บัญญัติวางข้อกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ อันมิได้ตกลงบัญญัติวางไว้ และไม่เหยียบย่ำล้มล้างสิ่งที่ตกลงวางบัญญัติกันไว้แล้ว ถือปฏิบัติมั่นอยู่ในบทบัญญัติใหญ่ที่วางไว้เป็นธรรมนูญ

๔. ท่านผู้ใดเป็นผู้ใหญ่มีประสบการณ์ยาวนาน ให้เกียรติเคารพนับถือท่านเหล่านั้น มองเห็นความสำคัญแห่งถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันพึงรับฟัง

๕. ให้เกียรติและคุ้มครองกุลสตรี มิให้มีการข่มเหงรังแก

๖. เคารพบูชาสักการะเจดีย์ ปูชนียสถาน อนุสาวรีย์ประจำชาติ อันเป็นเครื่องเตือนความทรงจำ เร้าให้ทำดี และเป็นที่รวมใจของหมู่ชน ไม่ละเลยพิธีเคารพบูชาอันพึงทำต่ออนุสรณ์สถานเหล่านั้นตามประเพณี

๗. จัดการให้ความอารักขา บำรุง คุ้มครอง อันชอบธรรม แก่บรรพชิตผู้ทรงศีลทรงธรรมบริสุทธิ์ ซึ่งเป็นหลักใจและเป็นตัวอย่างทางศีลธรรมของประชาชน เต็มใจต้อนรับและหวังให้ท่านอยู่โดยผาสุก

(ที.ม. ๑๐/๖๘/๘๖)

นอกจากนี้ พึงประพฤติตนเป็นผู้ครองเรือนและหัวหน้าครอบครัวที่ดีตามหลักปฏิบัติในบทที่ ๑๒ ว่าด้วยคนครองเรือนที่เลิศล้ำ โดยเฉพาะข้อ จ. ครองตนเป็นพลเมืองที่ดี

๗. คนผู้นำรัฐ
(พระมหากษัตริย์ หรือผู้ปกครองบ้านเมือง)

ท่านผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน ผู้นำ และผู้ปกครองรัฐ ตั้งต้นแต่พระเจ้าจักรพรรดิ พระมหากษัตริย์ ตลอดจนนักปกครองโดยทั่วไป มีหลักธรรมที่เป็นคุณสมบัติ และเป็นข้อปฏิบัติ ดังนี้

*ก. **ทรงทศพิธราชธรรม** คือ มีคุณธรรมของผู้ปกครอง หรือ **ราชธรรม** (ธรรมของพระราชา) ๑๐ ประการ ดังนี้*

๑. *ทาน* **ให้ปันช่วยประชา** คือ บำเพ็ญตนเป็นผู้ให้ โดยมุ่งปกครองหรือทำงานเพื่อให้เขาได้ มิใช่เพื่อจะเอาจากเขา เอาใจใส่อำนวยบริการ จัดสรรความสงเคราะห์ อนุเคราะห์ ให้ประชาราษฎร์ได้รับประโยชน์สุข ความสะดวกปลอดภัย ตลอดจนให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เดือดร้อนประสบทุกข์ และให้ความสนับสนุนแก่คนทำความดี

๒. *ศีล* **รักษาความสุจริต** คือ ประพฤติดีงาม สำรวมกายและวจีทวาร ประกอบแต่การสุจริต รักษากิตติคุณ ประพฤติให้ควรเป็นตัวอย่าง และเป็นที่เคารพนับถือของประชาราษฎร์ มิให้มีข้อที่ผู้ใดจะดูแคลน

๓. *ปริจจาคะ* **บำเพ็ญกิจด้วยเสียสละ** คือ สามารถเสียสละความสุขสำราญ เป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตนได้ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

๔. *อาชชวะ* **ปฏิบัติภาระโดยซื่อตรง** คือ ซื่อตรงทรงสัตย์ไร้มารยา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน

๕. *มัททวะ* **ทรงความอ่อนโยนเข้าถึงคน** คือ มีอัธยาศัย ไม่เย่อหยิ่งหยาบคายกระด้างถือองค์ มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีกิริยาสุภาพนุ่มนวลละมุนละไม ควรได้ความรักภักดี แต่มิขาดยำเกรง

๖. *ตปะ* **พ้นมัวเมาด้วยเผากิเลส** คือ แผดเผากิเลสตัณหา มิให้เข้ามาครอบงำจิต ระงับยับยั้งข่มใจได้ ไม่หลงใหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและการปรนเปรอ มีความเป็นอยู่สม่ำเสมอหรืออยู่อย่างง่ายๆ สามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียรทำกิจในหน้าที่ให้บริบูรณ์

๗. *อักโกธะ* **ถือเหตุผลไม่โกรธา** คือ ไม่เกรี้ยวกราด ไม่วินิจฉัยความและกระทำการด้วยอำนาจความโกรธ มีเมตตาประจำใจไว้ระงับความเคืองขุ่น วินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตอันสุขุมราบเรียบตามธรรม

๘. *อวิหิงสา* **มือหิงสานำร่มเย็น** คือ ไม่หลงระเริงอำนาจ ไม่บีบคั้นกดขี่ มีความกรุณา ไม่หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ผู้ใดด้วยอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง

๙. *ขันติ* **ชำนะเข็ญด้วยขันติ** คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำ อดทนต่อความเหนื่อยยาก ถึงจะลำบากกายน่าเหนื่อยหน่ายเพียงไร ก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกยั่วถูกหยันด้วยถ้อยคำเสียดสีถากถางอย่างใด ก็ไม่หมดกำลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกิจกรณีย์ที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม

๑๐. *อวิโรธนะ* **มิปฏิบัติคลาดจากธรรม** คือ ประพฤติมิให้ผิดจากประศาสนธรรม อันถือประโยชน์สุขความดีงามของรัฐและราษฎร์เป็นที่ตั้ง อันใดประชาราษฎร์ปรารถนาโดยชอบธรรม ก็ไม่ขัดขืน การใดจะเป็นไปโดยชอบธรรม เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ก็ไม่ขัดขวาง วางองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรม คงที่ ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหว เพราะถ้อยคำดีร้าย ลาภสักการะหรืออิฏฐารมณ์อนิฏฐารมณ์ใดๆ สถิตมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรม ก็ดี นิติธรรม คือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ก็ดี ไม่ประพฤติให้เคลื่อนคลาดวิบัติไป

(ขุ.ชา. ๒๘/๒๔๐/๘๖)

ข. บำเพ็ญกรณีย์ของจักรพรรดิ *คือ ปฏิบัติหน้าที่ของนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ ที่เรียกว่า* **จักรวรรดิวัตร** *(ธรรมเนียมหรือหน้าที่ประจำของจักรพรรดิ)* **๕** *ประการ* คือ*

๑. *ธรรมาธิปไตย* **ถือธรรมเป็นใหญ่** คือ ยึดถือความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผล หลักการ กฎกติกาที่ชอบธรรม เป็นบรรทัดฐาน เคารพธรรม เชิดชูธรรม นิยมธรรม ตั้งตนอยู่ในธรรม ประพฤติธรรมด้วยตนเอง

๒. *ธรรมิการักขา* **ให้ความคุ้มครองโดยธรรม** คือ จัดอำนวยการรักษาคุ้มครองป้องกันอันชอบธรรม แก่ชนทุกหมู่เหล่าในแผ่นดิน คือ คนภายใน** ข้าราชการฝ่ายทหาร ข้าราชการฝ่ายปกครอง ข้าราชการพลเรือน นักวิชาการ และคนต่างอาชีพ เช่นพ่อค้าและเกษตรกร ชาวนิคมชนบทและชนชายแดน พระสงฆ์และบรรพชิตผู้ทรงศีลทรงคุณธรรม ตลอดจนสัตว์เท้าสัตว์ปีกอันควรสงวนพันธุ์ทั้งหลาย

๓. *มา อธรรมการ* **ห้ามกั้นการอาธรรม์** คือ จัดการป้องกันแก้ไข มิให้การกระทำที่ไม่เป็นธรรม การเบียดเบียนข่มเหง และความผิดความชั่วร้ายเดือดร้อน เกิดมีขึ้นในบ้านเมือง ชักนำประชาชนให้ตั้งมั่นในสุจริตและนิยมธรรม รวมทั้งจัดวางระบบที่กันคนร้าย ให้โอกาสคนดี

๔. *ธนานุประทาน* **ปันทรัพย์แก่ชนผู้ยากไร้** มิให้มีคนขัดสนยากไร้ในแผ่นดิน เช่น จัดให้ราษฎรทั้งปวงมีทางหาเลี้ยงชีพ ทำมาหากินได้โดยสุจริต

๕. *ปริปุจฉา* **ไม่ขาดการสอบถามปรึกษา** แสวงปัญญาและความดีงามยิ่งขึ้นไป โดยมีที่ปรึกษาที่ทรงวิชาการทรงคุณธรรม ผู้ประพฤติดี ประพฤติชอบ ผู้ไม่ประมาทมัวเมา ที่จะช่วยให้เจริญปัญญาและกุศลธรรม หมั่นพบปะพระสงฆ์และนักปราชญ์ ไถ่ถามหาความรู้หาความดีงามหาความจริง และ

---

*ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๓ หน้า ๖๘

**หมายถึง พระมเหสี โอรส ธิดา ข้าราชการในพระองค์ หรือคนในครอบครัวและในปกครองส่วนตัว ซึ่งพึงคุ้มครอง โดยให้การบำรุงเลี้ยงอบรมสั่งสอน เป็นต้น ให้อยู่สุขสงบและเคารพนับถือกัน

ถกข้อปัญหาต่าง ๆ อยู่โดยสม่ำเสมอตามกาลอันควร เพื่อซักซ้อมตรวจสอบตนให้เจริญก้าวหน้า และดำเนินกิจการในทางที่ถูกต้องชอบธรรม ดีงาม และเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขอย่างแท้จริง

(ที.ปา. ๑๑/๓๕/๖๕)

***ค. ประกอบราชสังคหะ** คือ ทำนุบำรุงทวยราษฎร์ ให้ประชาชาติดำรงอยู่ในเอกภาพและสามัคคี ด้วยหลักธรรมที่เรียกว่า* **ราชสังคหวัตถุ** *(หลักการสงเคราะห์ประชาชนของพระราชา) ๔ ประการ คือ*

๑. *สัสสเมธะ* **ฉลาดบำรุงธัญญาหาร** คือ ปรีชาสามารถในนโยบายที่จะบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตรให้อุดมสมบูรณ์

๒. *ปุริสเมธะ* **ฉลาดบำรุงข้าราชการ** คือ ปรีชาสามารถในนโยบายที่จะบำรุงข้าราชการ ด้วยการส่งเสริมคนดีมีความสามารถ และจัดสวัสดิการให้ดี เป็นต้น

๓. *สัมมาปาสะ* **ผูกประสานปวงประชา** คือ ผดุงผสานประชาชนไว้ด้วยนโยบายส่งเสริมอาชีพ เช่น จัดทุนให้คนยากจนยืมไปสร้างตนในพาณิชยกรรม หรือดำเนินกิจการต่าง ๆ ไม่ให้ฐานะเหลื่อมล้ำห่างเหินจนแตกแยกกัน

๔. *วาชไปยะ* **มีวาทะดูดดื่มใจ** คือ รู้จักพูด รู้จักชี้แจงแนะนำ รู้จักทักทายไต่ถามทุกข์สุขราษฎรทุกชั้น แม้ปราศรัยก็ไพเราะน่าฟัง ทั้งประกอบด้วยเหตุผล เป็นหลักฐาน มีประโยชน์ เป็นทางแห่งการสร้างสรรค์ แก้ไขปัญหา เสริมความสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจดี ความเชื่อถือ และความนิยมนับถือ

(สํ.ส. ๑๕/๓๕๑/๑๑๐)

ง. ละเว้นอคติ นักปกครอง เมื่อปฏิบัติหน้าที่ พึงเว้นความลำเอียง หรือความประพฤติที่คลาดเคลื่อนจากธรรม ๔ ประการ

๑. *ฉันทาคติ* ลำเอียงเพราะชอบ

๒. *โทสาคติ* ลำเอียงเพราะชัง

๓. *โมหาคติ* ลำเอียงเพราะหลงหรือเขลา

๔. *ภยาคติ* ลำเอียงเพราะขลาดกลัว

(ที.ปา. ๑๑/๑๗๖/๑๙๖)

หมวดสอง

คนกับชีวิต

☆ ✳ ☆

๘. คนมีชีวิตอยู่อย่างมั่นใจ

(ชีวิตที่เลิศล้ำสมบูรณ์)

คนที่มีความมั่นใจในชีวิตของตน จนไม่หวาดหวั่นพรั่นพรึงแม้ต่อความตาย ก็เพราะได้ดำเนินชีวิตของตนอยู่อย่างดีที่สุด และได้ใช้ชีวิตนั้นให้เกิดคุณประโยชน์คุ้มค่ากับการที่ได้เกิดมาแล้วชาติหนึ่ง เรียกได้ว่าเป็นอยู่อย่างผู้มีชัย ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต คนเช่นนั้นคือผู้ที่ได้เข้าถึงจุดหมายแห่งการมีชีวิต และดำเนินชีวิตของตนตามหลักการต่อไปนี้

ก. นำชีวิตสู่จุดหมาย *คือ ดำเนินชีวิตให้บรรลุประโยชน์ที่เป็นจุดหมายของการมีชีวิต ที่เรียกว่า* ***อัตถะ*** *หรือ* ***อรรถ ๓*** *คือ*

๑. *ทิฏฐธัมมิกัตถะ* **จุดหมายขั้นตาเห็น** หรือ **ประโยชน์ปัจจุบัน** ที่สำคัญ คือ

ก) มีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง ไร้โรค งามสง่า อายุยืนยาว

ข) มีเงินมีงาน มีทรัพย์จากอาชีพสุจริต พึ่งตนได้ทางเศรษฐกิจ

ค) มีสถานภาพดี ทรงยศ เกียรติ ไมตรี เป็นที่ยอมรับในสังคม

ง) มีครอบครัวผาสุก ทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่นับถือ

ทั้งหมดนี้ พึงให้เกิดมีโดยธรรม และใช้หรือปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สุขโดยชอบ ทั้งแก่ตนและผู้อื่น

๒. *สัมปรายิกัตถะ* **จุดหมายขั้นเลยตาเห็น** หรือ **ประโยชน์เบื้องหน้า** ที่เป็นคุณค่าของชีวิต ซึ่งให้เกิดความสุขล้ำลึกภายใน โดยเฉพาะ

ก) ความอบอุ่นซาบซึ้งสุขใจ ด้วยศรัทธา มีหลักใจ

ข) ความภูมิใจ ในชีวิตสะอาด ที่ได้ประพฤติแต่การดีงามสุจริต

ค) ความอิ่มใจ ในชีวิตมีคุณค่า ที่ได้เสียสละบำเพ็ญประโยชน์

ง) ความแกล้วกล้ามั่นใจ ด้วยมีปัญญาที่จะแก้ปัญหานำพาชีวิตไป

จ) ความโปร่งโล่งมั่นใจ ว่าได้ทำกรรมดี มีหลักประกันวิถีสู่ภพใหม่

๓. *ปรมัตถะ* **จุดหมายสูงสุด** หรือ **ประโยชน์อย่างยิ่ง** คือ การมีปัญญารู้เท่าทันความจริง เข้าถึงธรรมชาติของโลกและชีวิต อันทำให้จิตใจเป็นอิสระ

ก) ไม่หวั่นไหวหรือถูกครอบงำด้วยความผันผวนปรวนแปรต่างๆ

ข) ไม่ผิดหวังโศกเศร้าบีบคั้นจิตเพราะความยึดติดถือมั่นในสิ่งใด

ค) ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส สดชื่น เบิกบานใจตลอดเวลา

ง) เป็นอยู่และทำการด้วยปัญญาซึ่งมองที่เหตุปัจจัย

***อัตถะ ๓** ขั้นนี้ จัดแบ่งใหม่เป็น ๓ ด้านดังนี้*

๑. *อัตตัตถะ* **จุดหมายเพื่อตน** หรือ **ประโยชน์ตน** คือ ประโยชน์ ๓ ขั้นข้างต้น ซึ่งพึงทำให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง หรือพัฒนาชีวิตของตนให้ลุถึง

๒. *ปรัตถะ* **จุดหมายเพื่อผู้อื่น** หรือ **ประโยชน์ผู้อื่น** คือ ประโยชน์ ๓ ขั้นข้างต้น ซึ่งพึงช่วยเหลือให้ผู้อื่นหรือเพื่อนมนุษย์ได้บรรลุถึง ด้วยการชักนำสนับสนุนให้เขาพัฒนาชีวิตของเขาเองขึ้นไปจนเข้าถึงตามลำดับ

๓. *อุภยัตถะ* **จุดหมายร่วมกัน** หรือ **ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย** คือ ประโยชน์สุขและความดีงามร่วมกันของชุมชนหรือสังคม รวมทั้งภาวะและปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ทั้งทางวัตถุ เช่น ป่า แม่น้ำ ถนนหนทาง และทางนามธรรม เช่น ศีลธรรม วัฒนธรรม ซึ่งพึงช่วยกันสร้างสรรค์บำรุงรักษา เพื่อเกื้อหนุนให้ทั้งตนและผู้อื่นก้าวไปสู่จุดหมาย ๓ ขั้นข้างต้น อย่างน้อยไม่ให้การแสวงประโยชน์ตนส่งผลกระทบเสียหายต่อประโยชน์สุขของส่วนรวม ดังตัวอย่าง พระภิกษุเมื่อปฏิบัติตามพระวินัย ย่อมช่วยรักษาสามัคคีแห่งสงฆ์ อันเป็นบรรยากาศที่เกื้อหนุนให้ภิกษุที่อยู่ร่วมกันทุกรูปอยู่ผาสุก และเจริญงอกงามในการปฏิบัติ จนอาจลุถึงปรมัตถ์ คือประโยชน์สูงสุด

(ขุ.จู. ๓๐/๗๕๕/๓๘๙)

ข. ภายในทรงพลัง *คือ มีกำลังที่เกิดจากคุณธรรมความประพฤติปฏิบัติที่เป็นหลักประกันของชีวิต ซึ่งทำให้เกิดความมั่นใจในตนเองจนไม่มีความหวาดหวั่นกลัวภัย เรียกว่า* **พละ** *(ธรรมอันเป็นกำลัง) มี* **๔** *ประการ กล่าวคือ*

๑. ปัญญาพละ **กำลังปัญญา** คือ ได้ศึกษา มีความรู้ความเข้าใจถูกต้องชัดเจน ในเรื่องราวและกิจการที่ตนเกี่ยวข้อง ตลอดไปถึงสภาวะอันเป็นธรรมดาของโลกและชีวิต เป็นผู้กระทำการต่างๆ ด้วยความเข้าใจเหตุผลและสภาพความจริง

๒. วิริยพละ **กำลังความเพียร** คือ เป็นผู้ประกอบกิจทำหน้าที่การงานต่างๆ อยู่ตลอดเวลา ด้วยความบากบั่นพยายาม ไม่ได้ทอดทิ้งหรือย่อหย่อนท้อถอย

*๓. อนวัชชพละ** **กำลังสุจริต** หรือกำลังความบริสุทธิ์ คือมีความประพฤติและหน้าที่การงาน สุจริตไร้โทษ สะอาดบริสุทธิ์ ไม่มีข้อที่ใครจะติเตียนได้

๔. สังคหพละ **กำลังการสงเคราะห์** คือ ได้ช่วยเหลือเกื้อกูล ทำตนให้เป็นประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ เป็นสมาชิกที่มีคุณประโยชน์ของชุมชน

ตัวอย่างเช่น เป็นข้าราชการ พึงจำสั้นๆ ว่า รู้งานดี ทำหน้าที่ไม่บกพร่อง มือสะอาด ไม่ขาดมนุษยสัมพันธ์

(องฺ.นวก. ๒๓/๒๐๙/๓๗๖)

ค. ตั้งตนบนฐานที่มั่น *ซึ่งใช้เป็นที่ยืนหยัดให้สามารถยึดเอาผลสำเร็จสูงสุดอันเป็นที่หมายได้ โดยไม่เกิดความสำคัญตนผิด ไม่เปิดช่องแก่ความผิดพลาดเสียหาย และไม่เกิดสิ่งมัวหมองหมักหมมทับถมตน ด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมที่เรียกว่า* **อธิษฐาน** *(ธรรมเป็นที่มั่น)* **๔** *ประการ คือ*

๑. ปัญญา **ใช้ปัญญา** คือ ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา ทำกิจการต่างๆ ด้วย

---

*แปลตามศัพท์ว่า กำลังการกระทำที่ปราศจากโทษ

ความคิด เมื่อประสบเหตุใดๆ ก็ไม่วู่วามตามอารมณ์หรือหลงไปตามสิ่งที่เย้ายวน ศึกษาสิ่งต่างๆ ให้มีความรู้ชัด หยั่งเห็นเหตุผล เข้าใจภาวะของสิ่งทั้งหลายจนเข้าถึงความจริง

๒. *สัจจะ* **รักษาสัจจะ** คือ สงวนรักษาดำรงตนมั่นในความจริงที่รู้ชัดเห็นชัดด้วยปัญญา เริ่มแต่จริงวาจา จริงในหลักการ จริงในการปฏิบัติ จนถึงจริงปรมัตถ์

๓. *จาคะ* **เพิ่มพูนจาคะ** คือ คอยเสริมหรือทวีความเสียสละ ให้เข้มแข็งมีกำลังแรงยิ่งขึ้นอยู่เสมอ เพื่อป้องกันหรือทัดทานตนไว้มิให้ตกไปเป็นทาสของลาภสักการะและผลสำเร็จเป็นต้นที่ตนได้สร้างขึ้น อันคอยล่อเร้าเย้ายวนให้เกิดความยึดติด ลำพอง และลุ่มหลงมัวเมา สิ่งใดเคยชินเป็นนิสัยหรือเคยยึดถือไว้ แต่ผิดพลาด ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ก็สามารถละได้ทั้งหมดเริ่มแต่สละอามิสจนถึงสละกิเลส

๔. *อุปสมะ* **รู้จักสงบใจ** คือรู้จักหาความสุขสงบทางจิตใจ ฝึกตนให้สามารถระงับความมัวหมองดับความขัดข้องวุ่นวายอันเกิดจากกิเลสได้ ทำจิตใจให้สงบผ่องใสรู้จักรสแห่งสันติ คนที่รู้จักรสแห่งความสุขอันเกิดจากความสงบใจแล้ว ย่อมจะไม่หลงใหลมัวเมาในวัตถุ หรือลาภ ยศ สรรเสริญ เป็นต้น โดยง่าย

(ม.อุ. ๑๔/๖๘๒/๔๓๗)

๙. คนประสบความสำเร็จ

(ชีวิตที่ก้าวหน้าและสำเร็จ)

ผู้ที่ต้องการดำเนินชีวิตให้เจริญก้าวหน้าประสบความสำเร็จ ไม่ว่าจะในด้านการศึกษา หรืออาชีพการงานก็ตาม พึงปฏิบัติตามหลักต่อไปนี้

ก. หลักความเจริญ *ปฏิบัติตามหลักธรรม ที่จะนำชีวิตไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง ที่เรียกว่า* **จักร** *(ธรรมประดุจล้อทั้งสี่ที่นำรถไปสู่จุดหมาย)* ซึ่งมี ๔ ข้อ คือ

๑. *ปฏิรูปเทสวาสะ* **เลือกอยู่ถิ่นที่เหมาะ** คือ เลือกหาถิ่นที่อยู่ หรือแหล่งเล่าเรียนดำเนินชีวิตที่ดีซึ่งมีบุคคลและสิ่งแวดล้อมที่อำนวยแก่การศึกษา พัฒนาชีวิต การแสวงธรรมหาความรู้ การสร้างสรรค์ความดีงาม และความเจริญก้าวหน้า

๒. *สัปปุริสูปัสสยะ* **เสาะเสวนาคนดี** คือ รู้จักเสวนาคบหา หรือร่วมหมู่กับบุคคลผู้รู้ ผู้ทรงคุณ และผู้ที่จะเกื้อกูลแก่การแสวงธรรมหาความรู้ ความก้าวหน้างอกงาม และความเจริญโดยธรรม

๓. *อัตตสัมมาปณิธิ* **ตั้งตนไว้ถูกวิถี** คือ ดำรงตนมั่นอยู่ในธรรมและทางดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ตั้งเป้าหมายชีวิตและการงานให้ดีงามแน่ชัด และนำตนไปถูกทางสู่จุดหมาย แน่วแน่ มั่นคง ไม่พร่าสาย ไม่ไถลเชือนแช

๔. *ปุพเพกตปุญญตา* **มีทุนดีได้เตรียมไว้** ทุนดีส่วนหนึ่ง คือ ความมีสติปัญญา ความถนัด และร่างกายดี เป็นต้น ที่เป็นพื้นมาแต่เดิม และอีกส่วนหนึ่ง คือ อาศัยพื้นเดิมเท่าที่ตัวมีอยู่ รู้จักแก้ไขปรับปรุงตน ศึกษาหาความรู้ สร้างเสริมคุณสมบัติ ความดีงาม ฝึกฝนความชำนิชำนาญเตรียมไว้ก่อนแต่ต้น ซึ่งเมื่อมีเหตุต้องใช้ก็จะเป็นผู้พร้อมที่จะต้อนรับความสำเร็จ สามารถสร้างสรรค์ประโยชน์สุข และก้าวสู่ความเจริญยิ่งๆ ขึ้นไป

(องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๓๑/๔๑)

*ข. **หลักความสำเร็จ** ปฏิบัติตามหลักธรรม ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จแห่งกิจการนั้นๆ ที่เรียกว่า* **อิทธิบาท** *(ธรรมให้ถึงความสำเร็จ) ซึ่งมี ๔ ข้อ คือ*

๑. *ฉันทะ* **มีใจรัก** คือ พอใจจะทำสิ่งนั้น และทำด้วยใจรัก ต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดีแห่งกิจหรืองานที่ทำ มิใช่สักว่าทำพอให้เสร็จๆ หรือเพียงเพราะอยากได้รางวัลหรือผลกำไร

๒. *วิริยะ* **พากเพียรทำ** คือ ขยันหมั่นประกอบ หมั่นกระทำสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ท้อถอย ก้าวไปข้างหน้าจนกว่าจะสำเร็จ

๓. *จิตตะ* **เอาจิตฝักใฝ่** คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด ไม่ปล่อยจิตใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อยๆ เสมอๆ ทำกิจหรืองานนั้นอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ

๔. *วิมังสา* **ใช้ปัญญาสอบสวน** คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลยบกพร่องขัดข้องเป็นต้น ในสิ่งที่ทำนั้น โดยรู้จักทดลอง วางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุงเป็นต้น เพื่อจัดการและดำเนินงานนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป

ตัวอย่างเช่น ผู้ทำงานทั่วๆไป อาจจำสั้นๆ ว่า รักงาน สู้งาน ใส่ใจงาน และ ทำงานด้วยปัญญา

(ที.ปา. ๑๑/๒๓๑/๒๓๓)

*ค. **หลักเผล็ดโพธิญาณ** ดำเนินตามพระพุทธปฏิปทา ด้วยการปฏิบัติตามธรรม ๒ อย่างที่เป็นเหตุให้พระองค์บรรลุสัมโพธิญาณ เรียกว่า* **อุปัญญาตธรรม** *(ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติเห็นคุณประจักษ์กับพระองค์เอง) คือ*

๑. *อสนฺตุฏฺฐิตา กุสเลสุ ธมฺเมสุ* **ไม่สันโดษในกุศลธรรม** คือ ไม่รู้อิ่ม ไม่รู้พอในการสร้างสรรค์ความดีและสิ่งที่ดี

๒. *อปฺปฏิวาณิตา จ ปธานสฺมึ* **บำเพ็ญเพียรไม่ระย่อ** คือ เพียรพยายามก้าวหน้าเรื่อยไป ไม่ยอมถอยหลัง ไม่ยอมแพ้ ไม่ยอมท้อถอยต่ออุปสรรคและความเหน็ดเหนื่อยยากลำบาก

(ที.ปา. ๑๑/๒๒๗/๒๒๓)

๑๐. คนรู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพ
(ชีวิตที่เป็นหลักฐาน)

คนที่จะเรียกได้ว่า รู้จักหา รู้จักใช้ทรัพย์ หรือหาเงินเป็น ใช้เงินเป็น เป็นคนทำมาหากินที่ดี ตั้งตัวสร้างหลักฐานได้ และใช้ทรัพย์สมบัติให้เป็นประโยชน์ เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ทางเศรษฐกิจอย่างถูกต้อง ก็เพราะปฏิบัติตามหลักธรรมต่อไปนี้

ก. ขั้นหาและรักษาสมบัติ *ปฏิบัติตามหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน หรือหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น ที่เรียกว่า* **ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม*** *๔ ประการ*

๑. *อุฏฐานสัมปทา* **ถึงพร้อมด้วยความหมั่น** คือ ขยันหมั่นเพียร ในการปฏิบัติหน้าที่การงาน และการประกอบอาชีพที่สุจริต ฝึกฝนให้มีความชำนิชำนาญและรู้จริง รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจตรา หาวิธีการที่เหมาะที่ดี จัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี

๒. *อารักขสัมปทา* **ถึงพร้อมด้วยการรักษา** คือ รู้จักคุ้มครอง เก็บ รักษาโภคทรัพย์และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรมด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

๓. *กัลยาณมิตตตา* **คบหาคนดีเป็นมิตร** คือ รู้จักเสวนาคบหาคน ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย เลือกเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้น่าเคารพนับถือ และมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพการงาน

๔. *สมชีวิตา* **เลี้ยงชีวิตแต่พอดี** คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเป็นอยู่พอดีสมรายได้ มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่ายมีประหยัดเก็บไว้

(องฺ.อฏฺฐก. ๒๓/๑๔๔/๒๘๙)

---

*ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๔ หน้า ๖๘

ข. ขั้นแจงจัดสรรทรัพย์ *เมื่อหาทรัพย์มาได้แล้ว รู้จักจัดสรรทรัพย์นั้น โดยถือหลักการแบ่งทรัพย์เป็น ๔ ส่วน ที่เรียกว่า* **โภควิภาค ๔** *คือ*

- *เอเกน โภเค ภุญฺเชยฺย* ๑ ส่วน ใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรบำรุงเลี้ยง และทำประโยชน์
- *ทฺวีหิ กมฺมํ ปโยชเย* ๒ ส่วน ใช้เป็นทุนประกอบการงาน
- *จตุตฺถญฺจ นิธาเปยฺย* อีก ๑ ส่วน เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น

(ที.ปา. ๑๑/๑๙๗/๒๐๒)

ค. ขั้นจับจ่ายกินใช้ *พึงเข้าใจและคำนึงไว้เสมอว่า การที่เพียรพยายามแสวงหา รักษา และครอบครองโภคทรัพย์ไว้นั้น ก็เพื่อจะใช้ให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและคนอื่น ถ้าไม่ใช้ทรัพย์สมบัติให้เกิดคุณประโยชน์แล้ว การหาและการมีทรัพย์สมบัติก็ปราศจากคุณค่า หาความหมายใดๆ มิได้ ดังนั้น เมื่อมีทรัพย์หรือหาทรัพย์มาได้แล้ว พึงปฏิบัติต่อทรัพย์หนึ่งส่วนแรกในข้อ ข. ตามหลัก* **โภคาทิยะ** *(ประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคะ หรือเหตุผลที่อริยสาวกควรยึดถือ ในการที่จะมีหรือครอบครองทรัพย์สมบัติ) ๕ ประการ ดังพุทธพจน์ว่า*

อริยสาวกแสวงหาโภคทรัพย์มาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตน และโดยทางสุจริตชอบธรรมแล้ว

๑. เลี้ยงตัว เลี้ยงมารดาบิดา บุตร ภรรยา และคนในปกครองทั้งหลายให้เป็นสุข

๒. บำรุงมิตรสหาย และผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข

๓. ใช้ปกป้องรักษาสวัสดิภาพ ทำตนให้มั่นคงปลอดจากภยันตราย

๔. ทำพลี คือ สละเพื่อบำรุงและบูชา ๕ อย่าง

(๑) *ญาติพลี* สงเคราะห์ญาติ

(๒) *อติถิพลี* ต้อนรับแขก

(๓) *ปุพพเปตพลี* ทำบุญหรือสักการะอุทิศผู้ล่วงลับ

(๔) *ราชพลี* บำรุงราชการด้วยการเสียภาษีอากร เป็นต้น

(๕) *เทวตาพลี* ถวายเทวดา คือ ทำบุญอุทิศสิ่งที่เคารพบูชาตามความเชื่อถือ

๕. อุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ และเหล่าบรรพชิตผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ผู้ไม่ประมาทมัวเมา

เมื่อได้ใช้โภคทรัพย์ทำประโยชน์อย่างนี้แล้ว ถึงโภคะจะหมดสิ้นไป ก็สบายใจได้ว่า ได้ใช้โภคะนั้นให้เป็นประโยชน์ถูกต้องตามเหตุผลแล้ว ถึงโภคะเพิ่มขึ้น ก็สบายใจ เช่นเดียวกัน เป็นอันไม่ต้องเดือดร้อนใจในทั้งสองกรณี

(องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๔๑/๔๘)

การใช้จ่ายใน ๕ ข้อนี้ ท่านมุ่งแจกแจงรายการที่พึงจ่าย ให้รู้ว่าควรใช้ทรัพย์ทำอะไรบ้าง มิใช่หมายความว่าให้แบ่งส่วนเท่ากันไปทุกข้อ นอกจากนั้น ท่านมุ่งกล่าวเฉพาะรายการที่พึงจ่ายเป็นประจำสำหรับคนทั่วไป แต่ถ้าผู้ใดสามารถ ก็ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้มากขึ้นไปอีก ตามหลัก **สังคหวัตถุ** *(ในบทที่ ๔) เป็นต้น*

๑๑. คนครองเรือนที่เลิศล้ำ

(ชีวิตบ้านที่สมบูรณ์)

คนที่จะเรียกได้ว่าประสบความสำเร็จในการครองเรือน เป็นคฤหัสถ์หรือชาวบ้านที่ดี น่าเคารพนับถือเป็นแบบฉบับ ควรถือเป็นตัวอย่าง จะต้องวัดด้วยหลักเกณฑ์ ดังนี้

ก. มีความสุขสี่ประการ *คือ ความสุขอันชอบธรรมที่ผู้ครองเรือนควรมี หรือความสุขที่ชาวบ้านควรพยายามทำให้เกิดขึ้นแก่ตนอยู่เสมอ เรียกสั้นๆ ว่า* **สุขของคฤหัสถ์ (กามโภคีสุข) ๔** *คือ*

๑. *อัตถิสุข* **สุขเกิดจากความมีทรัพย์** คือ ความภูมิใจ เอิบอิ่มและอุ่นใจว่าตนมีโภคทรัพย์ ที่ได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตน และโดยทางชอบธรรม

๒. *โภคสุข* **สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์** คือ ความภูมิใจ เอิบอิ่มใจว่า ตนได้ใช้ทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบนั้น เลี้ยงตัว เลี้ยงครอบครัว เลี้ยงผู้ที่ควรเลี้ยง และบำเพ็ญคุณประโยชน์

๓. *อนณสุข* **สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้** คือ ความภูมิใจ เอิบอิ่มใจว่า ตนเป็นไท ไม่มีหนี้สินติดค้างใคร

๔. *อนวัชชสุข* **สุขเกิดจากความประพฤติไม่มีโทษ** คือ ความภูมิใจ เอิบอิ่มใจว่า ตนมีความประพฤติสุจริต ไม่บกพร่องเสียหาย ใครติเตียนไม่ได้ ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ*

บรรดาสุข ๔ อย่างนี้ อนวัชชสุขมีค่ามากที่สุด

(องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๖๒/๙๑)

---

*ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๕ หน้า ๖๘

***ข. เป็นชาวบ้านแบบฉบับ** คนครองเรือน แยกได้เป็นหลายประเภท จัดเป็นขั้น ๆ ได้ตั้งแต่ร้ายไปถึงดี และที่ดีก็มีหลายระดับ คฤหัสถ์ที่ดี น่าเคารพนับถือแท้จริง คือประเภทที่ ๑๐ ใน* **ชาวบ้าน ๑๐** *ประเภทต่อไปนี้*

กลุ่มที่ ๑ หาทรัพย์โดยทางไม่ชอบธรรม

๑. ได้ทรัพย์มาแล้ว ไม่เลี้ยงตนให้เป็นสุข ทั้งไม่เผื่อแผ่แบ่งปันและไม่ใช้ทรัพย์นั้นทำความดี *(เสียทั้ง ๓ ส่วน)*

๒. ได้ทรัพย์มาแล้ว เลี้ยงตนให้เป็นสุข แต่ไม่เผื่อแผ่แบ่งปันและไม่ใช้ทรัพย์นั้นทำความดี *(เสีย ๒ ส่วน ดี ๑ ส่วน)*

๓. ได้ทรัพย์มาแล้ว เลี้ยงตนให้เป็นสุขด้วย เผื่อแผ่แบ่งปันและใช้ทรัพย์นั้นทำความดีด้วย *(เสีย ๑ ส่วน ดี ๒ ส่วน)*

กลุ่มที่ ๒ หาชอบธรรมบ้าง ไม่ชอบธรรมบ้าง

๔. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๑ *(เสีย ๓ ดี ๑)*

๕. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๒ *(เสีย ๒ ดี ๒)*

๖. ได้ทรัพยมาแล้ว ทำอย่างข้อ ๓ *(เสีย ๑ ดี ๓)*

กลุ่มที่ ๓ หาโดยชอบธรรม

๗. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๑ *(เสีย ๒ ดี ๑)*

๘. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๒ *(เสีย ๑ ดี ๒)*

๙. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๓ แต่ยังติด ยังมัวเมา หมกมุ่น กินใช้ทรัพย์สมบัติ โดยไม่รู้เท่าทันเห็นโทษ ไม่มีปัญญาที่จะทำตนให้เป็นอิสระเป็นนายเหนือโภคทรัพย์ได้ *(เสีย ๑ ดี ๓)*

พวกพิเศษ ผู้ที่แสวงหาชอบธรรม และใช้อย่างมีสติสัมปชัญญะ มีจิตใจเป็นอิสระ มีลักษณะดังนี้

๑๐. แสวงหาทรัพย์โดยทางชอบธรรม; ได้มาแล้ว เลี้ยงตนให้เป็นสุข; เผื่อแผ่แบ่งปัน และใช้ทรัพย์นั้นทำความดี; ไม่ลุ่มหลง ไม่หมกมุ่นมัวเมา กินใช้ทรัพย์สมบัติโดยรู้เท่าทัน เห็นคุณโทษ ทางดีทางเสียของมัน มีปัญญา ทำตนให้เป็นอิสระหลุดพ้น เป็นนายเหนือโภคทรัพย์

ประเภทที่ ๑๐ นี้ พระพุทธเจ้าสรรเสริญว่าเป็นผู้เลิศ ประเสริฐ สูงสุด ควรชมทั้ง ๔ สถาน คือ เป็นคฤหัสถ์แบบฉบับที่น่าเคารพนับถือ

(องฺ.ทสก. ๒๔/๙๑/๑๘๘)

ค. กำกับชีวิตด้วยธรรมสี่** คือ ปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับการครองชีวิตของคฤหัสถ์ ที่เรียกว่า **ฆราวาสธรรม ๔ ประการ ดังนี้*

๑. *สัจจะ* **ความจริง** คือ ดำรงมั่นในสัจจะ ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พูดจริง ทำจริง จะทำอะไรก็ให้เป็นที่เชื่อถือไว้วางใจได้

๒. *ทมะ* **ฝึกตน** คือ บังคับควบคุมตนเองได้ รู้จักปรับตัว และแก้ไขปรับปรุงตนให้ก้าวหน้าดีงามยิ่งขึ้นอยู่เสมอ

๓. *ขันติ* **อดทน** คือ มุ่งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็งอดทน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย

๔. *จาคะ* **เสียสละ** คือ มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อ ชอบช่วยเหลือเกื้อกูล บำเพ็ญประโยชน์ สละโลภ ละทิฐิมานะได้ ร่วมงานกับคนอื่นได้ ไม่ใจแคบเห็นแก่ตัวหรือเอาแต่ใจตน

(ขุ.สุ. ๒๕/๓๑๑/๓๖๑)

***ง. รับผิดชอบชีวิตที่เกี่ยวข้อง** คือ มีความสัมพันธ์อันดีงามอบอุ่นเป็นสุขภายในครอบครัว ตลอดถึงญาติมิตร ผู้ร่วมงาน และคนที่พึ่งพาอาศัยอยู่ในปกครองทั้งหมด โดยทำหน้าที่มิใช่เพียงนำประโยชน์ทางวัตถุมาให้เขาอย่างเดียว แต่นำประโยชน์สุขทางจิตใจมาให้ด้วย โดยประพฤติตนเป็นตัวอย่างช่วยชักจูงให้คนในครอบครัวและผู้เกี่ยวข้องใกล้ชิดทั้งหลายเจริญงอกงามขึ้นด้วยคุณธรรมที่เรียกว่า **อารยวัฒิ** ทั้ง ๔ ดังต่อไปนี้*

๑. งอกงามด้วยศรัทธา คือ ให้มีความเชื่อความมั่นใจในพระรัตนตรัย และในการที่จะทำความดี มีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ

๒. งอกงามด้วยศีล คือ ให้มีความประพฤติดีงาม สุจริต รู้จักเลี้ยงชีวิต มีวินัย และมีกิริยามารยาทอันงาม

---

*ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๖ หน้า ๖๘

๓. **งอกงามด้วยสุตะ** คือ ให้มีความรู้จากการเล่าเรียนสดับฟัง โดยแนะนำหรือขวนขวายให้ศึกษาหาความรู้ที่จะฟื้นฟูปรับปรุงชีวิตจิตใจ

๔. **งอกงามด้วยจาคะ** คือ ให้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจต่อกัน และพอใจทำประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์

๕. **งอกงามด้วยปัญญา** คือ ให้มีความรู้คิด เข้าใจเหตุผล รู้ดี รู้ชั่ว รู้คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ มองสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง มีวิจารณญาณ รู้จักใช้ปัญญาพิจารณาเหตุปัจจัย แก้ไขปัญหา และจัดทำดำเนินการต่างๆ ให้ได้ผลดี

(องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๔๐/๔๗)

จ. ครองตนเป็นพลเมืองที่ดี *นำชีวิตและครอบครัวของตนไปสู่ความเจริญสงบสุข และเป็นพลเมืองที่สร้างสรรค์สังคม โดยประพฤติ ดังนี้*

๑. น *สาธารณทารสฺส* ไม่คบชู้สู่หาม้วหมกมุ่นในทางเพศ
๒. น *ภุญฺเช สาธุเมกโก* ไม่ใจแคบเสพสิ่งเลิศรสผู้เดียว
๓. น *เสเว โลกายติกํ* ไม่พร่ำเวลาถกถ้อยที่เลื่อนลอยไร้สาระ
๔. *สีลวา* ประพฤติดี มีวินัย ตั้งอยู่ในศีล ๕
๕. *วตฺตสมฺปนฺโน* ปฏิบัติกิจหน้าที่สม่ำเสมอโดยสมบูรณ์
๖. *อปฺปมตฺโต* ไม่ประมาท กระตือรือร้นทุกเวลา
๗. *วิจกฺขโณ* มีวิจารณญาณ ทำการโดยใช้ปัญญา
๘. *นิวาตวุตฺติ อตฺถทฺโธ* สุภาพ ไม่ดื้อกระด้าง ยินดีรับฟังผู้อื่น
๙. *สุรโต* เสงี่ยมงาม รักความประณีตสะอาดเรียบร้อย
๑๐. *สขิโล มุทุ* พูดจาน่าฟัง ทั้งใจกายก็อ่อนโยน ไม่หยาบคาย
๑๑. *สงฺคเหตา จ มิตฺตานํ* มีน้ำใจเอื้อสงเคราะห์ต่อมิตรสหาย
๑๒. *สํวิภาคี* เผื่อแผ่แบ่งปัน ช่วยเหลือคนทั่วไป
๑๓. *วิธานวา* รู้จักจัดการงานให้เรียบร้อยและได้ผลดี
๑๔. *ตปฺเปยฺย* บำรุงพระสงฆ์ทรงความรู้ ผู้ทรงศีลทรงธรรม
๑๕. *ธมฺมกาโม* ใคร่ธรรม รักความสุจริต

๑๖. *สุตาธโร* อ่านมากฟังมาก รู้วิชาของตนเชี่ยวชาญ

๑๗. *ปริปุจฉโก* ชอบสอบถามค้นคว้า ใฝ่หาความรู้ยิ่งขึ้นไป

(ขุ.ชา. ๒๘/๙๔๙/๓๓๒)

๑๒. คนไม่หลงโลก

(ชีวิตที่ไม่ถลำพลาด)

บุคคลที่ไม่ประมาทมัวเมาจนตกเป็นทาสของโลกและชีวิต อย่างที่เรียกได้ว่า หลงโลก เมาชีวิต ก็เพราะมีสติ รู้จักมอง รู้จักพิจารณา รู้จักวางตัววางใจต่อความจริงต่างๆ อันมีประจำอยู่กับโลกและชีวิตเป็นคติธรรมดา ดังนี้

ก. รู้ทันโลกธรรม *คือ รู้จักพิจารณา รู้เท่าทัน ตั้งสติให้ถูกต้องต่อสภาวะอันหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ในชีวิตที่อยู่ท่ามกลางโลก ซึ่งเรียกว่า* **โลกธรรม** *(ธรรมดาของโลกหรือความเป็นไปตามคติธรรมดา ซึ่งหมุนเวียนมาหาชาวโลก และชาวโลกก็หมุนเวียนตามมันไป) ๘ ประการ คือ*

ชื่นชม	*ขมขื่น*
๑. ได้ลาภ	***๒. เสื่อมลาภ***
๓. ได้ยศ	***๔. เสื่อมยศ***
๕. สรรเสริญ	***๖. นินทา***
๗. สุข	***๘. ทุกข์***

โลกธรรม ๘ นี้ จัดเป็น ๒ ฝ่าย คือ ที่ชื่นชมน่าปรารถนาน่าชอบใจคนทั่วไปอยากได้ เรียกว่า *อิฏฐารมณ์* พวกหนึ่ง ที่ขมขื่น ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าพอใจ คนทั่วไปเกลียดกลัว เรียกว่า *อนิฏฐารมณ์* พวกหนึ่ง แต่จะชอบใจอยากได้หรือไม่ก็ตาม โลกธรรมเหล่านี้ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้แก่ทุกคน ทั้งแก่ปุถุชนผู้ไม่มีการศึกษา และแก่อริยสาวกผู้มีการศึกษา จะแตกต่างกันก็แต่การวางใจและการปฏิบัติตนต่อสิ่งเหล่านี้ กล่าวคือ

๑. ปุถุชนผู้ไม่มีการศึกษา ไม่รู้จักฝึกอบรมตน ย่อมไม่เข้าใจ ไม่รู้เท่าทันตามความเป็นจริง ลุ่มหลงลืมตน ยินดียินร้าย คราวได้ก็หลงใหลมัวเมา

หรือลำพองจนเหลิงลอย คราวเสียก็หงอยละเหี่ยหมดกำลังหรือถึงกับคลุ้มคลั่งไป ปล่อยให้โลกธรรมเข้าครอบงำย่ำยีจิต ฟุบยุบเรื่อยไป ไม่พ้นจากทุกข์โศก

๒. ส่วนผู้มีการศึกษา เป็นอริยสาวก รู้จักพิจารณารู้เท่าทันตามความเป็นจริงว่า สิ่งเหล่านี้ไม่ว่าอย่างไรก็ตาม ที่เกิดขึ้นแก่ตน ล้วนไม่เที่ยง ไม่คงทน ไม่สมบูรณ์ มีความแปรปรวนได้เป็นธรรมดา จึงไม่หลงใหลมัวเมาเคลิ้มไปตามอิฏฐารมณ์ ไม่ขุ่นมัวหม่นหมองคลุ้มคลั่งไปในเพราะอนิฏฐารมณ์ มีสติดำรงอยู่ได้ วางตัววางใจพอดี ไม่เหลิงในสุขและไม่ถูกทุกข์ท่วมทับ

ยิ่งกว่านั้น อริยสาวกอาจใช้โลกธรรมเหล่านั้นให้เป็นประโยชน์ เช่น ใช้อนิฏฐารมณ์เป็นบทเรียน บททดสอบ หรือเป็นแบบฝึกหัดในการพัฒนาตน และใช้อิฏฐารมณ์เป็นโอกาสหรือเป็นอุปกรณ์ในการสร้างสรรค์ความดีงาม และบำเพ็ญคุณประโยชน์ให้ยิ่งขึ้นไป

(องฺ.อฏฺฐก. ๒๓/๙๖/๑๕๙)

***ข. ไม่มองข้ามเทวทูต** คือ รู้จักมอง รู้จักพิจารณาสภาวะที่ปรากฏอยู่เสมอในหมู่มนุษย์ อันเป็นสัญญาณเตือนใจให้ระลึกถึงคติธรรมดาของชีวิตที่ไม่ควรลุ่มหลงมัวเมา ซึ่งเรียกว่า **เทวทูต** (สื่อแจ้งข่าวของยมเทพ หรือตัวแทนของพญายม) ๕ อย่าง คือ*

๑. เด็กอ่อน ว่าคนเราทุกคนเกิดมา ก็อย่างนี้ เพียงเท่านี้

๒. คนแก่ ว่าทุกคน หากมีชีวิตอยู่ได้นาน ก็ต้องประสบภาวะเช่นนี้

๓. คนเจ็บ ว่าภาวะเช่นนี้ เราทุกคนอาจประสบได้ด้วยกันทั้งนั้น

๔. คนต้องโทษ ว่ากรรมชั่วนั้น ไม่ต้องพูดถึงตายไป แม้ในบัดนี้ก็มีผลเดือดร้อนเป็นทุกข์

๕. คนตาย ว่าภาวะเช่นนี้ เราทุกคนต้องได้พบ ไม่มีใครพ้น และกำหนดไม่ได้ว่า ที่ไหน เมื่อใด

มองเห็นสภาพเช่นนี้เมื่อใด เช่น เมื่อผ่านเข้าไปในสุสาน ทัณฑสถาน และโรงพยาบาลเป็นต้น ก็มิให้มีใจหดหู่หรือหวาดกลัว แต่ให้มีสติ รู้จัก

ใช้ปัญญาพิจารณา จะได้เกิดความสังเวช เร่งขวนขวายประกอบแต่กัลยาณ-กรรม คือ การกระทำที่ดีงาม ดำเนินชีวิตด้วยความไม่มัวเมา ไม่ประมาท

(ม.อุ. ๑๔/๕๐๗/๓๓๕)

ค. คำนึงสูตรแห่งชีวิต *แม้ไม่ใช่เวลาที่มองเห็นเทวทูต ก็ควรพิจารณาอยู่เสมอตามหลักที่เรียกว่า* **อภิณหปัจจเวกขณ์** *(สิ่งที่ทุกคน ไม่ว่าหญิง ไม่ว่าชาย ไม่ว่าชาวบ้าน ไม่ว่าชาววัด ควรหัดพิจารณาเนือง ๆ)* ซึ่งมีอยู่ ๕ ประการ คือ

๑. *ชราธัมมตา* **ควรพิจารณาเนืองๆ ว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้**

๒. *พยาธิธัมมตา* **ควรพิจารณาเนืองๆ ว่า เรามีความเจ็บป่วยไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บป่วยไปได้**

๓. *มรณธัมมตา* **ควรพิจารณาเนืองๆ ว่า เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้**

๔. *ปิยวินาภาวตา* **ควรพิจารณาเนืองๆ ว่า เราจักต้องประสบความพลัดพรากทั้งจากคนและของที่รักที่ชอบใจไปทั้งสิ้น**

๕. *กัมมัสสกตา* **ควรพิจารณาเนืองๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เราทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักต้องเป็นทายาทของกรรมนั้น**

เมื่อพิจารณาอยู่เสมออย่างนี้ ก็จะช่วยป้องกันความมัวเมา ในความเป็นหนุ่มสาว ในทรัพย์สมบัติ และในชีวิต เป็นต้น บรรเทาความลุ่มหลง ความถือมั่นยึดติด และป้องกันการทำความทุจริต ทำให้เร่งขวนขวายทำแต่สิ่งที่ดีงามเป็นประโยชน์

(องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๕๗/๘๑)

หมวดสาม

คนกับคน

☆ ⁜ ☆

๑๓. คนร่วมชีวิต

(คู่ครองที่ดี)

คู่ครองที่ดี ที่จะเป็นคู่ร่วมชีวิตกันได้ นอกจากกามคุณแล้ว ควรมีคุณสมบัติ และประพฤติตามข้อปฏิบัติ ดังนี้

ก. คู่สร้างคู่สม *มีหลักธรรมของคู่ชีวิต ที่จะทำให้คู่สมรสมีชีวิตสอดคล้องกลมกลืนกัน เป็นพื้นฐานอันมั่นคงที่จะทำให้อยู่ครองกันได้ยืดยาว เรียกว่า* **สมชีวิธรรม ๔** *ประการ คือ*

๑. *สมสัทธา* **มีศรัทธาสมกัน** เคารพนับถือในลัทธิศาสนา สิ่งเคารพบูชา แนวความคิดความเชื่อถือ หรือหลักการต่างๆ ตลอดจนแนวความสนใจอย่างเดียวกัน หนักแน่นเสมอกัน หรือปรับเข้าหากัน ลงกันได้

๒. *สมสีลา* **มีศีลสมกัน** มีความประพฤติ ศีลธรรม จรรยา มารยาท พื้นฐานการอบรม พอเหมาะสอดคล้อง ไปกันได้

๓. *สมจาคา* **มีจาคะสมกัน** มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความโอบอ้อมอารี ความมีใจกว้าง ความเสียสละ ความพร้อมที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น พอกลมกลืนกัน ไม่ขัดแย้งบีบคั้นกัน

๔. *สมปัญญา* **มีปัญญาสมกัน** รู้เหตุรู้ผล เข้าใจกัน อย่างน้อยพูดกันรู้เรื่อง

(องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๕๕/๘๐)

ข. คู่ชื่นชมคู่ระกำ *หรือ คู่บุญคู่กรรม คือ คู่ครองที่มีคุณธรรม ลักษณะนิสัย ความประพฤติปฏิบัติ การแสดงออกต่อกัน ที่ทำให้เกื้อกูลกันหรือถูกกัน ก็มี ต้องยอมทนกันหรืออยู่กันอย่างขมขื่น ก็มี ในกรณีนี้ ท่านแสดง* **ภรรยา**

ประเภทต่างๆ ไว้ ๗ ประเภท คือ

๑. *วธกาภริยา* **ภรรยาเยี่ยงเพชฌฆาต** คือ ภรรยาที่มิได้อยู่กินด้วยความพอใจ ดูหมิ่น และคิดทำลายสามี

๒. *โจรีภริยา* **ภรรยาเยี่ยงโจร** คือ ภรรยาชนิดที่ล้างผลาญทรัพย์สมบัติ

๓. *อัยยาภริยา* **ภรรยาเยี่ยงนาย** คือ ภรรยาที่เกียจคร้าน ไม่ใส่ใจการงาน ปากร้าย หยาบคาย ชอบข่มสามี

๔. *มาตาภริยา* **ภรรยาเยี่ยงมารดา** คือ ภรรยาที่หวังดีเสมอ คอยห่วงใย เอาใจใส่ สามีหาทรัพย์มาได้ก็เอาใจใส่คอยประหยัดรักษา

๕. *ภคินีภริยา* **ภรรยาเยี่ยงน้องสาว** คือ ภรรยาผู้เคารพรักสามี ดังน้องรักพี่ มีใจอ่อนโยน รู้จักเกรงใจ มักคล้อยตามสามี

๖. *สขีภริยา* **ภรรยาเยี่ยงสหาย** คือ ภรรยาที่เป็นเหมือนเพื่อน มีจิตภักดี เวลาพบสามีก็ร่าเริงยินดี วางตัวดี ประพฤติดี มีกิริยามารยาทงาม เป็นคู่คิดคู่ใจ

๗. *ทาสีภริยา* **ภรรยาเยี่ยงนางทาสี** คือ ภรรยาที่ยอมอยู่ใต้อำนาจสามี ถูกสามีตะคอกตบตี ก็อดทน ไม่แสดงความโกรธตอบ

(องฺ.สตฺตก. ๒๓/๖๐/๙๒)

ท่านสอนให้ภรรยาสำรวจตนว่า ที่เป็นอยู่ ตนเป็นภรรยาประเภทไหน ถ้าจะให้ดี ควรเป็นภรรยาประเภทใด สำหรับชายอาจใช้เป็นหลักสำรวจอุปนิสัยของตนว่าควรแก่หญิงประเภทใดเป็นคู่ครอง และสำรวจหญิงที่จะเป็นคู่ครองว่าเหมาะกับอุปนิสัยตนหรือไม่

แม้สามีก็ย่อมมีหลายประเภท พึงเทียบเอาจากภรรยาประเภทต่างๆ เหล่านั้น

ค. คู่ศีลธรรมคู่ความดี *เอาหลักธรรมสำหรับการครองเรือน คือ* **ฆราวาสธรรม*** *๔ ประการมาใช้ต่อกันในบ้านด้วย ดังนี้*

---

*ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๖ หน้า ๖๘

๑. *สัจจะ* **ความจริง** คือ ซื่อสัตย์ต่อกัน ทั้งจริงใจ จริงวาจา และจริงในการกระทำ

๒. *ทมะ* **ฝึกตน** คือ รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดดัดนิสัย แก้ไขข้อบกพร่องข้อขัดแย้ง ปรับตัวปรับใจเข้าหากัน และปรับปรุงตนให้ดีงามยิ่งขึ้นไป

๓. *ขันติ* **อดทน** คือ มีจิตใจเข้มแข็งหนักแน่น ไม่วู่วาม ทนต่อความล่วงล้ำก้ำเกินกัน และร่วมกันอดทนต่อความเหนื่อยยากลำบากตรากตรำ ฝ่าฟันอุปสรรคไปด้วยกัน

๔. *จาคะ* **เสียสละ** คือ มีน้ำใจ สามารถเสียสละความสุขสำราญความพอใจส่วนตนเพื่อคู่ครองได้ เช่น อดหลับอดนอนพยาบาลกันในยามเจ็บไข้เป็นต้น ตลอดจนมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อญาติมิตรสหายของคู่ครองไม่ใจแคบ

(สํ.ส. ๑๕/๘๔๕/๓๑๖)

ง. คู่ถูกหน้าที่ต่อกัน** สงเคราะห์ อนุเคราะห์กัน ตามหลักปฏิบัติในทิศ ๖ ข้อที่ว่าด้วย* **ทิศเบื้องหลัง *คือ*

สามีปฏิบัติต่อภรรยา โดย

๑. ยกย่องให้เกียรติสมฐานะที่เป็นภรรยา

๒. ไม่ดูหมิ่น

๓. ไม่นอกใจ

๔. มอบความเป็นใหญ่ในงานบ้าน

๕. หาเครื่องแต่งตัวมาให้เป็นของขวัญตามโอกาส

ภรรยาอนุเคราะห์สามี โดย

๑. จัดงานบ้านให้เรียบร้อย

๒. สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี

๓. ไม่นอกใจ

๔. รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้

---

*ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๖๙

๕. ขยัน ช่างจัดช่างทำ เอางานทุกอย่าง

(ที.ปา. ๑๑/๒๐๑/๒๐๔)

จ. พ่อบ้านเห็นใจภรรยา *สตรีมีความทุกข์จำเพาะตัวอีกส่วนหนึ่ง ต่างหากจากผู้ชาย ซึ่งสามีพึงเข้าใจ และพึงปฏิบัติด้วยความเอาใจใส่ เห็นอกเห็นใจ คือ*

๑. ผู้หญิงต้องจากหมู่ญาติมาอยู่กับตระกูลของสามีทั้งที่ยังเป็นเด็กสาว สามีควรให้ความอบอุ่นใจ

๒. ผู้หญิงมีระดู ซึ่งบางคราวก่อปัญหาให้เกิดความแปรปรวนทั้งใจกาย ฝ่ายชายควรเข้าใจ

๓. ผู้หญิงมีครรภ์ซึ่งยามนั้นต้องการความเอาใจใส่บำรุงกายใจเป็นพิเศษ

๔. ผู้หญิงคลอดบุตร ซึ่งเป็นคราวเจ็บปวดทุกข์แสนสาหัส และเสี่ยงชีวิตมาก สามีควรใส่ใจเหมือนเป็นทุกข์ของตน

๕. ผู้หญิงต้องคอยปรนเปรอเอาใจฝ่ายชาย ฝ่ายชายไม่ควรเอาแต่ใจตัว พึงซาบซึ้งในความเอื้อเฟื้อและมีน้ำใจตอบแทน

(นัย สํ.สฬ. ๑๘/๔๖๒/๒๙๗)

๑๔. คนรับผิดชอบตระกูล

(หัวหน้าครอบครัวที่ดี)

ผู้ที่เป็นหัวหน้าครอบครัว นอกจากปฏิบัติตามหลักธรรมอื่นๆ ที่กล่าวมาข้างต้น เช่น เป็นคนที่รู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพเป็นต้นแล้ว พึงปฏิบัติตามหลักธรรมเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อวงศ์ตระกูลบางอย่าง ต่อไปนี้

ก. รักษาตระกูลให้คงอยู่ *โดยปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับดำรงความมั่งคั่งของตระกูลให้ยั่งยืน หรือเหตุที่ทำให้ตระกูลมั่งคั่งตั้งอยู่ได้นาน เรียกว่า* **กุลจิรัฏฐิติธรรม ๔** *อย่าง คือ*

๑. *นัฏฐคเวสนา* ของหายของหมด รู้จักหามาไว้

๒. *ชิณณปฏิสังขรณา* ของเก่าของชำรุด รู้จักบูรณะซ่อมแซม

๓. *ปริมิตปานโภชนา* รู้จักประมาณในการกิน การใช้

๔. *อธิปัจจสีลวันตสถาปนา* ตั้งหญิงหรือชายมีศีลธรรมเป็นพ่อบ้านแม่เรือน

(องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๒๕๙/๓๓๗)

ข. บูชาคนที่เหมือนไฟ *บุคคลต่อไปนี้เปรียบเหมือนไฟ ถ้าปฏิบัติถูกต้องย่อมเกิดคุณมาก แต่ถ้าปฏิบัติผิดอาจเกิดโทษร้ายแรง เป็นเหมือนไฟเผาผลาญตัว จึงควรปฏิบัติดุจพวกนับถือการบูชาไฟในสมัยโบราณ บำเรอไฟที่ตนบูชาด้วยความเอาใจใส่ระมัดระวังตั้งใจทำให้ถูกต้อง เพราะมีความเคารพยำเกรง เรียกว่า* **อัคคิปาริจริยา** *(ไฟที่ควรบำรุง หรือบุคคลที่ควรบูชาด้วยการใส่ใจบำรุงเลี้ยง และให้ความเคารพนับถือตามควรแก่ฐานะ ดุจไฟบูชาของผู้บูชาไฟ) มี ๓ อย่าง คือ*

๑. *อาหุไนยัคคิ* **ไฟที่ควรแก่ของคำนับ** ได้แก่บิดามารดา

๒. คหปตัคคิ **ไฟประจำตัวเจ้าบ้าน** ได้แก่บุตร ภรรยา และคนในปกครอง

๓. *ทักขิไณยัคคิ* **ไฟทักขิไณย** ได้แก่บรรพชิต หรือพระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงศีล

ซึ่งทำหน้าที่สั่งสอน ผดุงธรรม ที่ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ไม่ประมาทมัวเมา

(ที.ปา. ๑๑/๒๒๘/๒๒๙)

ค. ใส่ใจบุตรธิดา *ในฐานะที่เป็นบิดามารดา พึงรู้จัก* **บุตร ๓** *ประเภท และให้การศึกษาอบรมให้เป็นบุตรชนิดที่ดีที่สุด คือ*

๑. *อภิชาตบุตร* **บุตรที่ยิ่งกว่าบิดามารดา** ดีเลิศกว่าพ่อแม่

๒. *อนุชาตบุตร* **บุตรที่ตามเยี่ยงบิดามารดา** เสมอด้วยพ่อแม่

๓. *อวชาตบุตร* **บุตรที่ต่ำลงกว่าบิดามารดา** เสื่อมทรามทำลายวงศ์ตระกูล

(ขุ.อิติ. ๒๕/๒๕๒/๒๗๙)

ง. ทำหน้าที่ผู้มาก่อน *คือ พึงอนุเคราะห์บุตรธิดาตามหลักปฏิบัติในฐานะที่บิดามารดาเป็นเสมือน* ***ทิศเบื้องหน้า**** *ดังนี้*

๑. ห้ามปรามป้องกันจากความชั่ว

๒. ดูแลฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในความดี

๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา

๔. เป็นธุระในเรื่องจะมีคู่ครองที่สมควร

๕. มอบทรัพย์สมบัติให้เมื่อถึงโอกาส

(ที.ปา. ๑๑/๑๙๘/๒๐๒)

จ. เป็นราษฎรที่มีคุณภาพ *ครอบครัวเป็นหน่วยสังคมพื้นฐาน ที่จะเป็นส่วนประกอบช่วยให้ประเทศชาติเจริญรุ่งเรืองมั่นคง ดังนั้น หัวหน้าครอบครัวที่ดี พึงเป็นราษฎรที่ดีของรัฐด้วย โดยครองตนเป็นพลเมืองที่ดี ตามหลักปฏิบัติในบทที่ ๑๑ ข้อ จ.*

---

*ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๖๙

๑๕. คนสืบตระกูล

(ทายาทที่ดี)

ผู้เป็นทายาท นอกจากจะรับทรัพย์สมบัติและวงศ์ตระกูลมารักษาสืบต่อแล้ว จะต้องรับเอาหน้าที่และคุณธรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการรักษาวงศ์ตระกูล มาปฏิบัติสืบต่อไปด้วย แต่ในเบื้องต้น ในฐานะที่เป็นทายาทที่ดีพึงปฏิบัติตามหลักธรรมต่อไปนี้

*ก. **เปิดประตูสู่ความเจริญก้าวหน้า** ดำเนินตามหลักธรรมที่เป็นทวารแห่งประโยชน์สุข หรือข้อปฏิบัติที่เป็นดุจประตูชัยอันเปิดออกไปสู่ความเจริญก้าวหน้าของชีวิต ที่เรียกว่า* **วัฒนมุข ๖*** *ประการ ต่อไปนี้*

๑. *อาโรคยะ* **รักษาสุขภาพดี** มีลาภอันประเสริฐ คือความไร้โรคทั้งจิตและกาย

๒. *ศีล* **มีระเบียบวินัย** ประพฤติดีมีมรรยาทงาม ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม

๓. *พุทธานุมัต* **ได้คนดีเป็นแบบอย่าง** ศึกษาเยี่ยงนิยมแบบอย่างของมหาบุรุษพุทธชน

๔. *สุตะ* **ตั้งใจเรียนให้รู้จริง** เล่าเรียนค้นคว้าให้รู้เชี่ยวชาญ ใฝ่สดับเหตุการณ์ให้รู้เท่าทัน

๕. *ธรรมานุวัติ* **ทำแต่สิ่งที่ถูกต้องดีงาม** ดำรงมั่นในสุจริต ทั้งชีวิตและงานดำเนินตามธรรม

๖. *อลีนตา* **มีความขยันหมั่นเพียร** มีกำลังใจแข็งกล้า ไม่ท้อถอยเฉื่อยชาเพียรก้าวหน้าเรื่อยไป

(ขุ.ชา. ๒๗/๘๔/๒๗)

---

*ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๗ หน้า ๖๘

ข. ปิดช่องทางที่เข้ามาของความเสื่อม *หลีกเว้นความประพฤติที่เป็นช่องทางของความเสื่อมความพินาศ ซึ่งจะเป็นเหตุให้โภคทรัพย์ย่อยยับไป ที่เรียกว่า* **อบายมุข ๖** *ประการ คือ*

๑. ติดสุรายาเมา ซึ่งมีโทษ ๖

๑. ทรัพย์หมดไป ๆ เห็นชัด ๆ

๒. ก่อการทะเลาะวิวาท

๓. ทำลายสุขภาพ

๔. เสื่อมเกียรติเสียชื่อเสียง

๕. ทำให้แสดงด้าน ไม่รู้จักอาย

๖. ทอนกำลังปัญญา

๒. เอาแต่เที่ยวกลางคืน ซึ่งมีโทษ ๖

๑. เป็นการไม่รักษาตัว

๒. เป็นการไม่รักษาลูกเมีย

๓. เป็นการไม่รักษาทรัพย์สมบัติ

๔. เป็นที่ระแวงสงสัย

๕. เป็นเป้าให้เขาใส่ความหรือข่าวลือ

๖. เป็นทางมาของเรื่องเดือดร้อนเป็นอันมาก

๓. จ้องจะดูการเล่น ซึ่งมีโทษ ทำให้การงานเสื่อมเสีย เพราะใจกังวลคอยคิดจ้อง และเสียเวลาเมื่อไปดูสิ่งนั้นๆ เช่น เต้นรำที่ไหน ขับร้อง ดนตรีที่ไหน ไปที่นั่น

๔. ไม่เว้นการพนัน ซึ่งมีโทษ ๖

๑. เมื่อชนะ ย่อมก่อเวร

๒. เมื่อแพ้ ก็เสียดายทรัพย์ที่เสียไป

๓. ทรัพย์หมดไป ๆ เห็นชัด ๆ

๔. เข้าที่ประชุม เขาไม่เชื่อถือถ้อยคำ

๕. เป็นที่หมิ่นประมาทของเพื่อนฝูง

๖. ไม่เป็นที่พึงประสงค์ของผู้จะหาคู่ครองให้ลูกของเขา เพราะเห็นว่าจะเลี้ยงลูกเมียไม่ไหว

๔. มั่วสุมมิตรชั่ว ซึ่งมีโทษทำให้กลายไปเป็นคนชั่วอย่างคนที่ตนคบ ทั้ง ๖ ประเภท คือ ได้เพื่อนที่ชักนำให้กลายเป็นนักการพนัน นักเลงผู้หญิง นักเลงเหล้า นักลวงของปลอม นักหลอกนักต้ม และนักเลงหัวไม้

๖. มัวแต่เกียจคร้าน ซึ่งมีโทษ ทำให้ยกเหตุต่างๆ เป็นข้ออ้าง ผัดเพี้ยนไม่ทำการงาน โภคะใหม่ก็ไม่เกิด โภคะที่มีอยู่ก็หมดสิ้นไป คือ ให้อ้างไปทั้ง ๖ กรณี ว่า หนาวนัก ร้อนนัก เย็นไปแล้ว ยังเช้านัก หิวนัก อิ่มนัก แล้วไม่ทำการงาน

(ที.ปา. ๑๑/๑๗๙/๑๙๖)

ค. เชื่อมสายสัมพันธ์กับบุรพการี *คือ ในฐานะที่เป็นบุตรธิดา พึงเคารพบิดามารดา ผู้เปรียบเสมือน* **ทิศเบื้องหน้า*** *ดังนี้*

๑. ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ

๒. ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน

๓. ดำรงวงศ์สกุล

๔. ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท

๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

(ที.ปา. ๑๑/๑๙๙/๒๐๒)

ง. มีหลักประกันของชีวิตที่พัฒนา *พระพุทธเจ้าตรัสว่า ลูกๆ คือเด็กทั้งหลายเป็นฐานรองรับมนุษยชาติ ลูกในครอบครัวคือเด็กในสังคม ควรได้รับการฝึกอบรมให้เป็นผู้มีคุณสมบัติที่เป็นต้นทุนในตัว ซึ่งจะทำให้พร้อมที่จะก้าวหน้าไปในการศึกษาพัฒนาชีวิตของตน และเป็นสมาชิกที่มีคุณค่าของสังคม ด้วยการปลูกฝังคุณสมบัติที่เรียกว่า แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดีงาม หรือ* **รุ่งอรุณของการศึกษา** *๗ ประการ ดังนี้*

---

*ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๖๙

๑. แสวงแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี

๒. มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต

๓. มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์

๔. มุ่งมั่นฝึกตนจนเต็มสุดภาวะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้

๕. ยึดถือหลักเหตุปัจจัยมองอะไรๆ ตามเหตุและผล

๖. ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท

๗. ฉลาดคิดแยบคายให้ได้ประโยชน์และความจริง

ดูคำอธิบายใน **หมวดนำ** *คนกับความเป็นคน* **๑. คนผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ**

๑๖. คนที่จะคบหา
(มิตรแท้–มิตรเทียม)

การคบเพื่อนเป็นสิ่งสำคัญ มีผลต่อความเจริญก้าวหน้าและความเสื่อมของชีวิตอย่างมาก จึงควรทราบหลักธรรมเกี่ยวกับเรื่องมิตรที่เป็นข้อสำคัญๆ ไว้ ในที่นี้จะแสดงเรื่องคนที่ควรคบ คนที่ไม่ควรคบ และหลักปฏิบัติต่อกันระหว่างมิตรสหาย ดังต่อไปนี้

***ก. มิตรเทียม** พึงรู้จักมิตรเทียม หรือศัตรูผู้มาในร่างของมิตร* **(มิตรปฏิรูปก์)** *๔ ประเภท ดังนี้*

๑. คนปอกลอก ขนเอาของเพื่อนไปถ่ายเดียว *(หรชน*)* มีลักษณะ ๔

๑. คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว

๒. ยอมเสียน้อย โดยหวังจะเอาให้มาก

๓. ตัวมีภัย จึงมาช่วยทำกิจของเพื่อน

๔. คบเพื่อน เพราะเห็นแก่ประโยชน์

๒. คนดีแต่พูด *(วจีบรม)* มีลักษณะ ๔

๑. ดีแต่ยกของหมดแล้วมาปราศรัย

๒. ดีแต่อ้างของยังไม่มีมาปราศรัย

๓. สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่หาประโยชน์มิได้

๔. เมื่อเพื่อนมีกิจ อ้างแต่เหตุขัดข้อง

๓. คนหัวประจบ *(อนุปิยภาณี)* มีลักษณะ ๔

๑. จะทำชั่วก็เออออ

๒. จะทำดีก็เออออ

๓. ต่อหน้าสรรเสริญ

๔. ลับหลังนินทา

---

*ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๙ หน้า ๖๙

๔. คนชวนฉิบหาย *(อปายสหาย)* มีลักษณะ ๔
๑. คอยเป็นเพื่อนดื่มน้ำเมา
๒. คอยเป็นเพื่อนเที่ยวกลางคืน
๓. คอยเป็นเพื่อนเที่ยวดูการละเล่น
๔. คอยเป็นเพื่อนไปเล่นการพนัน

ข. มิตรแท้ *พึงรู้จักมิตรแท้ หรือมิตรด้วยใจจริง* **(สุหทมิตร)** ๔ *ประเภท ดังนี้*

๑. มิตรอุปการะ *(อุปการก์)* มีลักษณะ ๔
๑. เพื่อนประมาท ช่วยรักษาเพื่อน
๒. เพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สินของเพื่อน
๓. เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งพำนักได้
๔. มีกิจจำเป็น ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก

๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ *(สมานสุขทุกข์)* มีลักษณะ ๔
๑. บอกความลับแก่เพื่อน
๒. รักษาความลับของเพื่อน
๓. มีภัยอันตรายไม่ละทิ้ง
๔. แม้ชีวิตก็สละให้ได้

๓. มิตรแนะนำประโยชน์ *(อัตถักขายี)* มีลักษณะ ๔
๑. จะทำชั่วเสียหาย คอยห้ามปรามไว้
๒. แนะนำสนับสนุนให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ไม่เคยได้รู้ได้ฟัง
๔. บอกทางสุขทางสวรรค์ให้

๔. มิตรมีใจรัก *(อนุกัมปี*)* มีลักษณะ ๔
๑. เพื่อนมีทุกข์ พลอยไม่สบายใจ (ทุกข์ ทุกข์ด้วย)
๒. เพื่อนมีสุข พลอยแช่มชื่นยินดี (สุข สุขด้วย)
๓. เขาติเตียนเพื่อน ช่วยยับยั้งแก้ให้
๔. เขาสรรเสริญเพื่อน ช่วยพูดเสริมสนับสนุน

(ที.ปา. ๑๑/๑๙๒/๒๐๑)

---

*ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๐ หน้า ๖๙

ค. มิตรต่อมิตร พึงสงเคราะห์อนุเคราะห์กัน ตามหลักปฏิบัติในฐานะที่เป็นเสมือน **ทิศเบื้องซ้าย*** *ดังนี้*

พึงปฏิบัติต่อมิตรสหาย *ดังนี้*

๑ เผื่อแผ่แบ่งปัน

๒. พูดจามีน้ำใจ

๓. ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๔. มีตนเสมอ ร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย

๕. ซื่อสัตย์จริงใจ

มิตรสหายอนุเคราะห์ตอบ *ดังนี้*

๑. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาป้องกัน

๒. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อน

๓. ในคราวมีภัย เป็นที่พึ่งได้

๔. ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก

๕. นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร

(ที.ปา. ๑๑/๒๐๒/๒๐๔)

---

*ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๖๙

๑๗. คนงาน-นายงาน

(ลูกจ้าง–นายจ้าง)

คนที่มาทำกิจการงานร่วมกัน ในฐานะลูกจ้างฝ่ายหนึ่ง และนายจ้างฝ่ายหนึ่ง ควรปฏิบัติต่อกันให้ถูกต้องตามหน้าที่ เพื่อความสัมพันธ์อันดีต่อกัน และเพื่อให้งานได้ผลดี โดยทำตามหลักปฏิบัติในทิศ ๖ ข้อที่ว่าด้วย **ทิศเบื้องล่าง*** *ดังนี้*

***ก. นายจ้าง** พึงบำรุงคนรับใช้และคนงาน ดังนี้*

๑. จัดงานให้ทำ ตามความเหมาะสมกับกำลัง เพศ วัย ความสามารถ

๒. ให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งานและความเป็นอยู่

๓. จัดสวัสดิการดี มีช่วยรักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้ เป็นต้น

๔. มีอะไรได้พิเศษมา ก็แบ่งปันให้

๕. ให้มีวันหยุด และพักผ่อนหย่อนใจ ตามโอกาสอันควร

***ข. คนรับใช้และคนงาน** มีน้ำใจช่วยเหลือนาย ดังนี้*

๑. เริ่มทำงานก่อน

๒. เลิกงานทีหลัง

๓. เอาแต่ของที่นายให้

๔. ทำการงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น

๕. นำความดีของนายงานและกิจการไปเผยแพร่

(ที.ปา. ๑๑/๒๐๓/๒๐๕)

---

*ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๖๙

หมวดสี่

คนกับมรรคา

☆✻☆

๑๘. คนผู้สั่งสอนหรือให้การศึกษา

(ครู อาจารย์ หรือผู้แสดงธรรม)

ผู้ทำหน้าที่สั่งสอน ให้การศึกษาแก่ผู้อื่น โดยเฉพาะครู อาจารย์ พึงประกอบด้วยคุณสมบัติ และประพฤติตามหลักปฏิบัติ ดังนี้

ก. เป็นกัลยาณมิตร *คือ ประกอบด้วยองค์คุณของกัลยาณมิตร หรือ* **กัลยาณมิตรธรรม ๗** *ประการ ดังนี้*

๑. *ปิโย* **น่ารัก** คือ มีเมตตากรุณา ใส่ใจคนและประโยชน์สุขของเขา เข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเอง ชวนใจผู้เรียนให้อยากเข้าไปปรึกษาไต่ถาม

๒. *ครุ* **น่าเคารพ** คือ เป็นผู้หนักแน่น ถือหลักการเป็นสำคัญ และมีความประพฤติสมควรแก่ฐานะ ทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย

๓. *ภาวนีโย* **น่าเจริญใจ** คือ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริง และเป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตนอยู่เสมอ เป็นที่น่ายกย่องควรเอาอย่าง ทำให้ศิษย์เอ่ยอ้างและรำลึกถึงด้วยความซาบซึ้ง มั่นใจ และภาคภูมิใจ

๔. *วตฺตา* **รู้จักพูดให้ได้ผล** คือ รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไรอย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี

๕. *วจนกฺขโม* **อดทนต่อถ้อยคำ** คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาซักถามแม้จุกจิก ตลอดจนคำล่วงเกินและคำตักเตือนวิพากษ์วิจารณ์ต่างๆ อดทนฟังได้ ไม่เบื่อหน่าย ไม่เสียอารมณ์*

---

*ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๑ หน้า ๖๙

๖. *คมฺภีรญฺจ กถํ กตฺตา* **แถลงเรื่องล้ำลึกได้** คือ กล่าวชี้แจงเรื่องต่าง ๆ ที่ยุ่งยากลึกซึ้งให้เข้าใจได้ และสอนศิษย์ให้ได้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

๗. *โน จฏฺฐาเน นิโยชเย* **ไม่ชักนำในอฐาน** คือ ไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย หรือเรื่องเหลวไหลไม่สมควร

(องฺ.สตฺตก. ๒๓/๓๔/๓๓)

ข. ตั้งใจประสิทธิ์ความรู้ *โดยตั้งตนอยู่ในธรรมของผู้แสดงธรรม ที่เรียกว่า* **ธรรมเทศกธรรม ๕** *ประการ คือ*

๑. *อนุปุพพิกถา* **สอนให้มีขั้นตอนถูกลำดับ** คือ แสดงหลักธรรม หรือเนื้อหาตามลำดับความง่ายยากลุ่มลึก มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ

๒. *ปริยายทัสสาวี* **จับจุดสำคัญมาขยายให้เข้าใจเหตุผล** คือ ชี้แจง ยกเหตุผลมาแสดง ให้เข้าใจชัดในแต่ละแง่แต่ละประเด็น อธิบายยักเยื้องไปต่าง ๆ ให้มองเห็นกระจ่างตามแนวเหตุผล

๓. *อนุทยตา* **ตั้งจิตเมตตาสอนด้วยความปรารถนาดี** คือ สอนเขาด้วยจิตเมตตา มุ่งจะให้เป็นประโยชน์แก่ผู้รับคำสอน

๔. *อนามิสันดร* **ไม่มีจิตเพ่งเล็งมุ่งเห็นแก่อามิส** คือ สอนเขามิใช่มุ่งที่ตนจะได้ลาภ สินจ้าง หรือผลประโยชน์ตอบแทน

๕. *อนุปหัจจ์** **วางจิตตรงไม่กระทบตนและผู้อื่น** คือ สอนตามหลักตามเนื้อหา มุ่งแสดงอรรถ แสดงธรรม ไม่ยกตน ไม่เสียดสีข่มขี่ผู้อื่น

(องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๑๕๙/๒๐๕)

ค. มีลีลาครูครบทั้งสี่ *ครูที่สามารถมีลีลาของนักสอน ดังนี้*

๑. *สันทัสสนา* **ชี้ให้ชัด** จะสอนอะไร ก็ชี้แจงแสดงเหตุผล แยกแยะอธิบายให้ผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง ดังจูงมือไปดูเห็นกับตา

๒. *สมาทปนา* **ชวนให้ปฏิบัติ** คือ สิ่งใดควรทำ ก็บรรยายให้มองเห็นความสำคัญ และซาบซึ้งในคุณค่า เห็นสมจริง จนผู้ฟังยอมรับ อยากลงมือทำ หรือนำไปปฏิบัติ

---

*ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๒ หน้า ๖๙

๓. *สมุตเตชนา* **เร้าให้กล้า** คือ ปลุกใจให้คึกคัก เกิดความกระตือรือร้น มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จ ไม่กลัวเหน็ดเหนื่อยหรือยากลำบาก

๔. *สัมปหังสนา* **ปลุกให้ร่าเริง** คือ ทำบรรยากาศให้สนุกสดชื่น แจ่มใส เบิกบานใจ ให้ผู้ฟังแช่มชื่น มีความหวัง มองเห็นผลดีและทางสำเร็จ

จำง่ายๆ ว่า สอนให้ แจ่มแจ้ง จูงใจ แกล้วกล้า ร่าเริง

(เช่น ที.สี. ๙/๑๙๘/๑๖๑)

ง. มีหลักตรวจสอบสาม *เมื่อพูดอย่างรวบรัดที่สุด ครูอาจตรวจสอบตนเองด้วยลักษณะการสอนของพระบรมครู ๓ ประการ คือ*

๑. สอนด้วยความรู้จริง รู้จริง ทำได้จริง จึงสอนเขา

๒. สอนอย่างมีเหตุผล ให้เขาพิจารณาเข้าใจแจ้งด้วยปัญญาของเขาเอง

๓. สอนให้ได้ผลจริง สำเร็จความมุ่งหมายของเรื่องที่สอนนั้นๆ เช่น ให้เข้าใจได้จริง เห็นความจริง ทำได้จริง นำไปปฏิบัติได้ผลจริง เป็นต้น

(องฺ.ติก. ๒๐/๕๖๕/๓๕๖)

จ. ทำหน้าที่ครูต่อศิษย์ *คือ ปฏิบัติต่อศิษย์ โดยอนุเคราะห์ตามหลักธรรมเสมือนเป็น* **ทิศเบื้องขวา*** *ดังนี้*

๑. แนะนำฝึกอบรมให้เป็นคนดี

๒. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง

๓. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง

๔. ส่งเสริมยกย่องความดีงามความสามารถให้ปรากฏ

๕. สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิศ คือ สอนฝึกศิษย์ให้ใช้วิชาเลี้ยงชีพได้จริงและรู้จักดำรงตนด้วยดี ที่จะเป็นประกันให้ดำเนินชีวิตดีงามโดยสวัสดี มีความสุขความเจริญ**

(ที.ปา. ๑๑/๒๐๐/๒๐๓)

---

*ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๖๙

**ดู บันทึกท้ายเล่ม ๑๓ หน้า ๖๙

๑๙. คนผู้เล่าเรียนศึกษา
(นักเรียน นักศึกษา นักค้นคว้า)

คนที่เล่าเรียนศึกษา จะเป็นนักเรียน นักศึกษา หรือนักค้นคว้าก็ตาม นอกจากจะพึงปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับคนที่จะประสบความสำเร็จ คือ จักร ๔* และอิทธิบาท ๔* แล้ว ยังมีหลักการที่ควรรู้ และหลักปฏิบัติที่ควรประพฤติอีก ดังต่อไปนี้

ก. รู้หลักบุพภาคของการศึกษา *คือ รู้จักองค์ประกอบที่เป็น* **ปัจจัยแห่งสัมมาทิฏฐิ** *๒ ประการ ดังนี้*

๑. *องค์ประกอบภายนอกที่ดี* ได้แก่ **มีกัลยาณมิตร** หมายถึง รู้จักหาผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษา เพื่อน หนังสือ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมทางสังคมโดยทั่วไป ที่ดี ที่เกื้อกูล ซึ่งจะชักจูง หรือกระตุ้นให้เกิดปัญญาได้ ด้วยการฟัง การสนทนา ปรึกษา ซักถาม การอ่าน การค้นคว้า ตลอดจนการรู้จักเลือกใช้สื่อมวลชนให้เป็นประโยชน์

๒. *องค์ประกอบภายในที่ดี* ได้แก่ **โยนิโสมนสิการ** หมายถึง การใช้ความคิดถูกวิธี รู้จักคิด หรือคิดเป็น คือ มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณาสืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ออกให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย จนเข้าถึงความจริง และแก้ปัญหาหรือทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นได้

กล่าวโดยย่อว่า

ข้อหนึ่ง รู้จักพึ่งพาให้ได้ประโยชน์จากคนและสิ่งที่แวดล้อม

ข้อสอง รู้จักพึ่งตนเอง และทำตัวให้เป็นที่พึ่งของผู้อื่น

(ม.มู. ๑๒/๔๙๗/๕๓๙)

---

*ดู บทที่ ๑๐

ข. มีหลักประกันของชีวิตที่พัฒนา *เมื่อรู้หลักบุพภาคของการศึกษา ๒ อย่างแล้ว พึงนำมาปฏิบัติในชีวิตจริง พร้อมกับสร้างคุณสมบัติอื่นอีก ๕ ประการให้มีในตน รวมเป็นองค์ ๗ ที่เรียกว่า* **แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดีงาม** *หรือ* **รุ่งอรุณของการศึกษา** *ที่พระพุทธเจ้าทรงเปรียบว่าเหมือนแสงอรุณเป็นบุพนิมิตแห่งอาทิตย์อุทัย เพราะเป็นคุณสมบัติต้นทุนที่เป็นหลักประกันว่าจะทำให้ก้าวหน้าไปในการศึกษา และชีวิตจะพัฒนาสู่ความดีงามและความสำเร็จที่สูงประเสริฐอย่างแน่นอน ดังต่อไปนี้*

๑. แสวงแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี

๒. มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต

๓. มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์

๔. มุ่งมั่นฝึกตนจนเต็มสุดภาวะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้

๕. ยึดถือหลักเหตุปัจจัยมองอะไรๆ ตามเหตุและผล

๖. ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท

๗. ฉลาดคิดแยบคายให้ได้ประโยชน์และความจริง

ดูคำอธิบายใน **หมวดนำ** *คนกับความเป็นคน* **๑. คนผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ**

ค. ทำตามหลักเสริมสร้างปัญญา *ในทางปฏิบัติ อาจสร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฏฐิ ๒ อย่างข้างต้นนั้นได้ ด้วยการปฏิบัติตามหลัก* **วุฒิธรรม*** *(หลักการสร้างความเจริญงอกงามแห่งปัญญา) ๔ ประการ*

๑. *สัปปุริสสังเสวะ* **เสวนาผู้รู้** คือ รู้จักเลือกหาแหล่งวิชา คบหาท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณความดี มีภูมิธรรมภูมิปัญญาน่านับถือ

๒. *สัทธัมมัสสวนะ* **ฟังดูคำสอน** คือ เอาใจใส่สดับตรับฟังคำบรรยาย คำแนะนำสั่งสอน แสวงหาความรู้ ทั้งจากตัวบุคคลโดยตรง และจากหนังสือหรือสื่อมวลชน ตั้งใจเล่าเรียน ค้นคว้า หมั่นปรึกษาสอบถาม ให้เข้าถึงความรู้ที่จริงแท้

---

*ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๔ หน้า ๗๐

๓. *โยนิโสมนสิการ* **คิดให้แยบคาย** คือ รู้ เห็น ได้อ่าน ได้ฟังสิ่งใด ก็รู้จักคิดพิจารณาด้วยตนเอง โดยแยกแยะให้เห็นสภาวะและสืบสาวให้เห็นเหตุผลว่านั่นคืออะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น จะเกิดผลอะไรต่อไป มีข้อดี ข้อเสีย คุณโทษอย่างไร เป็นต้น

๔. *ธรรมานุธรรมปฏิบัติ* **ปฏิบัติให้ถูกหลัก** นำสิ่งที่ได้เล่าเรียนรับฟังและตริตรองเห็นชัดแล้ว ไปใช้หรือปฏิบัติหรือลงมือทำ ให้ถูกต้องตามหลักตามความมุ่งหมาย ให้หลักย่อยสอดคล้องกับหลักใหญ่ ข้อปฏิบัติย่อยสอดคล้องกับจุดหมายใหญ่ ปฏิบัติธรรมอย่างรู้เป้าหมาย เช่น สันโดษเพื่อเกื้อหนุนการงาน ไม่ใช่สันโดษกลายเป็นเกียจคร้าน เป็นต้น

(องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๒๔๘/๓๓๒)

ง. ศึกษาให้เป็นพหูสูต *คือ จะศึกษาเล่าเรียนอะไร ก็ทำตนให้เป็นพหูสูตในด้านนั้น ด้วยการสร้างความรู้ความเข้าใจให้แจ่มแจ้งชัดเจนถึงขั้นครบ* **องค์คุณของพหูสูต** *(ผู้ได้เรียนมาก หรือผู้คงแก่เรียน) ๕ ประการ คือ*

๑. *พหุสฺสุตา* **ฟังมาก** คือ เล่าเรียน สดับฟัง รู้เห็น อ่าน สั่งสมความรู้ในด้านนั้นไว้ให้มากมายกว้างขวาง

๒. *ธตา* **จำได้** คือ จับหลักหรือสาระได้ ทรงจำเรื่องราวหรือเนื้อหาสาระไว้ได้แม่นยำ

๓. *วจสา ปริจิตา* **คล่องปาก** คือ ท่องบ่น หรือใช้พูดอยู่เสมอ จนแคล่วคล่องจัดเจน ใครสอบถามก็พูดชี้แจงแถลงได้

๔. *มนสานุเปกขิตา* **เจนใจ** คือ ใส่ใจนึกคิดจนเจนใจ นึกถึงครั้งใด ก็ปรากฏเนื้อความสว่างชัดเจน มองเห็นโล่งตลอดไปทั้งเรื่อง

๕. *ทิฏฐิยา สุปฏิวิทธา* **ขบได้ด้วยทฤษฎี** คือ เข้าใจความหมายและเหตุผลแจ่มแจ้งลึกซึ้ง รู้ที่ไปที่มา เหตุผล และความสัมพันธ์ของเนื้อความและรายละเอียดต่างๆ ทั้งภายในเรื่องนั้นเอง และที่เกี่ยวโยงกับเรื่องอื่นๆ ในสายวิชาหรือทฤษฎีนั้นปรุโปร่งตลอดสาย

(องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๘๗/๑๒๙)

จ. เคารพผู้จุดประทีปปัญญา *ในด้านความสัมพันธ์กับครูอาจารย์ พึงแสดงคารวะนับถือ ตามหลักปฏิบัติในเรื่องทิศ ๖ ข้อว่าด้วย* **ทิศเบื้องขวา*** *ดังนี้*

๑. ลุกต้อนรับ แสดงความเคารพ

๒. เข้าไปหา เพื่อบำรุง รับใช้ ปรึกษา ซักถาม รับคำแนะนำ เป็นต้น

๓. ฟังด้วยดี ฟังเป็น รู้จักฟังให้เกิดปัญญา

๔. ปรนนิบัติ ช่วยบริการ

๕. เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ เอาจริงเอาจัง ถือเป็นกิจสำคัญ

(ที.ปา. ๑๑/๒๐๐/๒๐๓)

---

*ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๖๙

๒๐. คนใกล้ชิดศาสนา
(อุบาสก อุบาสิกา)

พุทธศาสนิกชน มีหลักปฏิบัติที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างตนกับพระพุทธศาสนา ดังนี้

ก. เกื้อกูลพระ** โดยปฏิบัติต่อพระสงฆ์ เสมือนเป็น **ทิศเบื้องบน ดังนี้*

๑. จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา

๒. จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา

๓. จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา

๔. ต้อนรับด้วยความเต็มใจ

๕. อุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔

(ที.ปา. ๑๑/๒๐๔/๒๐๖)

***ข. กระทำบุญ** คือ ทำความดีด้วยวิธีการต่างๆ ที่เรียกว่า **บุญกิริยาวัตถุ** (เรื่องที่จัดว่าเป็นการทำบุญ) ๓ อย่าง คือ*

๑. *ทานมัย* ทำบุญด้วยการให้ปันทรัพย์สิ่งของ

๒. *สีลมัย* ทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติดีปฏิบัติชอบ

๓. *ภาวนามัย* ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือ ฝึกอบรมจิตใจให้เจริญด้วยสมาธิ และปัญญา

และควรเจาะจงทำบุญบางอย่างที่เป็นส่วนรายละเอียดเพิ่มขึ้นอีก ๗ ข้อ รวมเป็น ๑๐ อย่าง คือ

๔. *อปจายนมัย* ทำบุญด้วยการประพฤติสุภาพอ่อนน้อม

๕. *ไวยาวัจมัย* ทำบุญด้วยการช่วยขวนขวายรับใช้ ให้บริการ บำเพ็ญประโยชน์

---

*ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๖๙

๖. *ปัตติทานมัย* ทำบุญด้วยการให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมในการทำความดี

๗. *ปัตตานุโมทนามัย* ทำบุญด้วยการพลอยยินดีในการทำความดีของผู้อื่น

๘. *ธัมมัสสวนมัย* ทำบุญด้วยการฟังธรรม ศึกษาหาความรู้ที่ปราศจากโทษ

๙. *ธัมมเทสนามัย* ทำบุญด้วยการสั่งสอนธรรมให้ความรู้ที่เป็นประโยชน์

๑๐. *ทิฏฐุชุกัมม์* ทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ถูกต้อง รู้จักมองสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริงให้เป็นสัมมาทิฏฐิ

(ที.ปา. ๑๑/๒๒๘/๓๓๐; ที.อ. ๓/๒๔๖)

ค. คุ้นพระศาสนา *ถ้าจะปฏิบัติให้เคร่งครัดยิ่งขึ้น ถึงขั้นเป็นอุบาสก อุบาสิกา คือ ผู้ใกล้ชิดพระศาสนาอย่างแท้จริง ควรตั้งตนอยู่ในธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญของอุบาสก เรียกว่า* **อุบาสกธรรม ๗** *ประการ คือ*

๑. ไม่ขาดการเยี่ยมเยือนพบปะพระภิกษุ

๒. ไม่ละเลยการฟังธรรม

๓. ศึกษาในอธิศีล คือ ฝึกอบรมตนให้ก้าวหน้าในการปฏิบัติรักษาศีลขั้นสูงขึ้นไป

๔. พรั่งพร้อมด้วยความเลื่อมใส ในพระภิกษุทั้งหลาย ทั้งที่เป็น เถระ นวกะ และ ปูนกลาง*

๕. ฟังธรรมโดยมิใช่จะตั้งใจคอยจ้องจับผิดหาช่องที่จะติเตียน

๖. ไม่แสวงหาทักขิไณยภายนอกหลักคำสอนนี้ คือ ไม่แสวงหาเขตบุญนอกหลักพระพุทธศาสนา

๗. กระทำความสนับสนุนในพระศาสนานี้เป็นที่ต้น คือ เอาใจใส่ทำนุบำรุงและช่วยกิจการพระพุทธศาสนา**

(องฺ.สตฺตก. ๒๓/๒๗/๒๖)

---

*ตามพระวินัย ภิกษุบวชใหม่ จนถึงยังไม่ครบ ๕ พรรษา เรียกว่า *นวกะ* ภิกษุบวชครบ ๕ พรรษา แต่ยังไม่เต็ม ๑๐ พรรษา เรียกว่า *มัชฌิมะ* ภิกษุบวชครบ ๑๐ พรรษาแล้วขึ้นไป เรียกว่า *เถระ*

**ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๕ หน้า ๗๐

ง. เป็นอุบาสกอุบาสิกาชั้นนำ *อุบาสก อุบาสิกาที่ดี มีคุณสมบัติที่เรียกว่า* **อุบาสกธรรม ๕** *ประการ คือ*

๑. มีศรัทธา เชื่อมีเหตุผล มั่นในคุณพระรัตนตรัย

๒. มีศีล อย่างน้อยดำรงตนได้ในศีล ๕

๓. ไม่ถือมงคลตื่นข่าว เชื่อกรรม ไม่เชื่อมงคล มุ่งหวังผลจากการกระทำ มิใช่จากโชคลาง หรือสิ่งที่ตื่นกันไปว่าขลังศักดิ์สิทธิ์

๔. ไม่แสวงหาทักขิไณยนอกหลักคำสอนนี้

๕. เอาใจใส่ทำนุบำรุงและช่วยกิจการพระพุทธศาสนา*

(องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๑๗๕/๒๓๐)

จ. หมั่นสำรวจความก้าวหน้า *กล่าวคือ โดยสรุป ให้ถือธรรมที่เรียกว่า* **อารยวัฒิ ๕** *ประการ เป็นหลักวัดความเจริญในพระศาสนา*

๑. *ศรัทธา* เชื่อถูกหลักพระศาสนา ไม่งมงายไขว้เขว

๒. *ศีล* ประพฤติและเลี้ยงชีพสุจริต เป็นแบบอย่างได้

๓. *สุตะ* รู้เข้าใจหลักพระศาสนาพอแก่การปฏิบัติและแนะนำผู้อื่น

๔. *จาคะ* เผื่อแผ่เสียสละ พร้อมที่จะช่วยเหลือผู้ซึ่งพึงช่วย

๕. *ปัญญา* รู้เท่าทันโลกและชีวิต ทำจิตใจให้เป็นอิสระได้

(องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๖๓-๔/๙๑-๒)

---

*ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๕ หน้า ๗๐

๒๑. คนสืบศาสนา

(พระภิกษุ)

พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งเป็นบรรพชิตในพระพุทธศาสนา มีหน้าที่ศึกษาปฏิบัติธรรม เผยแผ่คำสอน สืบต่อพระพุทธศาสนา มีคุณธรรมและหลักความประพฤติที่ต้องปฏิบัติมากมาย แต่ในที่นี้จะแสดงไว้เฉพาะหน้าที่ที่สัมพันธ์กับคฤหัสถ์ และข้อเตือนใจในทางความประพฤติปฏิบัติ ดังต่อไปนี้

ก. อนุเคราะห์ชาวบ้าน *พระสงฆ์อนุเคราะห์คฤหัสถ์ตามหลักปฏิบัติในฐานะที่ตนเป็นเสมือน* **ทิศเบื้องบน*** *ดังนี้*

๑. ห้ามปรามสอนให้เว้นจากความชั่ว

๒. แนะนำสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี

๓. อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี

๔. ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง

๕. ชี้แจงอธิบายทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง

๖. บอกทางสวรรค์ สอนวิธีดำเนินชีวิตให้ประสบความสุขความเจริญ

(ที.ปา. ๑๑/๒๐๔/๒๐๖)

ข. หมั่นพิจารณาตนเอง *คือ พิจารณาเตือนใจตนเองอยู่เสมอตามหลัก* **ปัพพชิตอภิณหปัจจเวกขณ์** *(ธรรมที่บรรพชิตควรพิจารณาเนืองๆ)* ๑๐ *ประการ ดังนี้*

๑. เรามีเพศต่างจากคฤหัสถ์ สลัดแล้วซึ่งฐานะ ควรเป็นอยู่ง่าย จะจู้จี้ถือตัวเอาแต่ใจตนไม่ได้**

๒. ความเป็นอยู่ของเราเนื่องด้วยผู้อื่น ต้องอาศัยเขาเลี้ยงชีพ ควรทำตัวให้เขาเลี้ยงง่าย และบริโภคปัจจัย ๔ โดยพิจารณา ไม่บริโภคด้วยตัณหา**

---

*ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๖๙

**ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๖ หน้า ๗๐

๓. เรามีอากัปกิริยาที่พึงทำต่างจากคฤหัสถ์ อาการกิริยาใดๆ ของสมณะ เราต้องทำอาการกิริยานั้นๆ และยังจะต้องปรับปรุงตนให้ดียิ่งขึ้นไปกว่านี้*

๔. ตัวเราเองยังติเตียนตัวเราเองโดยศีลไม่ได้อยู่หรือไม่

๕. เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ผู้เป็นวิญญูชน พิจารณาแล้ว ยังติเตียนเราโดยศีลไม่ได้อยู่หรือไม่

๖. เราจักต้องถึงความพลัดพรากจากของรักของชอบใจไปทั้งสิ้น

๗. เรามีกรรมเป็นของตน เราทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักต้องเป็นทายาทของกรรมนั้น

๘. วันคืนล่วงไปๆ บัดนี้เราทำอะไรอยู่

๙. เรายินดีในที่สงัดอยู่หรือไม่

๑๐. คุณวิเศษยิ่งกว่ามนุษย์สามัญที่เราบรรลุแล้วมีอยู่หรือไม่ ที่จะให้เราเป็นผู้ไม่เก้อเขิน เมื่อถูกเพื่อนบรรพชิตถาม ในกาลภายหลัง

(องฺ.ทสก. ๒๔/๔๘/๙๑)

---

*ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๖ หน้า ๗๐

๒๒. คนถึงธรรม
(ผู้หมดกิเลส)

หยาดน้ำไม่ติดใบบัว วารีไม่ติดปทุม ฉันใด มุนีย่อมไม่ติดในรูปที่เห็น ในเสียงที่ได้ยิน และในอารมณ์ที่ได้รับรู้ ฉันนั้น

(ขุ.สุ. ๒๕/๔๑๓/๔๙๓)

ผู้ถึงธรรม ไม่เศร้าโศกถึงสิ่งที่ล่วงแล้ว ไม่พร่ำเพ้อถึงสิ่งที่ยังไม่มาถึง ดำรงอยู่ด้วยสิ่งที่เป็นปัจจุบัน ฉะนั้นผิวพรรณจึงผ่องใส

ส่วนชนทั้งหลายผู้ยังอ่อนปัญญา เฝ้าแต่ฝันเพ้อถึงสิ่งที่ยังไม่มาถึง และหวนละห้อยถึงความหลังอันล่วงแล้ว จึงซูบซีดหม่นหมอง เสมือนต้นอ้อสด ที่เขาถอนทิ้งขึ้นทิ้งไว้ที่ในกลางแดด

(สํ.ส. ๑๕/๒๒/๗)

ผู้ใดไม่มีกิเลสเป็นเหตุคอยกังวลว่า นี้ของเรา นี้ของคนอื่น ผู้นั้นไม่ต้องเผชิญกับเจ้าตัว "ของข้า" จึงไม่เศร้าโศกว่า ของเราไม่มี, เขาไม่กระวนกระวาย ไม่ติดข้อง ไม่หวั่นไหว เป็นผู้สม่ำเสมอในที่ทั้งปวง เมื่อเขาไม่หวั่นไหว มีความรู้แจ้งชัด จึงปราศจากความรู้สึกปรุงแต่งใดๆ เขาเลิกรำพึงรำพันหมดแล้ว จึงมองเห็นแต่ความปลอดโปร่งในที่ทุกสถาน

(ขุ.สุ. ๒๕/๔๒๒/๕๑๙)

ผู้ถึงธรรมดับกิเลสเสียได้ อยู่สบายทุกเวลา ผู้ใดไม่ติดอยู่ในกามทั้งหลาย เขาจะเย็นสบาย ไม่มีที่ให้กิเลสตั้งตัวได้

ตัดความติดข้องเสียให้หมด กำจัดความกระวนกระวายในหทัยเสียให้ได้ พักจิตได้แล้ว จึงถึงความสงบใจอยู่สบาย

(องฺ.ติก. ๒๐/๔๗๔/๑๗๕)

ถาม: นี่แน่ะพระ ท่านไม่มีทุกข์บ้างหรือ ท่านไม่มีความสนุกบ้างหรือ ท่านนั่งอยู่คนเดียวไม่เบื่อหน่ายบ้างหรือ?

ตอบ: นี่แน่ะท่านผู้ยิ่งใหญ่ ข้าพเจ้าไม่มีความทุกข์หรอก ความสนุกข้าพเจ้าก็ไม่มี ถึงข้าพเจ้าจะนั่งอยู่คนเดียว ก็หามีความเบื่อหน่ายไม่

ถาม: นี่แน่ะพระ ทำอย่างไรท่านจึงไม่มีทุกข์ ทำอย่างไรท่านจึงไม่มีความสนุก ทำอย่างไรท่านนั่งคนเดียว จึงไม่หงอยเหงาเบื่อหน่าย

ตอบ: คนมีความทุกข์นั่นแหละ จึงมีความสนุก คนมีความสนุกนั่นแหละจึงมีความทุกข์ พระไม่มีทั้งสนุก ไม่มีทั้งทุกข์ เรื่องเป็นอย่างนี้ จงเข้าใจเถิดนะท่าน

(สํ.ส. ๑๕/๒๖๘/๗๖)

ความงุ่นง่านหงุดหงิด ย่อมไม่มีในใจของพระอริยะผู้ผ่านพ้นไปแล้วจากการ (คิดกังวล) ที่จะได้เป็น จะไม่ได้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ท่านปราศจากภัย มีแต่สุข ไม่มีโศก แม้แต่เทวดาก็มองใจท่านไม่ถึง

(ขุ.อุ. ๒๕/๖๕/๑๐๑)

ผู้ถึงธรรมไม่มีกิจ เพราะผู้ถึงธรรมทำกิจเสร็จแล้ว คนว่ายน้ำยังหาที่หยั่งไม่ได้ ตราบใด ก็ต้องเอาตัวกระเสือกกระสนไปจนเต็มที่ ตราบนั้น แต่พอหาที่หยั่งพบ ขึ้นยืนบนบกได้แล้ว ก็ไม่ต้องพยายาม เพราะเขาข้ามถึงฝั่งเสร็จแล้ว

(สํ.ส. ๑๕/๒๓๑/๖๕)

ยังเป็นอยู่ก็ไม่เดือดร้อน เวลาจะตายก็ไม่เศร้าโศก ถ้าเป็นปราชญ์มองเห็นที่หมายแล้วไซร้ ถึงอยู่ท่ามกลางโลกที่โศกก็หาโศกไม่

(ขุ.อุ. ๒๕/๑๐๘/๑๔๒)

จะไปไหน ก็ไม่หวาด จะนอนไหน ก็ไม่หวั่น ทั้งคืนวันไม่มีเดือดร้อนใจ อะไรที่จะสูญเสียก็ไม่เห็นที่ไหนในโลก ดังนั้น จนหลับไป ก็มีแต่ใจหวังดีที่คิดปรานีช่วยปวงสัตว์

(สํ.ส. ๑๕/๔๕๔/๑๖๒)

คาเม วา ยทิ วารญฺเญ นินฺเน วา ยทิ วา ถเล
ยตฺถ อรหนฺโต วิหรนฺติ ตํ ภูมิรามเณยฺยกํ

ไม่ว่าบ้าน ไม่ว่าป่า ไม่ว่าที่ลุ่ม หรือที่ดอน
ท่านผู้ไกลกิเลสอยู่ที่ไหน ที่นั้นไซร้คือสถานอันรื่นรมย์

(ขุ.ธ. ๒๕/๑๘/๒๘)

บันทึกท้ายเล่ม

ที่มาท้ายหมวดธรรมแต่ละหมวดในหนังสือนี้ ได้แสดงไว้หมวดละที่มาเดียว พอเป็นหลักฐานเท่านั้น ส่วนความหมายและคำอธิบาย ได้ขยายบ้าง ย่อบ้าง ตามสมควร และได้ตรวจสอบกับที่มาแห่งอื่นๆ ด้วย ทั้งในพระไตรปิฎก และอรรถกถา แต่ไม่อาจแสดงที่มาไว้ให้ครบถ้วน เพราะจะทำให้หนังสือนี้มีลักษณะเป็นตำรามากเกินไป อย่างไรก็ดี มีข้อความบางตอนที่ควรสังเกต ขอชี้แจงไว้เป็นพิเศษดังนี้ :-

๑. ใน*สัปปุริสธรรม ๗* ประการ *ธัมมัญญุตา* ยังมีความหมายอีกแง่หนึ่งว่า เมื่อเห็นหรือได้ยินได้ฟังอะไร ก็จับหลักจับสาระมองเห็นเนื้อแท้ของสิ่งหรือเรื่องราวนั้นได้ *อัตถัญญุตา* มีความหมายว่า เมื่อเห็นหรือได้ยินได้ฟังอะไรก็เข้าใจความหมาย ความมุ่งหมาย วัตถุประสงค์ แนวทางที่จะขยายความของสิ่งนั้นเรื่องนั้นได้ ธรรม ๒ ข้อนี้ เป็นแกนของสัปปุริสธรรมทั้งหมด

๒. ใน*อธิปไตยสูตร (องฺ.ติก. ๒๐/๔๗๙/๑๘๖)* พระพุทธเจ้าทรงแสดงความหมายของ *อธิปไตย ๓* เฉพาะในแง่การปฏิบัติธรรมของพระภิกษุ แต่ความหมายเช่นนั้นอาจถือได้ว่า เป็นคำอธิบายเฉพาะกรณีหรือเป็นตัวอย่าง ดังจะเห็นว่า *ธรรมาธิปไตย* เป็นธรรมข้อหนึ่งของ*พระเจ้าจักรพรรดิ* (ดูบทที่ ๗) เป็นคุณสมบัติของนักปกครอง เช่นเดียวกับที่เป็นคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า *(องฺ.ติก. ๒๐/๔๕๓/๑๓๙; องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๑๓๓/๑๖๙)* ใน*วิสุทฺธิมคฺค (๑/๑๒, ๑๖)* ท่านจำแนกศีลเป็น ๓ ประเภท ตาม*อธิปไตย ๓* นี้ นอกจากนั้น พระอรรถกถาจารย์มักใช้ *อัตตาธิปไตย* และ*โลกาธิปไตย* เป็นคำอธิบายความหมายของหิริ และ*โอตตัปปะ (ที.อ. ๓/๒๑๕; ม.อ. ๒/๔๒๒; อิติ.อ. ๒๐๕; ชา.อ. ๑/๑๙๘)* ส่วนในหนังสือนี้ ได้นำมายัก

เยื้องอธิบายในแง่ของการปกครองทั้ง ๓ ข้อ เพราะเข้ากับเรื่องนี้ได้ดี และให้มองเห็นประโยชน์อีกด้านหนึ่ง

๓. *จักรวรรดิวัตร* ในพระบาลีมีเพียง ๔ หัวข้อใหญ่ แต่ในหนังสือนี้จัดเป็น ๕ (แยกข้อ ๑ เป็น ๒ ข้อ) เพื่อให้ดูง่ายขึ้น ส่วนที่เรียกกันว่า *จักรวรรดิวัตร* ๑๒ ดังรู้จักกันมากนั้น ท่านนำมาจากอรรถกถา *(ที.อ. ๓/๔๖)*

๔. *ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม* นี้ ปรุงรูปศัพท์ตามบาลี ส่วนที่ท่านให้ชาวบ้านจำง่ายๆ พูดกันมาติดปากว่า *ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์* คำว่า *ประโยชน์* เป็นคำสร้อยเติมไว้ให้คล่องปากเท่านั้น เพราะตรงกับ *อัตถะ* ที่มีอยู่แล้วนั่นเอง

๕. ใน*สุขของคฤหัสถ์* ๔ สุขข้อสุดท้ายที่แปลกันมาว่า "สุขเกิดจากประกอบการงานที่ปราศจากโทษ" ชวนให้เข้าใจจำกัดเฉพาะการงานอาชีพเท่านั้น แต่ตามพระบาลีท่านหมายถึงกรรมดีทางไตรทวาร ในที่นี้จึงยักเยื้องคำแปลเสียใหม่เพื่อให้เข้าใจตรงตามพระบาลี (สุขเกิดจากการงานอาชีพสุจริต รวมอยู่ในสุขข้อที่ ๑ แล้ว)

๖. เมื่อว่าเต็มความหมาย *ฆราวาสธรรม* ใช้สำหรับการครองชีวิตโดยทั่วไปของชาวบ้าน และตามบาลีเดิมเรียกว่า *ฆรเมสิธรรม* (ธรรมของผู้แสวงเรือน) อนึ่ง ในที่นี้ *ทมะ* ท่านหมายเอาปัญญา *ขันติ* ท่านหมายเอาความเพียร (มาใน *ขุ.สุ. ๒๕/๓๑๑/๓๖๑* ด้วย; *สํ.อ. ๑/๓๙๑; สุตฺต.อ. ๑/๓๒๓)*

๗. ในบาลีเดิม เรียกว่า *อัตถทวาร* (ประตูแห่งประโยชน์) อรรถกถาอธิบาย *อัตถ* ว่าได้แก่ "วุฒิ" ส่วน *ทวาร* มีคำไขความว่า "ปมุข" หรือ "มุข" จึงเรียกว่า *วุฒิมุข* ก็ได้ สำหรับ "วุฒิ" นั้น คนไทยคุ้นกับคำว่า *วัฒน* ซึ่งเป็นไวพจน์ ในที่นี้จึงใช้คำว่า *วัฒนมุข* (ปากช่องแห่งความเจริญ)

๘. บุคคลทั้งหลายในสังคมที่แวดล้อมตัวเราอยู่ ซึ่งเราควรจะเกี่ยวข้องสัมพันธ์ให้ถูกต้อง ด้วยวิธีปฏิบัติที่แตกต่างกันไปตามสถานะแห่งความสัมพันธ์กับตัวเรา พระพุทธเจ้าตรัสเรียกด้วยคำเปรียบเทียบว่า *ทิศ ๖* เพราะเป็นดุจด้านต่างๆ ของเทศะที่อยู่รอบตัวเรา กล่าวคือ

๑. *ทิศเบื้องหน้า* คือ ผู้มาก่อน ได้แก่ บิดามารดา
๒. *ทิศเบื้องขวา* คือ ผู้ที่ควรเคารพ ได้แก่ ครูอาจารย์
๓. *ทิศเบื้องหลัง* คือ ผู้ตามมา ได้แก่ บุตร ภรรยาหรือคู่ครอง
๔. *ทิศเบื้องซ้าย* คือ ผู้เคียงข้าง ได้แก่ มิตรสหาย
๕. *ทิศเบื้องล่าง* คือ ผู้เป็นฐานกำลัง ได้แก่ คนรับใช้และคนงาน
๖. *ทิศเบื้องบน* คือ ผู้มีคุณความดีสูง ได้แก่ พระสงฆ์

๙. *หรชน* เป็นศัพท์ตัดทอน บาลีเดิมเป็น *อญฺญทตฺถุหร*

๑๐. *อนุกมฺปี* บาลีเดิมเป็น *อนุกมฺปก*

๑๑. ใน*องค์คุณของกัลยาณมิตร ๗* ข้อ ๕ *วจนกฺขโม* คำบาลีท่านมุ่งความหมายว่า อดทนต่อคำพูดของผู้อื่น คือ รับฟังคำตำหนิวิพากษ์วิจารณ์ได้ และพร้อมที่จะแก้ไขปรับปรุงตน (ดูความหมายใน *องฺ.อ. ๓/๒๐๐* และตัวอย่างใน *สํ.อ. ๑/๑๔๕)*

๑๒. คำบาลี ๕ ข้อนี้ เป็นรูปที่ปรุงใหม่ ตามบาลีแท้เป็น ๑ *อนุปุพฺพิกถํ* ๒. *ปริยายทสฺสาวี* ๓. *อนุทยตํ ปฏิจฺจ* ๔. *น อามิสนฺตโร* ๕. *อตฺตานญฺจ ปรญฺจ อนุปหจฺจ*

๑๓. หน้าที่ครูต่อศิษย์ ข้อที่ ๕ *สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิศ* อธิบายตามอรรถกถาว่า สอนให้เขาเอาวิชาความรู้ไปใช้ประกอบอาชีพเลี้ยงตัวเองและคุ้มครองตนได้ ตลอดจนเมื่อศิษย์ไปทำมาหากินที่อื่นแล้ว อาจารย์ก็แนะนำแก่ผู้อื่นให้เกิดความเชื่อถือ ไปหาศิษย์นั้น *(ที.อ. ๓/๑๘๓)*

๑๔. *วุฒิธรรม* หรือ *วุฒิ* ๔ นั้น ตามพระบาลีเรียกว่า *ปญฺญาวุฑฺฒิธมฺม* คือธรรมเครื่องเจริญแห่งปัญญา มิใช่ความเจริญทั่วๆ ไป ดังนั้น จึงนำมาจัดเข้าในหมวดการเรียนการศึกษา

๑๕. แปลรักษาศัพท์ว่า *กระทำบุพการในศาสนานี้* ดังนั้นจะแปลว่า "ออกนำในการอุปถัมภ์และช่วยกิจการพระพุทธศาสนา" ก็ได้

๑๖. คำอธิบายถือตาม *องฺ.อ. ๓/๓๙๕* แปลกจากที่เรียนกันมาบ้าง

แถลงความเป็นมา

หนังสือนี้มีกำเนิดจากความคิดที่จะอนุโมทนาต่อศรัทธา และคุณงามความดี อันเป็นบุญจริยา ของพุทธศาสนิกชนชาวไทยในสหรัฐอเมริกา ซึ่งได้ไปช่วยอุปถัมภ์สนับสนุนการปฏิบัติศาสนกิจของผู้เขียน ระหว่างพำนักอยู่ ณ ประเทศนั้นใน พ.ศ. ๒๕๑๙

เรื่องมีว่า เมื่อต้น พ.ศ. ๒๕๑๙ ผู้เขียนได้รับอาราธนาไปเป็นวิทยากรในวิชาฝ่ายพระพุทธศาสนา ณ สวอร์ทมอร์วิทยาลัย ในรัฐเพนน์ซิลเวเนีย โดยมีคุณบุญเลิศ โพธินี ร่วมเดินทางไปช่วยทำหน้าที่เป็นไวยาวัจกร ระหว่างพำนักอยู่ ณ ที่นั้น พุทธศาสนิกชนชาวไทยในถิ่นใกล้เคียง คือ ตำบลที่ติดต่อกับสวอร์ทมอร์บ้างในเมืองฟิลาเดลเฟียบ้างตลอดถึงบางเมืองในรัฐนิวเจอร์ซี ได้ไปเยี่ยมเยียนและอุปถัมภ์อำนวยความสะดวกต่างๆ โดยเฉพาะด้านพาหนะ นอกจากนั้น ยังได้บริจาคปัจจัยทำบุญในโอกาสต่างๆ ด้วย ผู้เขียนได้เกิดความรู้สึกในเวลานั้นว่า การที่ท่านผู้มีจิตศรัทธาทั้งหลาย ไปถวายความอุปถัมภ์ด้วยภัตตาหาร และการอำนวยความสะดวกต่างๆ ก็นับเป็นความเกื้อกูลอย่างยิ่งอยู่แล้ว สำหรับปัจจัยที่บริจาคถวายนั้นตั้งใจว่าจะส่งผลานิสงส์กลับคืนให้แก่ผู้บริจาคด้วยวิธีอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่จะเกิดดอกออกผลเป็นบุญกุศลเพิ่มพูนคุณความดียิ่งๆ ขึ้นไป โดยที่ทั้งผู้บริจาคและผู้รับบริจาคได้มีส่วนบำเพ็ญจาคธรรมร่วมกัน

อาศัยความตั้งใจนี้ ประกอบกับความคิดพื้นเดิมที่ว่า น่าจะมีหนังสือแสดงหลักธรรมพื้นๆ ง่ายๆ ที่เหมาะแก่คฤหัสถ์ทั่วไปสักเล่มหนึ่ง สำหรับมอบให้เป็นประโยชน์ด้านความรู้ทางธรรม แก่ท่านผู้ศรัทธาซึ่งอยู่ห่างไกล พร้อมทั้งจะได้เผยแพร่ให้เป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนอื่นๆ กว้างขวางออกไปด้วย อาศัยข้อปรารภนี้ ผู้เขียนจึงได้ใช้เวลาช่วงท้ายของการพำนักที่สวอร์ทมอร์ หลังจากทำหน้าที่วิทยากรให้แก่วิทยาลัยนั้นเสร็จสิ้นแล้ว

รวบรวมเรียบเรียงหนังสือ *คู่มือดำเนินชีวิต* ขึ้น งานเรียบเรียง แม้จะได้ใช้หนังสือ*พจนานุกรมพุทธศาสตร์* ที่ผู้เขียนจัดทำไว้ก่อนแล้วเป็นฐาน ก็ยังกินเวลาในการปรุงแต่ง ขัดเกลาคำอธิบาย และตรวจสอบความหมายตามคัมภีร์ อีกมิใช่น้อย เมื่อเขียนเสร็จยังไม่ทันได้พิมพ์ ก็เดินทางออกจากสวอร์ทมอร์เสียก่อน ต่อมาระหว่างพักอยู่ที่วัดวชิรธรรมปทีป นครนิวยอร์ค ตามคำอาราธนาของวัดนั้น จึงได้มีโอกาสจัดพิมพ์ขึ้น ในรูปตัวพิมพ์ดีดโรเนียวเย็บเล่ม โดยได้รับความช่วยเหลือจากพระสงฆ์วัดวชิรธรรมปทีป และได้ใช้ทุน ซึ่งผู้ศรัทธาได้บริจาคถวายที่สวอร์ทมอร์ สมตามความตั้งใจ นอกจากนั้น ทางวัดวชิรธรรมปทีปเองก็ได้พิมพ์เผยแพร่เพิ่มเติมอีกส่วนหนึ่งด้วย ต่อมาทางเมืองไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเจ้าภาพอื่นบางราย ได้ขออนุญาตบ้าง ถือวิสาสะบ้าง นำไปพิมพ์แจกในโอกาสต่างๆ นับว่าหนังสือได้แพร่หลายมากขึ้น

ทางด้านผู้เขียนเอง เมื่อกลับเมืองไทยแล้ว ก็ได้ปรับปรุง *คู่มือดำเนินชีวิต* จัดพิมพ์เป็นธรรมทานใหม่อีก ในเดือนมกราคม ๒๕๒๒ นับเป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๔ มีที่แก้ไขปรับปรุงจากเดิมเป็นอันมาก และได้เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า *ธรรมนูญชีวิต* หลังจากนั้น มีผู้ขอพิมพ์เผยแพร่อีก ๒-๓ ครั้ง เฉพาะในการพิมพ์ครั้งใหม่นี้ ได้แก้ไขปรับปรุงอย่างมากตลอดเล่ม โดยมุ่งให้อ่านง่ายและจำง่ายยิ่งขึ้น[๑]

ขออนุโมทนา และอำนวยพรแก่พุทธศาสนิกชน ย่านใกล้เคียงสวอร์ทมอร์ ในฐานะที่ท่านเหล่านั้นเป็นเจ้าของศรัทธาและบุญจริยา ที่เป็นแรงดลใจให้หนังสือเล่มน้อยนี้เกิดมีขึ้น และขออนุโมทนาอาจารย์สิริ เพ็ชรไชย ที่ได้ช่วยอนุเคราะห์รับภาระเป็นไวยาวัจกรเพื่อการนี้โดยตลอด ขอทุกท่านจงเป็นผู้มีส่วนในความดีงาม และกุศลผลานิสงส์ ซึ่งจะพึงบังเกิดมีจากธรรมวิทยาทานนี้ทั่วกัน

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

๑๙ เมษายน ๒๕๒๓

---

[๑] กรมการศาสนาขอพิมพ์ใหม่ในชื่อว่า *พุทธจริยธรรม*

ขอจงมีความเพียรบริสุทธิ์
ปัญญาที่เฉียบแหลม กำลังกายที่สมบูรณ์

(พระราชปรารภในพระราชนิพนธ์เรื่อง "พระมหาชนก")

ที่ระลึกงานฉลองสมณศักดิ์ พระครูพิศาลศาสนธรรม ๑๙ มกราคม ๒๕๔๕

วิริเยน ทุกฺขมจฺเจติ
คนจะล่วงทุกข์ได้ เพราะความเพียร